

KÖSZÖNTŐ

SALUTE

Möcsényi Mihály, a tájépítészet professzora, ez év november 9-én töltötte be a 90. életévét. Hosszú, tartalmas és sikeres szakmai életpálya áll mögötte, amelyen a táj- és kertépítészet szakterületének és oktatásának fejlesztését, hazai és nemzetközi elismertségét szolgálta.

Szaktudást és emberséget tanultunk tőle valamennyien, mind, akik tanítványai voltunk. Lehetünk vagy fél ezren, akik hallgattuk az előadásait, és tanúi voltunk állhatatos küzdelmeinek, hogy a táj- és kertépítészeti szak megmaradjon, erősödjön és tekintélyt szerezzon az egyetemi szakok sorában. Legnagyobb sikere, hogy minden akadályoztatás és visszahúzó erő ellenére, 1992. szeptember 1-től kezdődően a kormány rendeletével létrehozta a Tájépítészeti, -védelmi és -fejlesztési Kart, a mai Tájépítészeti Kar jogelődjét.

Egész életében tanult és tanított. Meggyőződése volt, hogy nem jegyzetekre, vagy egyetemi tankönyvekre van szükség, hanem problémafelvető és megoldó beszélgetésekre, közös munkára és közös sikerekre. Óráin nem lehetett pihenni, lazítani, muszáj volt figyelni rá és vele menni a megoldás felé. Mert nem mindig volt megoldás, de út, lehetőség,

kihívás igen, ami elkezdett munkálni a tanítványokban. Kérdezni és megoldást keresni tanított. Sohasem pihent meg, és másokat sem hagyott olyan nagyon pihenni. Még a 70-es évei végén is órákat tartott, szakértett, opponált, fontos ügyekért lobbizott és gyönyörű kerteket tervezett. S még a 80-as éveiben is biztos támpont volt, és megerősítést adott olyan kérdésekben, kilépjünk-e a Szent István Egyetemből és kezdeményezzük a Közgázzal való társulást (igaza volt), vállaljuk-e és indítsuk-e a településmérnök képzést (igaza volt), társuljunk-e más intézetekkel a kar fennmaradása és megerősödése érdekében.

Möcsényi Mihály a korán jött hős stig-máját hordozza. Sok mindent előre látott, s a szerint lépett, cselekedett, s feltételezte, mások is látják, amit ő. Ez sokakban ellenszenvet, irigységet váltott ki, sokan akadályozták munkájában. De ezeken túltette magát, és az idő mindig őt igazolta.

Tisztelettel és sok szeretettel köszöntjük Professzor Urat 90. születésnapja alkalmából, és kívánjuk, hogy még sokáig legyen köztünk jó erőben, egészségben. Köszöntjük minden gyakorló tájépítész, egykori tanítványai és az általa létrehozott egyetemi kar immár több mint 800 tehetséges hallgatója nevében.

Isten éltesse Tanár Úr!

Jámbor Imre



Mőcsényi Mihály

(SÁPI ZSUZSANNA
FELVÉTELE, 2009.)

Mihály Mőcsényi, the eminent professor of landscape architecture, celebrated his 90th birthday on November 9th. His long and successful carrier always furthered the development of the practice and the education of Hungarian landscape architecture and enhanced its appreciation at both the national and international level.

All of us lucky enough to be his students and followers, have learned from him not only the profession, but also something of humanity. There are about 500 of us landscape architects who had the opportunity to listen to his lectures and to witness his enduring struggle for the survival and the development of the specialisation of landscape architecture in Hungarian higher education, in the face of so many obstructions and conflicts. His greatest success in the educational development is, of course, the deed of foundation of Hungarian Government that established the Faculty of Landscape Architecture, Protection and Development, the predecessor of the present Faculty of Landscape Architecture on September 1st, 1992.

All his life has been about learning and teaching. His teaching method is far

from the academic style and closer to the Socratic methodology in its approach. He never insisted on notebooks or lecture books but always inspired his students to think, to ask and to develop their problem-solving skills. His classes were not lectures but exciting workshops and seminars with common cogitation. He never let the students rest or not follow the lecture with attention. Every student had to work diligently, think, ask questions and find the answer, or at least to try to find a solution. It was challenging to take part in his classes and also to work with him. He never rested, nor did he allow others to do so. He took part in the education, giving lectures regularly even in his 70s, and he developed significant professional proposals and fine garden designs, all the while contesting for the development of the profession. And even in his 80s he could effectively help the Faculty when a decision needed, for example whether it was worthwhile to break with the Szent István University and to enter on a new integration with the Economical University. We have to admit that he was right. He also supported the idea to make the accreditation for the new specialization of urban planning and to cooperate with other faculties and institutes to strengthen our faculty.

Mihály Mőcsényi seems to be a hero ahead of his time, a stigmatised man who saw the future and the next steps much earlier than the others. Therefore he was never lacking for envious people around him, who tried to hinder him in his work. But he never gave up, and never despaired. And time always showed he was right.

Dear Professor Mőcsényi, let us salute and congratulate on your 90th birthday and let us wish that you keep your strength, health and activity and be with us for a long a time. We salute you in the name of all Hungarian landscape architects, long-ago followers, and the 800 talented students of the Faculty of Landscape Architecture.

Many happy returns,
Professor Mőcsényi.

Imre Jámbor

MAGYAR KERTEK BÉCSBEN

HUNGARIAN GARDENS IN VIENNA

SZERZŐ:
JÁMBOR IMRE

LEKTOR:
M. SZILÁGYI KINGA

AZ EMBER ŐSIDŐK ÓTA ÉPÍT KERTEKET.

Az ókori perzsa kertek négyzet vagy téglalap alakú területen épültek, amelyet fallal vettek körül és a fal mentén fákkal kereteztek. A kert területét általában egymást merőlegesen keresztező, pontosan a négy égtáj irányában épített csatornák osztották négy szabályos részre. A kert közepén, a csatornák metsződésében, négyzet alakú, nagy vízmedence volt. A csatornák a birodalom négy folyóját, a négy kertrész, színpompás virágokkal és illatos fűszernövényekkel beültetve, a termékeny földet szimbolizálta. A két, egymást metsző szimmetriatengelyre szerkesztett alaprajz a kert közepén egy harmadik, függőleges tengelyt is feltételezett, ami az éggel kapcsolta össze a földi világot. Az ősi perzsa pairi-daeza szó kerített, lehatárolt külső teret, vagyis kertet jelent. Innen ered a 'Paradiese', azaz a paradicsom(kert) elnevezés, és a szimbolikus, transzcendens kerti struktúra, amit a keresztény és az iszlám kultúra is átvett és tovább örökölt.

Minden későbbi kor kertjei, a maiak is, valahol a pairi-daeza, az elveszett éden, a paradicsomkert utáni vágyból születtek, ahol az ember visszatalálhat az egykori, istenáldotta harmóniához a természettel, a világgal. Minden kert a természetről és az ember alkotó képzeletéről szól, ezért a végtelen és hatalmas táj mikrokozmosza,

amiben megszülettünk, felnövünk és megöregszünk.

Mócsényi Mihály kertjei is ilyen paradicsom-idézetek.

A Kertészeti Tanintézetben hallgatója volt Ormos Imre kertművészeti szakszemináriumának. Kerttervei tetszettek Ormosnak, és ezért 1941-ben meghívta majdani tanársegédnek „arra az esetre, ha túléljük ezt a háborút”. 1945-ben Mócsényi be is lépett a tanszékre, de ekkor már tudta, hogy fő tevékenysége, szakmai meggyőződéséből és saját elhatározásából, a tájrendezés diszciplinájának a létrehozása, kiművelése és az egyetemi oktatás, a tájépítész képzés fejlesztése lesz. E munkája mellett, vagy éppen azzal összhangban azonban kerteket is tervezett. Csaknem 100 megépült alkotása örzi keze munkáját itthon és külföldön.

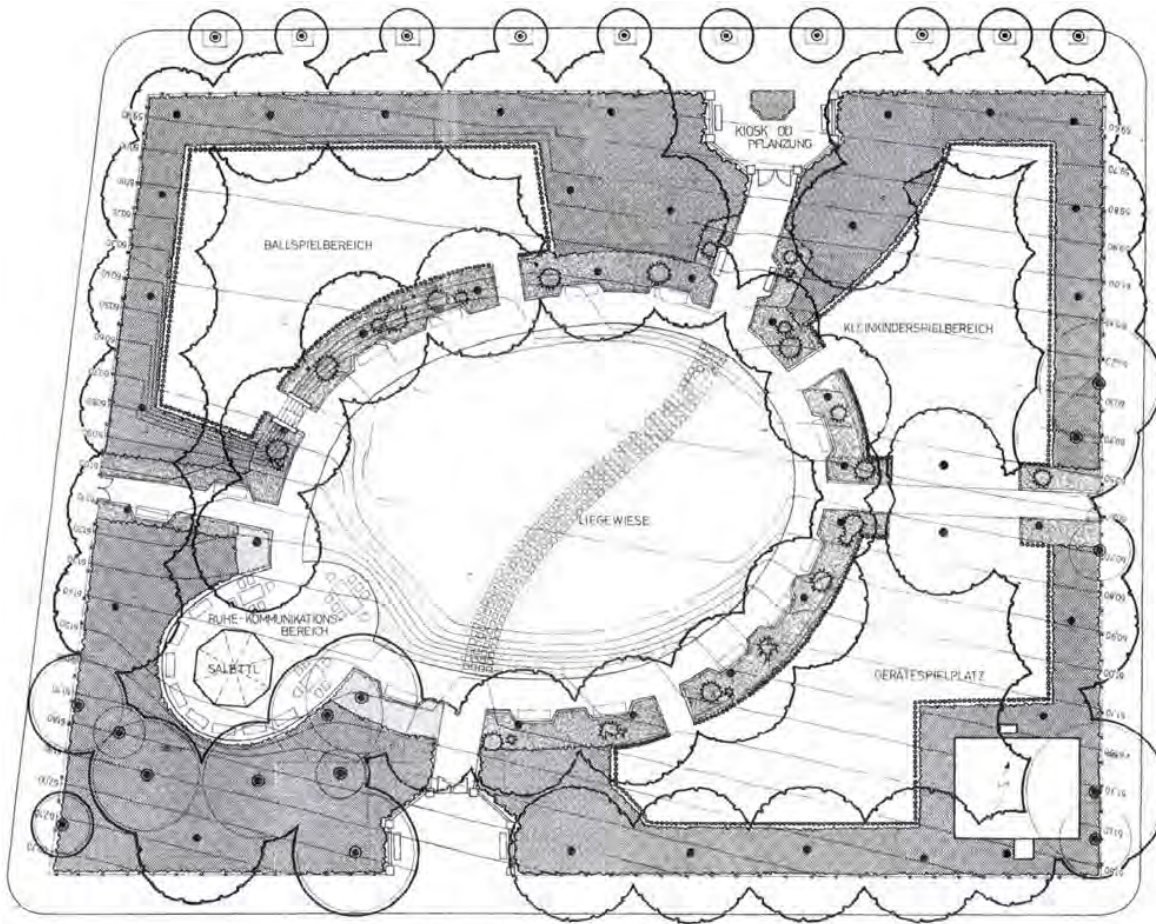
A hazaiak közül a legismertebbek Budapesten a Feneketlen-tó körüli közpark, a Villányi úti ÉVM lakótelep lakókertjei, a margitszigeti Művész sétány, a Prométheusz park Szekszárdon, Komlón a bányász-lakótelep közkertje és közös használatú lakókertjei, Várpalotán közkertek és lakókertek, iskola- és óvodakert és saját, balatongyöröki kertje. Szakmai körökben mindegyik ismert, mindegyik mestermű és iskolapélda is egyben.

Külföldön a nemzetközi kertépítészeti kiállításokon épült Magyar kertek fémjelzik alkotói kvalitását, amelyekkel a kiállító nemzetek kertjei között minden esetben aranyérmes vagy ezüstérmes nyert: Hamburgban 1973-ban ezüst, Bécsben 1974-ben arany, Münchenben 1983-ban arany, Stuttgartban 1993-ban ezüstérmes. De bárhol is épültek azok, a magyar kertművészet jó hírét öregbítették, és egyben segítették a hazai tájépítészeti európai kapcsolatainak erősítését.

Ennyi siker és alkotói elismerés akár elég is lenne egy kreatív és gazdag tervezői életmű kiteljesüléséhez. De Mócsényi Mihály nem pihent meg ezeken a babérokon. Az utóbbi húsz évben, azaz hetvenes-nyolcvanas éveiben is több kerttervet készített, amelyek közül talán itthon kevésbé ismertek a Bécsben megépült közkertjei, szám szerint négy alkotás. Ezek is magyar kertek, ha nem is kiállítási versenymunkák. Ezeket szeretném itt bemutatni, és megpróbálni felfedezni, megtalálni bennük az általános vonást, a lényegi karakter-jegyeket, a térkompozíció közös jellemzőit, amik fémjelzik a tervező szándékát, felfogását a térről, kerről és annak funkciójáról, használatáról és a kertet használó emberről.

A négy bécsi közkert különböző feltételek mellett és más-más adottságú területen létesült. Közös jellemzőjük a hasonló területnagyság és a közhasználat, illetve a közös használatú

1. ábra Bécs,
Barankapark-
Hellerwiese
(Belgradplatz).
Kertépítészeti előterv
Terv: MÖCSÉNYI
MIHÁLY, 1990.



BELGRADPLATZ

lakókerth-funkció. A négy közül az egyik időközben átépült, mert a területén mélygarázst építettek. Három kert azonban az eredeti tervek szerinti megformáltságban ma is látogatható.

BARANKAPARK-HELLERWIESE (BELGRADPLATZ)

A kert többszintes beépítésű lakóterületen, egy önálló tömb területén épült. Minden oldalán lakóutca, illetve egy gyűjtőút határolja. Szigetszerűen üszik a viszonylag sűrű, zárt és magas beépítésű lakóterületen. A kert területe kerekén 5000 m². Nevét a tömb területén egykor álló csokoládé- és cukorkagyár tulajdonosairól, Baranka Máriáról és a Heller testvérekről kapta.

A lényegében üres, csak néhány idős fával benőtt egykori gyárterület helyén lakóterületi közkert tervezésére a megbízást Mőcsényi Mihály 1990-ben kapta (1. ábra). Alig két évre rá megépült a kert. Az azóta eltelt idő, csaknem 20 év alatt a telepített növényzet megerősödött, és ma a kert az érett állapotát mutatja, csak néhány, időközben elhasznált játékoszközt cseréltek közben újra.

A kert markáns, határozottan formált térszerkezetet mutat. Központi tere egy szabályos ellipszis formájú, sétaúttal keretezett, tágas, plasztikusan formált és áttekinthető gyepfelület, amelynek szabályos ritmusban telepített japán cseresznye (*Cerasus serrulata*) ültetés adja a tőrfalát. A lomkoronák mára összeértek

és határozott zárást adnak. A gyepes tisztást keretező sétaút külső ívén a közép magas cserje-háttér fülkéibe behúzódva sorakoznak a pihenőpadok, a fák ültetési ritmusának megfelelően. Az ovális gyepfelületen kiskockakő sétaút ad kettős ívű átvezetést és egyben összekapcsolja a közkert két főbejáratát egymással. Az út így az átmenő gyalogosforgalmat is szolgálja, de a látványértéke mellett fő szerepe annak megakadályozása, hogy a tágas gyepfelületet foci pályának használhassák (2. kép).



2. kép A központi gyepfelület, az átvezető sétaúttal, japán cseresznyékkal határolva.

3. kép Esőházikó a Barankaparkban

4. kép A kisgyermekek játszóhelye, pergolával árnyékolva

5. kép Játszóhely, óriás mászókával

6. kép A labdázótér kapuja

7. kép A kettős funkciójú labdázóhely futball tere

8. kép Hátra húzott és ezért teret adó, hívogató zöld kapuzat, a kert főbejárata

9. kép Kerítés részlet



A központi kerti térhez, annak délnyugati szélén tojásdad alaprajzi formájú térburkolat csatlakozik, amelynek súlypontjában egy hatszög alaprajzú, faszervezetű, lemezfedésű és a gyepes középtér felé megnyitott esőház áll. Innen nyílik a legmélyebb, a kertet hosszában átfogó látvány (3. kép).

Az ovális séta- és pihenő-kertész a tér trapéz alakú alapterületén átlósan foglal helyet, ezzel a széleken szabálytalan alaprajzi formájú területrészek képződnek, amelyek térben lehatárolva más-más funkciónak adnak helyet. Az északkeleti sarokban, cserjeültetésekkel és alacsony fakerítéssel önállóan lehatárolva kisgyerekek játszóhelye található homokozóval, színes játszószerkekkel, a kísérő szülők részére

ülőhelyekkel és egy faszervezetű pergolával, amelyre trombitafolyondár (*Campsis radicans*) fut fel, illetve csak futna, ha erre képes lenne. Ezért több ponton a törzset az oszlophoz kötötték, de fent, a fekvő szerkezeti részekben már szétterül a lombzat, és néhány év után ez az egyetlen tő biztosan befedi majd az egész pergolát. A tér jól méretezett, árnyos, a kép kedves, hívogató és egyfajta intimitással bír a sövények adta zárt-ságnak és a pergola keretező-árnyékoló hatásának köszönhetően (4. kép).

A kisgyermek szomszédságában a tizenévesek számára berendezett játszóhely található egy óriási, acélváz szerkezetű, sárgára festett, gumikötelekkel kombinált, térbeli poligont formáló mászókával. A játszószerkek környezete

mulcsborítást kapott. A kicsik és a nagyobbak területét kerítésekkel határolt keskeny út választja el egymástól, amely egyben a játszóhelyek bejáratainak megközelítését is szolgálja (5. kép).

Az északnyugati sarokban labdajátéktér kapott helyet. A szabálytalan alaprajzú, finom frakciójú köőrleménnyel burkolt felületet magas és erős, acélszerkezetű kerítés határolja minden oldalán. A ponthegesztéses technológiával előre gyártott acélrácszat még az itt várható erőhatásoknál jóval nagyobb igénybevételnek is jól megfelel, mégis áttört, könnyed szerkezet benyomását kelti. Különösen ötletes a bejárati kapu megoldása, ami zsilipszerű, a ki-be járást lehetővé teszi, de labda még nyitott kapunál sem juthat ki a területéről (6. kép). Akár



oroszlánokat is lehetne tartani ezen a területen, de az oroszlánerejű ifjak is nyugodtan kitombolhatják magukat itt, labdával, vagy labda nélkül.

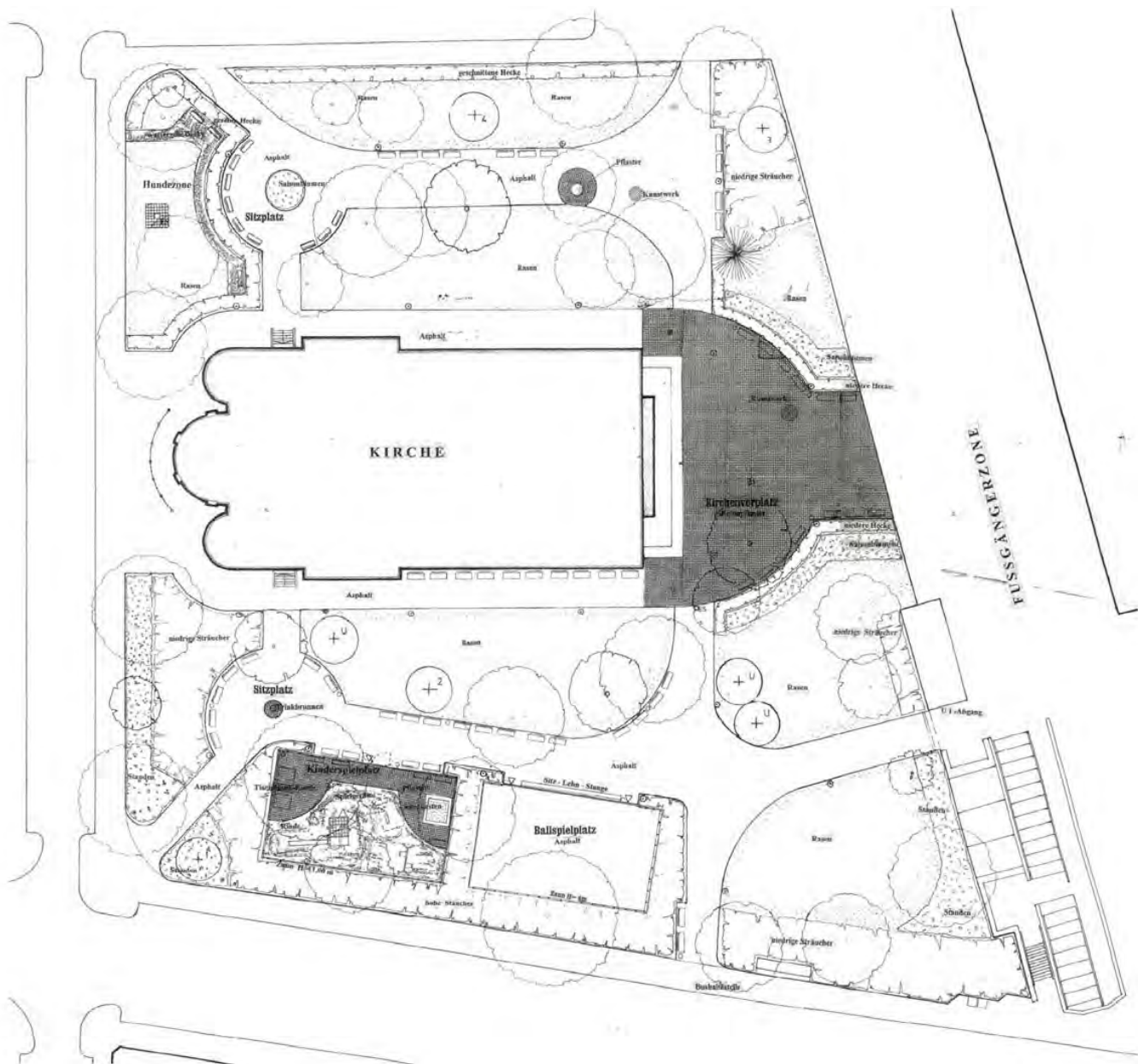
A terület szabálytalan, ívelt háromszög-höz közelítő alaprajzi formája azonban igazán nem szerencsés, ha azon labdázó teret kell létesíteni. A tervezői megoldás végül rendkívül szellemesen és rafináltan átlépett ezen az alaprajzi szorításon és kettős hasznosítást adott a területnek. A keleti térszélén a kerítésrácsozatra rögzített kosárlabda-palánk kapott helyet, az erre merőlegesen fekvő déli térszélén pedig egy kisméretű futballkapu. Így a labdázó tér egyik fele kispályás, egykapus focira alkalmas, a másik felén a kosárra dobást lehet gyakorolni, vagy egykosaras kosárlabdát

lehet játszani. A két pálya pedig közepén átfedi egymást, az itt lévő burkolat mindkét játéktérhez tartozik. Ez még egyidejű használatnál is működik, lévén a két pálya tengelye egymásra merőleges, nincsenek frontális ütközések, számolni lehet a másik játék-tér játékosainak mozgásával is (7. kép).

A közkert bejárata is klasszikus, és minden részletében átgondolt megoldást kapott. A kertet falazott, vakolt, zárókővel fedett oszlopok közé illesztett acélszerkezetű kerítésmezőkkel épült kerítés határolja. A bejáratnál a kerítés törtvonalonban hátrahúzott, s így a gyalogjárda felületéhez kis, hívogató konkáv tér kapcsolódik. Maga a hátrahúzott bejárat is kiemelt hangsúlyt kapott az itt épített, acélszerkezetű kapuzattal, amelyre vadszőlő (*Parthenocissus inserta*) fut fel (8.

kép). Egy idő után itt is a szerkezetet rejtő zöld kapuzat jelenik majd meg. De maga a kerítés is szellemes megoldású és igényes megjelenésű. Arra is lehetőséget ad, hogy az útjában álló meglévő idős fákat óvatosan kikerülje (9. kép).

A koncepció egészére a teljes terület funkcionálisan jó kihasználása és a minél átfogóbb, nagyvonalú térképzés jellemző. Az egyes kerti funkciók, zavaró áthatások nélkül, közvetlen kapcsolódnak egymással, nincsenek leeső, hulladék felületek és terek. Ettől pedig maga a térkompozíciós megoldás is markáns, határozott megjelenésű. A ráció válik így, szinte direkt módon esztétikai kvalitássá.



KEPLERPLATZ

Ami a Belgradplatzon lehetőségként adódott, hogy egy központi kerti tér köré szerveződjön a térkompozíciós megoldás, a Keplerplatz esetében lehetetlen. A tér közepét uralja és kitölti az itt álló neoromán templom vaskos épülete. A tér peremén lévő U-Bahn megállótól érkező vagy oda tartó, átmenő gyalogosforgalom is terheli a teret. A kert így a telekszélekre, a peremterületekre szorul és mintegy keretezi a templom épületét, miközben átengedi a tömeges gyalogforgalmat (10. ábra).

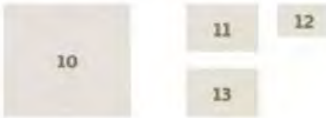
A templom épülete természetesen tájolt, kelet-nyugati hossz tengelyű. Ebből fakad, hogy az északi térfél a magas épülettel árnyékolta, a déli pedig jól benapozott és szélvédett terület.

Ezért is kerültek ide a játszóhelyek és az átvezető sétány és a templomépület déli homlokzata mentén elhelyezett napozó-pihenőpadok.

A templom előtere reprezentatív díszburkolatot kapott, ami az épület tagozódásához, léptékéhez, az itt lévő feljárólépcső méreteihez igazodó, félköríves alaprajzi formájú. A díszburkolatot dekoratív növényültetések szegélyezik, s ezzel kiemelés nyert a templom főbejáratához vezető tér kerete és formája, s ez a szakrális terület így leválik a kommersz átmenő forgalmi terektől. A keretültevések, helyel-közzel - talán véletlenül, talán tudatosan - piros-fehér-zöld színárnyalatokat jelentenek meg (11. kép).

Sajnos, a tervtől eltérően, utóbb, a burkolat-ívek mentén, magas, acélszerkezeteket helyeztek el földdel töltött kosarakkal, amelyeket futó muskátlival ültettek be, furcsa, vastörzsű, virágzó fák illúzióját keltve ezzel. De a „szép” iránti vágyak, úgy látszik, Bécsben sem lehet gátat szabni (12. kép).

A déli tér-részen zárt ültetésű sövényekkel keretezve, téglalap alaprajzi formájú labdázó-tér és egy kisgyerekeknek szánt játszóhely kapott elhelyezést egymás mellett, sövényvel elválasztva. Ezzel a terv nagyon jól használja ki az amúgy szűkös területi-térbeli adottságokat, és egyben mintegy megtámasztja az itt törtvonallal átvezetett sétány irányulását. A sétányt körkívek formájú teresedés zárja, ami, figyelemmel a benapozásra, keleti és déli



10. ábra

Keplerplatz.
Növénytelepítési
konceptió.

TERV: MÖCSÉNYI
MIHÁLY

11. kép A templom
burkolt előterének
szegélyezése

12. kép Piros-fehér-
zöld kiültetés a
Keplerplatzon

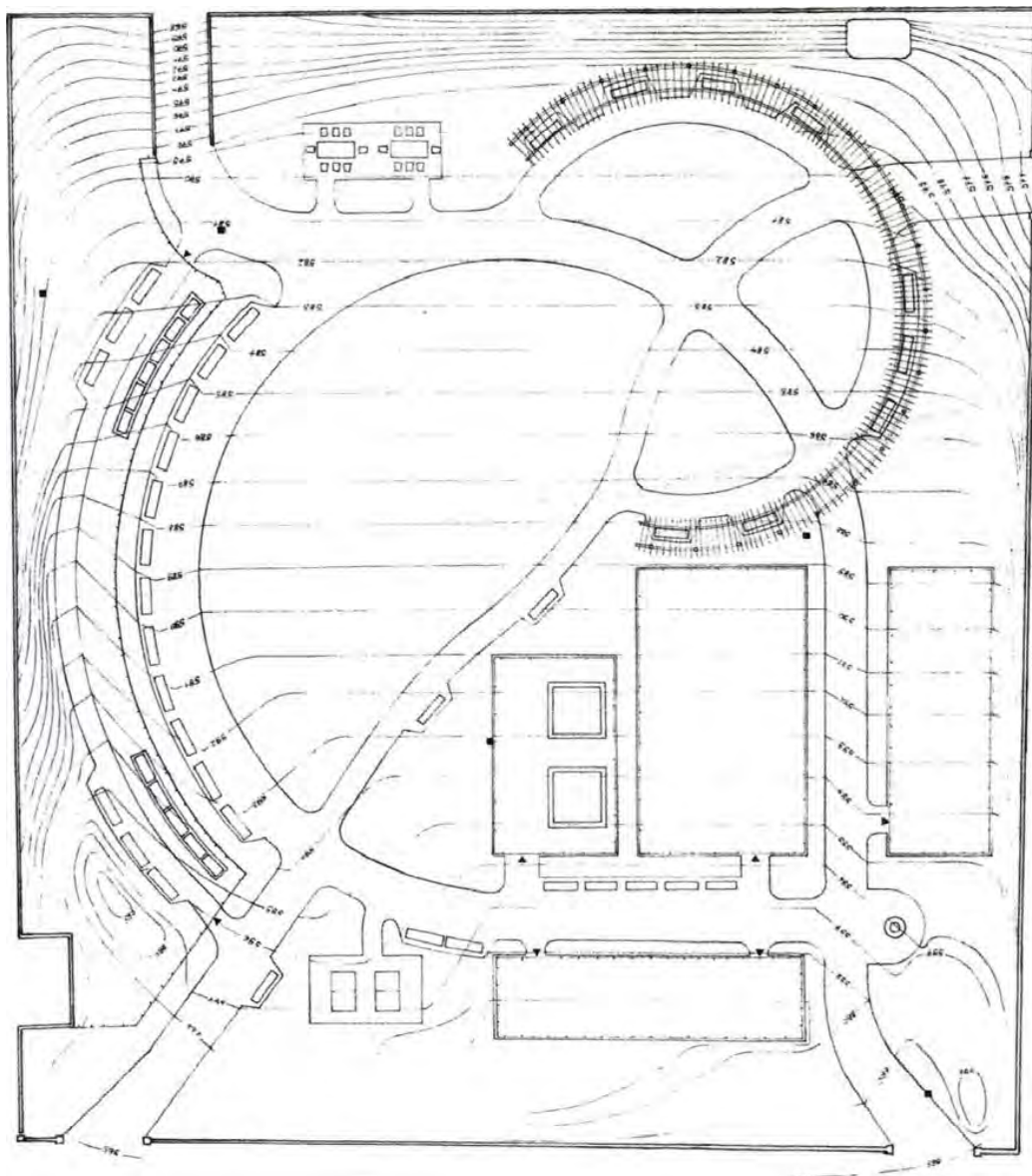
13. kép
napozópadok a déli
oldalon

kitettséggű felületeket ad napozópadok elhelyezésére (13. kép). A sétány tengelye a templom déli homlokzatával mintegy 30 fokos szöget zár be. A sétány és homlokzat mentén vezetett burkolat között tágas, tagolatlan gyepfelület helyezkedik el, aminek kiegyensúlyozó alaprajzi formája a burkolatok nagyvonalú lefeléséből is eredően szép és érdekes kontrasztot ad a térszéléken megjelenő évelő és virágzó cserje ültetvényekkel.

Az északi tér-rész keskenyebb, mint a déli, kerti funkciók elhelyezésére kevésbé alkalmas, s részben az épület tömegétől mélyárnyékolt. Itt is sétány vezet át a tömeges gyalogosforgalomra való tekintettel, amelyhez a két végén napozó-, pihenőterek kapcsolódnak. Az átvezető sétaút a terület középvo-

nalától kicsit északabbra kapott helyet, kerülve a mélyárnyékolt területsávot és a szimmetrikus kialakítást. Ezzel két, különböző szélességű és alaprajzi formájú hosszanti gyepfelület jelenik meg a téren, amelyen szórt elrendezésben fák állnak. A térszéléket itt is sövények keretezik, és nagyvonalú évelő-virágos cserje ültetések díszítik.

A terv rendkívül szellemesen oldja meg a templom által uralt és intenzív gyalogosforgalommal terhelt téren a megkívánt közkerti funkciók elhelyezését, és a téri adottságokból fakadó hátrányokat a nagyvonalú felületképzéssel és dekoratív növényültetésekkel ellensúlyozza.



PUCHSBAUMLATZ

A teljesen szabályos, négyzet alaprajzú tömb több mint fél hektár, 5704 m² nagyságú. Bécs belvárosának déli peremén, többszintes lakóépületekkel sűrűn, zárt-sorúan beépült településrészben található, ahol viszonylag nagy számban él török származású lakosság. A beépítetlen tömb területén néhány idős fa állt és a régi, leromlott kert maradványai.

A tervezési munka 1994-ben kezdődött (a tervező ekkor pont 75 éves), s az új közteret másfél évre rá át is adták a lakosoknak. A tervekből sajnos csak egy 1:200-as méretarányú szintvonalas tereprendezési tervlap volt fellelhető, de a kert lényegi szerkezete ezen is megjelenik (14. ábra).

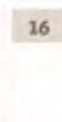
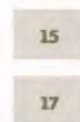
Ennél a tervnél is a meghatározó a viszonylag nagy, egybefüggő és áttekinthető központi kerti pihenőtér, amely körül sétányok, és különböző funkciójú, más-más célra kialakított kertészek helyezkednek el.

A kerti pihenőtér széles, központi gyepfelületén szórt elrendezésben néhány idős fa áll, ami látványértékén és árnyékoló szerepén túl azt is megakadályozza, hogy a pázsitfelületet a tizenévesek focizásra használják. A tervtől eltérően, utóbb még további fákat ültettek a területre, feleslegesen és a látványt is besűrítve.

A központi gyepfelületet a tér északi, nyugati és déli oldalán szabályos körívben a sétány szegélyezi, a tömb

méreteihez viszonyítva szinte óriási, 60 m sugarú, mintegy háromnegyed kört rajzolva a kerti képbe (15. kép). A gypet a keleti oldalon, enyhe, kettős íveléssel vezetett keskeny sétaút határolja, s ennek köszönhetően egy rendkívül szép, érzékeny befoglaló forma jön létre a kerti képben, amely az itt sétálók horizontjából is jól, de a térrel határos lakóépületek emeleti ablakaiból még határozottabban érvényesül.

A sétányt a külső íve mentén derékmagasságúra nyírt sövény szegélyezi. Ez ad háttérrel az ív mentén szabályos térközökkel elhelyezett háttámlás padoknak. Szellemes és praktikus megoldás, hogy a sétány és a határoló lakóút közé illesztett kutya-futtató, ami Bécs hasonló közterjeiben elmaradhatatlan elem,



14. ábra
Puchsbaumplatz,
tereprendezési
Terv. MÓCSÉNYI
MIHÁLY, 1994

15. kép A körsétány
látványa délről

16. kép Sövénybe
rejtett kerítés
17. kép Íves
pergolával határolt
pihenőtér

a Puchsbaumplatzon



ugyancsak ennek a nyírt sövénynek támaszkodik, és annak padjai a konvex ív mentén elhelyezve „szétfelé néznek” a hosszú elnyúlt területen, egy-egy pontra, ahol a kedvenc éppen tartózkodik. A kettős sövény közé pedig be lehetett rejteni a két területrészt előírászerűen elválasztó fémkerítést (16. kép).

Az íves sétánnyal szemben a tér északkeleti sarkában egy másik, ugyancsak kör alaprajzú pihenőtér is létesült. Ennek háttereként és térbeli megtámasztására egy fémszerkezetű pergola szolgál, amely a terv szerint jó 150 m hosszon körülöleli a pihenőhelyet, markánsan látható háromnegyed kört rajzolva a térbe. Meglehető, ez Bécs leghosszabb ívben épített pergolája (17-18. kép).

A pihenőteret átszeli az itt vezetett két, egymást keresztező sétaút, s az így kialakuló felületeket dekoratív növényegyüttesekkel, évelőkkel és alacsony cserjékkel ültetették ki. Az íves pergola mentén pihenőpadok sorakoznak. A körívű sétány és a pergola íve mentén kialakított két pihenőhely tere mintegy „összenéz” és egymásba kapcsolódik a tömb átlója mentén a terület súlypontjába helyezett, átlátható gyepfelületen, ami kedvező térnövelő perspektívát ad mindkét térfélnek.

A kettőzött pihenőhely a tömb területének jó kétharmadát foglalja el és épp a súlyponti részeket. A délkeleti széleken kaptak helyet a játszóhelyek és egy acélszerkezetű kerítéssel lehatárolt sportpálya (19. kép). Ezek mind téglalap

alaprajzú területen létesültek és szorosan egymáshoz simulnak, ezzel jó kihasználva a területet. Ennek köszönhetően a Puchsbaumplatzon sincsenek hulladékterületek, minden négyzetméternyi hely a látványt vagy a funkciót szolgálja.

A közkert meglehetősen nagy használati terhelésnek van kitéve. Ennek ellenére az átgondolt kialakításmódnak és a rendszeres fenntartásnak köszönhetően, 15 évnyi tömeges használat után, ma is jó állapotban van, és rendezett, kellemes, helyenként szép környezetül szolgál az itt élőknek.

A három kertet összehasonlítva a stílusra jellemző, összegző megállapításokhoz lehet jutni. Mindhárom kertre jellemző az abszolút racionális terület-kihasználás.



18

20

19



18. kép Pergola a Puchsbaumplatzon, csomópont részlet

19. kép Játszóhely a körsétány mentén

20. kép Játszóhely mászókával

Nem csak azért, mert nagy a használat igénye és viszonylag kicsiny a rendelkezésre álló terület, hanem elvből, az ésszerűség okán. Az egyes kerti funkciók tisztaság és konfliktusmentes elhelyezése logikus rendet teremt a térben. Ezzel párosul a markáns és következetes térformálás szándéka, ami különösen jól érvényesül a Baranka kert és a Puchsbaumplatz esetében, míg a Keplerplatz-nál, bár útjában áll a térközépen álló templom óriási tömege, még itt is érződik az erőteljes téralkítás elve a két, egymástól elszakított térrész önálló térkompozíciós megszerkesztésénél. A harmadik közös jellemző a lépték, az arányok jó megválasztása. Közterületen vagyunk ugyan, tömegek által használt közparkban, közös használatú lakókertben, mégis az egyes kertrészeknek sajátos intimitása, csendessége

van, amit gazdagon öltöztet fel az egy-egy exponált helyen alkalmazott dekoratív növényanyag.

A modern kertművészet hosszú és termékeny időszak, a funkcionalizmus kitalálási elvei és erényei köszönnek vissza ezekben a kertekben. A 60-as, 70-es években kialakult formálási módnak a letisztult és sallangmentessé vált modern megjelenése ez. Most, a század fordulót követően, amikor a forma, a látványbeli érdekesség a kerttervezésben is egyeduralmukodóvá, olykor modorra vált, üdítő és tanulságos színfolt a rációra és a funkcióra, mint kiindulási pontra történő figyelmeztetés. Ezek a kertek ezt teszik. S a velünk élő, kortárs kertművészet tipológiájába is beillesztendő, mint sem nem geometrikus, sem nem szabad

formálású, s még csak nem is természetelvű, hanem érett, késő-funkcionalista alkotások. Úgy tűnik, a kor nem csak a jó bort érleli pazar itallá, a kert is lehet az alkotó korától gazdag.

Kevés szakma büszkélkedhet azzal, hogy 90 éves, alkotóereje teljében lévő emeritus professzora van, aki látogatott előadásokat tart, és fő szakmai tevékenysége, a tájrendezés diszciplínájának fejlesztése mellett, vagy annak nagyon is fontos részeként, kerteket tervez, amik megépülnek és örömet szereznek az ott élő embereknek. Öröm volt végigjárni ezeket az alkotásokat és megismerni őket, látni azokat, akik naponta használják, lakják a magyar kerteket, Mócsényi professzor paradicsom idézeit, az üzeneteit, tájról, környezetről, növényekről, emberekről. ©

HUNGARIAN GARDENS IN VIENNA

Mihály Mőcsényi has developed several garden designs in the past two decades, in his 70s and 80s. Among these there are four public gardens in Vienna that are perhaps not even well known among Hungarian landscape architects. These open spaces are also Hungarian gardens, though not created for horticultural exhibitions as national gardens. These four gardens are very similar in their public use, but different in their urban context. One of them has already been reconstructed owing to the building of an underground car park. But the three other gardens still exist and even show their original concept and space forms.

BARANKAPARK-HELLERWIESE (BELGRÁDPLATZ)

The 5000 m² large public garden is a typical green island in the intensively built-in urban fabric. The design was made in 1990. The concept reflects a very clear functional system and large-scaled space structure, in spite of the relatively small area. The individual garden spaces offer a great variety of recreational functions without any disturbing conflicts for the users and without leaving any cut-off areas lacking useful functions. Therefore the whole space composition seems very distinct and logical. The reason is the very deliberate approach to creating an open space of high aesthetic value.

KEPLERPLATZ

The urban square is not very ideal for a public garden, as there is a huge neo-baroque church in the middle and even an underground station attracting significant pedestrian traffic across the square. The garden is divided into two main parts practically

surrounding the church and crossed by the pedestrians. Owing to the huge building of the church, the north part of the public garden is deeply shadowed, while the south part is sunny and protected from the wind. Therefore the south side is ideal for playing fields and a sunny resting place with benches. The impractical site and the disturbance of traffic are conquered by a very clean and large spatial formation and brilliant plant usage.

PUCHSBAUMPLATZ

The third public garden is more than half a hectare and it has a regular square form. The park was built in 1994 in the densely built-up living area on the south border of the historic city centre, where a significant Turkish community lives. In spite of the fact that the garden is used very intensively, its present condition is really good owing to not only the level of maintenance, but the original design concept, which reflects again a very logical, practical functional system.

There are important similarities in the conception of the three public parks. The clear, absolute rational land use system of Mőcsényi's public gardens reflects not only the necessity to use every square meter of the given small areas so as to supply the recreational needs, but it also reflects rationality as a core element of the design. All open space functions are given the best place, separated if it is needed. This logical order of functions is combined with a consistent, distinct space forming. And even the scale and the proportions are designed very well. It means that in spite of the mass usage of the public gardens, each of the individual parts can offer intimacy or privacy, while well designed ornamental plantings offer plentiful scenery for the inhabitants.

These gardens are created on the main principles and virtues of functionalism that dominated garden design in a very severe form for a long time, from 1960 till 1980. Nowadays when interesting forms and sceneries rule the concept of garden design, these gardens call our attention on the primary role of rationality and function in garden art. Even so, these gardens can find their place in the systemic order of contemporary garden art. From a stylistic point of view they are neither geometric, nor irregular, nor naturally-formed, but instead represent much more mature, late functionalist creations. ©

AZ ANGOLKERTTŐL A VÁROSI PARKIG

THE DEVELOPMENT FROM DEER PARK TO URBAN PUBLIC PARK

SZERZŐ:
M. SZILÁGYI KINGA

LEKTOR:
JÁMBOR IMRE

ANGOL KERTBŐL ANGOLKERT

Nincs még egy művészeti ág, amelyben az angol kultúra annyira meghatározó lenne világszerte, mint éppen a kertművészet. Az angolkert megnevezés a köznyelvben nem csak stíluskorszakot jelent, hanem a természetes megjelenésű kertépítészeti térformálás megnevezésére is általános elfogadott terminus. Az angol tájképi kertstílus megszületése, a korszak kezdete a 18. század elejére, az 1700-1720 közötti évekre tehető. Mivel nincs olyan konkrét momentum, alkotás vagy esemény a történelemben és a kertművészet történetében sem, amely alapján ez a kezdet sokkal pontosabban meghatározható lenne, az 1830-as évekig (az eklektikus tájképi kertek megjelenéséig) tartó bő 100 évet tekinthetjük az angol tájképi kert korának. Ez a klasszicizmus és részben a romantika korszaka, amelynek a kertművészetben is több szakasza és stílusirányzata van; de ez a hosszú időszak kétségtelenül az angol szellemiség és az angliai alkotások hatásával és dominanciájával jellemezhető szerte Európában.

A század utolsó évtizedeiben a kontinens nem csak utolérte, hanem sok szempontból le is körözte a példaképet,

Angliát. A városi parkok, népkertek létesítésének szükségességét ugyanis 1779-ben megjelent *Theorie der Gartenkunst* című művében a dán származású és Kielben dolgozó filozófus és esztéta, Cristian Hirschfeld professzor hirdette meg elsőként. Az első, tisztán a városi polgárság igényeit szolgáló, a város saját területén létesült és a város által finanszírozott népkertet, a pesti Városligetet 1813 és 15 között a német származású, Angliát is megjárt Heinrich Nebbien tervezte, miután az erre szóló megbízást a meghirdetett tervpályázaton elnyerte. Nagy-Britannia persze nem azért maradt el a városi parkok létesítésében, mert nem tartották volna a népkerteket fontosnak a város életében. A dinamikusan fejlődő, polgárosodó Londonban például nyolc királyi park volt, s a 18. század második felében ezeket időszakosan már látogathatták a város polgárai.

A rohamosan fejlődő angol gazdaság és az angliai városfejlődés új jelenségei Európa-szerte nagy érdeklődést keltettek. Előbb csak a francia protestáns menekültek hozták a híreket a kontinensre az abszolutizmus béklyóitól megszabadult országból, majd megindult egy sajátos vándorlás, amely Nagy-Britannia szellemi megújulásáról, a dinamikus

városfejlődéséről és a szigetország gazdag, gondozott tájairól, építészetről és kertművészetéről hozott híreket. A 18. század közepére a vándorutak célja már nem elsősorban Itália volt, hanem a szigetország. Anglia divatba jött, valóságos angломánia uralkodott el a kontinensen. A módos arisztokrácia mellett a tudásvágytól fűtött köznemesi réteg képviselői is hajóra szálltak, s bebarangolták Britanniát.

Az angliai fejlődésről szóló hírek – főként német közvetítéssel – eljutottak Magyarországra is. A magyar kultúra, a hazai művészet, amely hagyományosan integráló, befogadó jellegű volt, a 18. század végéig a földrajzi, geopolitikai környezetből eredően döntően német és itáliai hatások alatt állt. A külső hatások befogadása azonban soha nem jelentette az alázatos másolást, hanem sokkal inkább indíttatást és lendületet a megújulás felé. A 15. században az itáliai reneszánsz hatására európai szintű alkotások születtek – hogy csak a legfontosabbakat említsük – Visegrádon, Esztergomban, Budán és Pozsonyban, az építőművészetben, a kertművészetben és a képzőművészetben egyaránt. A német és francia hatás érhető tetten a magyar barokk építészet és

L.a L.b
L.c

1.a kép Rousham vadasparkja egy 18. századi metszeten
 FORRÁS: ENGLISH HERITAGE NMRC 11999-32
1.b kép Petworth vadasparkja egy 18. századi metszeten
 FORRÁS: ENGLISH HERITAGE NMRC 977138

1.c kép Littlecote House a 17. század második felében: jellegzetes angol táj hatalmas legelőkkel és vadasparkokkal
 FORRÁS: WWW.ROYALARMOURIES.ORG.UK



tájépítészet kiváló alkotásaiban. A felvilágosodás eszmeáramlatai eleinte még nyugat-európai közvetítéssel, német és francia áttétellel jutottak el hozzánk, de a 18. század végén már a tehetősebb, igényesebb magyar főurak, s a külföldön tanuló nemes ifjak és köznemesek is átkeltek a csatornán, s elragadtatással számoltak be a természetet idéző kertekről, az angol táj szépségéről, nyugalmaságáról.

Így került be a magyar nyelvbe az angol „park” szó is, amely eredendően tehát vadasparkot (deer park) jelentett. A 18. században az angol tájképi kert mozgalom formálta át az uradalmak nagy kiterjedésű vadasparkjait a szellemi megújulást szolgáló, művészi koncepció alapján alakított festői kertté,

1. Angliában az első újonnan létesített városi parkot Joseph Paxton tervezte. Ez volt a liverpooli Birkenhead park, amely 1843-ban épült.
2. A magyar főúri osztály prominens képviselői, épp bécsi udvari kapcsolataikat kihasználva, vehették a „vándorbotot”, hisz ők viszonylag könnyűszerrel kaphattak útlevélet. Herceg Eszterházy Miklós, Grassalkovich III. Antal, Brunszvik Antal, Festetich György, a három Teleki testvér, Széchenyi Ferenc, Vay Miklós, Forray András, Berzeviczy Gergely és Aladár és gróf Pálffy főnemesek kisebb-nagyobb tanulmányutakat tettek Nagy-Britanniában. A köznemesi sorból származó, s az első nemzeti könyvtárat alapító Sándor István is ott szívtta magába a friss, szabad szellemiséget. A Berzeviczy és a Teleki testvérek a göttingeni egyetemi tanulmányaik alatt látogattak el a szigetországba, s tanult emberek lévén, mind a politikai, társadalmi élet, mind a gazdaság vagy a városok, falvak, tajak éles szemű megfigyelőinek bizonyulnak. Berzeviczy Aladár által közölt levelezésekből kitűnik, hogy a nemes egyszerűséggel csak angomániának titulált rajongás milyen táj határok között mozgott, mennyire

megfogta az utazókat az ország életmódja, hangulata, gondozottsága.



2. kép Claude Lorrain: Landscape with Aeneas at Delos, 1672. National Gallery, London.

majd tájképi parkká, s végül megjelen-
tek a városi lakosság rekreációs igénye-
inek megnyitott városi parkok, közpar-
kok. A 19. század elején kibontakozó
magyar felvilágosodás angliai utazói már
ezekkel a szabadon látogatható városi
parkokkal találkoztak. Közülük Szemere
Bertalan volt az, aki az 1830-as években
a szigetországban tett tanulmányútján
rácsodálkozva a közkedvelt városi zöld
szigetekre, hazahozta, meghonosította a
magyar nyelvben a „park” szót.¹ Koráb-
ban a németből átvett „Volksgarten”,
azaz népkert volt a közpark megnevezé-
sére használt kifejezés.

A KLASSZIKUS FESTŐI KERT, MINT SZELLEMI MŰHELY

A 18. század kezdete Európa-szerte
még a barokkról szólt, nem csak a kato-
likus, hanem a protestáns országokban
is. Az építészeti és kertművészeti meg-
újulás forrása ekkorra újhól Itália lett, az
antik kultúra és a reneszánsz művészet
bölcsője. Az újjászületés egyik első hír-
nöke Inigo Jones építész volt, aki a 16-17.
század fordulóján hosszú tanulmány-
utat tett Itáliában, s különösen Palladio
művészete hatott rá. A palladionizmus
atyjaként is említhető Jones a klasszikus

értékrend és arányrendszer szerint ter-
vezte meg 1614-ben a greenwich-i királyi
birtokon a királynő nyaralóját, s néhány
évvel később a Whitehall fogadóépületét.

A század végén Herculaneum romjainak
felfedezése (1684) adott újabb lendüle-
tet az itáliai utazásoknak. A művészeti
tanulmányutak mellett a múkincsgyűj-
tés és felvásárlás is egyre népszerűbb,
s a gazdaságilag erősödő szigetország-
ban divat lett a klasszikus tájképfestmé-
nyek (Nicolas Poussin, Claude Lorrain,
Salvator Rosa, mint az itáliai iskola leg-
jelesebb képviselői) gyűjtése. Míg a kon-
tinenten a barokk kötöttségei alól a
rokoko szabadosabb, kicsapongó élet-
igenlése, s vele a szimmetria szigorának,
kötöttségeinek felrúgása adott némi eny-
hülést, addig Angliában az új társadalmi
rend, a parlamentarizmus és a közös-
ségi kormányzás kialakulását meghatá-
rozó liberális gondolkodás, s a Whig párt
megerősödése hívta életre az új művé-
szeti korszakot, melyben a tájképfesté-
szet talaján új irányt vett és kiteljesedett
a kertművészet is.

Az angol tájképi mozgalom nem első-
sorban esztétikai kérdés vagy éppen
divat volt, s nem is csupán egy új filozó-
fiai megközelítés, hanem a gazdasági

és a társadalmi élet változásának ered-
ménye. A 17. században ugyanis Anglia-
szerte megerősödött a Whig párt, mind
gazdasági, mind politikai szempontból.
A király egyeduralma ellenében gyako-
rolt hatalom tüntetőleg került az udvart,
a főurak inkább visszahúzódtak vidéki
birtokaikra, s hozzáláttak saját birtoka-
ikon a fejlesztéshez, a táj szépítéséhez.
Az udvartól távoli kastélyok, várak, udvar-
házak többnyire önálló és erős gazdasági,
politikai egységekként működtek, és bir-
tokosaik, nem egy közöttük a szabadkő-
műves páholyok tagjaiként, művelt, világ-
látott emberek voltak. Ahhoz, hogy tartós
és színvonalas életre lehessen berendez-
kedni, az épületet és a hozzá tartozó bir-
tokot, vagyis a kertet, a parkot is át kellett
alakítani. A késő barokk, olykor rokoko
vonásokat mutató kertek fenntartása még
a nagyobb birtokosok számára is költsé-
gesnek bizonyult. De a fenntartási költ-
ségek csökkentésén, a változó kerthasz-
nálati igényeken és lehetőségeken túl a
kertek átépítése további, sokkal mélyebb
mondandót is takart. A tájképi kert, a sza-
badon burjánzó növényzet, a mesterséges
formálástól megszabadított fák az önál-
lóságot, friss levegőt, a szabad döntést és
erőt, a szellem szabad áramlását, a ter-
mészet tiszteletre méltóságát és erejét
sugározták.

A birtokok megerősítése, többnyire a kialakult faluközösségek kárára már jóval korábban, a 16. század végén megkezdődött, amikor a vetésforgó rendszerű, egyszerű, a középkor óta szinte alig változó, faluközösségi elvekre épülő mezőgazdasági termelési forma már nem hozott elegendő hasznot. Különösen az állattenyésztés, a félnomád legeltetéses birkatartás hozama nem elégtette ki az egyre inkább felfutó gyapjúkereskedelem iránti igényeket. A közös legelők és a közerdők bekerítésével a termelés is belterjesebbé vált, elterjedt a trágyázás, a talajjavítás módszere, még nagyobb termelési, hozambeli különbségeket generálva. A birtokok megerősítése azonban többnyire a faluközösség földjeinek a leválasztásával és a közösen művelt területeinek igénybevételével, önkényesen zajlott. A bekerítéssel való területszerzés többnyire békés úton történt, de voltak lázongások is, hiszen az elvesztett közös földek miatt sokan nincsteleenné váltak. A 18. századig tartó bekerítések vagy elkerítések révén gyökeresen átalakult a birtokszerkezet és a művelési mód is. Az erdőterületek feltérzése, a mocsarak lecsapolás szinte mindenütt bekerítéssel történt, s utóbb többnyire legelő formájában tartották fent a területet. (Ennek következménye, hogy mind a mai napig Anglia-szerte viszonylag alacsony lett az erdősültség.) A tájkép meghatározó elemévé a legelő vált, aminek fenntartása a szigetország csapadékos klímáján kevesebb emberi munkát igényelt és több hasznot hajtott, mint az erdő. A megmaradt erdők pedig felértékelődtek eszmei, filozófiai, esztétikai értelemben, mint a Természet örökbecsű alkotásai. De nőtt az erdők értéke gazdasági vonatkozásban is – elsősorban az idős, beállt erdőállományok fahozama,

másodsorban a vadászat és az egyéb erdei termények jelentettek komoly bevételi forrást.

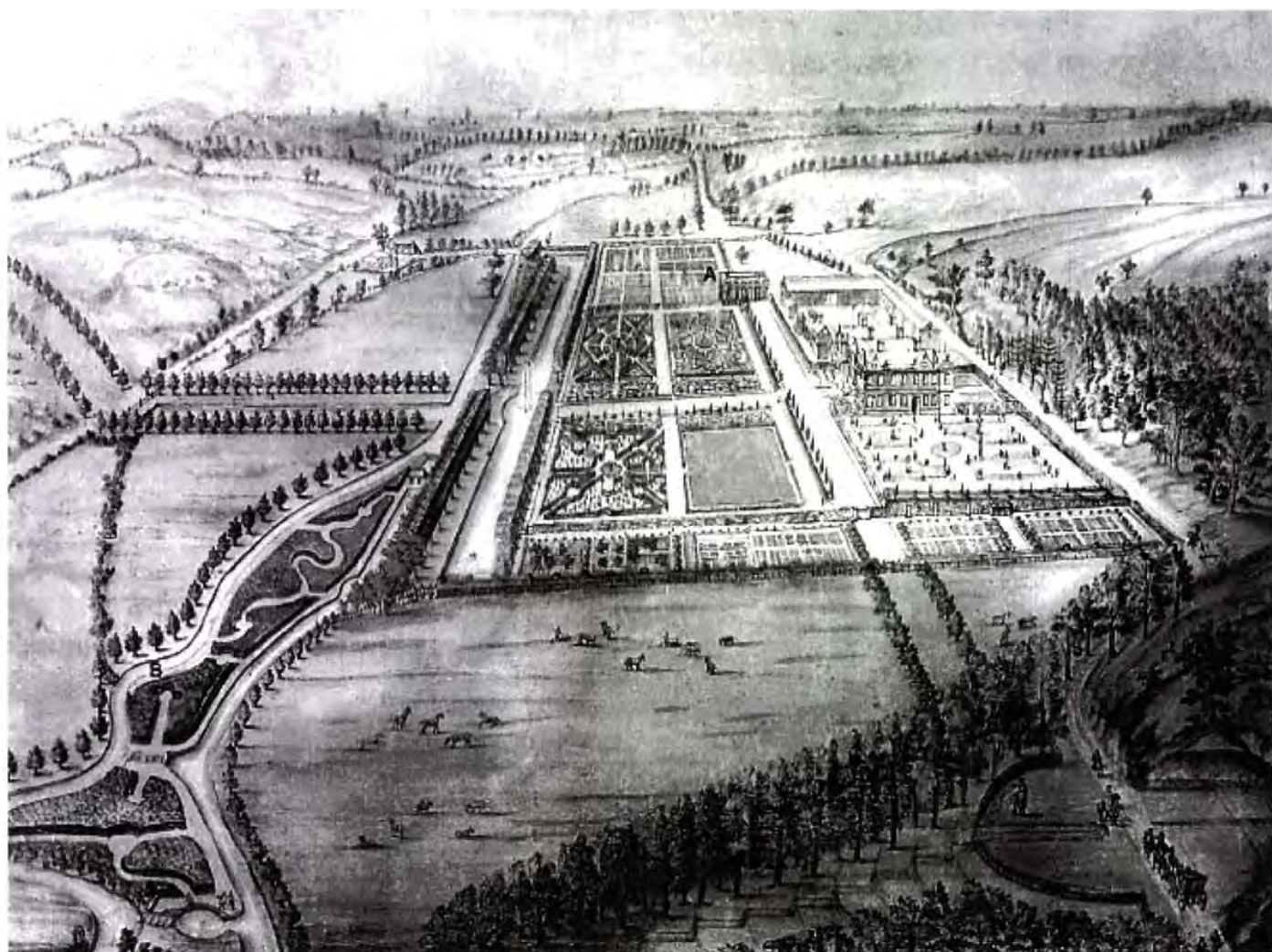
Nem véletlen, hogy a barokk kertépítészet formai és stílári béklyóit először épp a vadászerdők feltárása során vetették el. A 17-18. század fordulóján Sir William Temple, foglalkozására nézve író, tudós és diplomata, a keleti természeteszemlélet, valamint a kínai kertábrázolások és tájképek ismeretében elsőként alakított ki szabálytalan formavilágú kertet Surrey-megyei birtokán, a Moor Parkban. Az egykorú ábrázolások szerint a vadasparkot a meanderező vízfolyást, a folyókanyarulatokat utánzó szerpentinút tárta fel. Az „irregular”, és „regular”, vagyis a „szabálytalan és szabályos”, mai szóhasználatnál tájképi és architektonikus térformálás első megfogalmazása is Temple-től származik. A szabálytalan vadaspark, mint az angol tájképi kert előfutára másutt is felbukkant. Castle Howardban, Lord Carlisle birtokán a Wray Wood vadasparkjának feltárása és a Henderskelf Lane (jelentése: száz hegy útja), a hagyományos vándorút természetes meanderező nyomvonalának megtartásával már szakítottak a korábbi architektonikus renddel. 1718-ban Stephen Switzer örömmel üdvözölte Lord Carlisle döntését, hogy megőrizte a közel 70 hektáros, idős bükkal és tölgygel benőtt Wray Wood természeti szépségét, és a „természetes és udvarias” térformálás csúcának nevezte az íveskanyargós, az angol szóhasználat kifejezésével: szerpentinés úthálózattal feltárt vadasparkot. A szerpentin út tehát a szabad természet szimbólumaként jelent meg a 18. század első éveiben. A természetet, a tájat immár nem megregulázni

3. Szemere Bertalan: *Utazás külföldön, II. kötet, Nagy-Britannia és Izland. Budapest, 1840.* Szemere a park szót ligetkertnek fordította, a *pleasure ground* kifejezést pedig gyönyörteleknek nevezte.

4. Kulín Katalin: *Utazás a régi Angliában. Szemelvények az Erzsébet-korabeli mindennapi élet dokumentumaiból.*

5. A Tudor-kori Anglia belső és külső háborúskodásai - egyebek között - fellendítették a gyapjúkereskedelmet, ami egyenesen odavezetett, hogy a klimatikus adottságoknak amúgy is jobban megfelelő állattenyésztés mind nagyobb területekre terjedt át. A közlegelők már nem hoztak elég hasznot, s ezért az angol nemesség egy része területeket vont ki nem csak a faluközösségi művelt vagy legeltetett területekből, hanem a paraszti művelés alól. A bekerítésnek (*enclosure*) nevezett birtokszerzés során parasztok ezrei vesztették el megélhetési forrásukat.

6. Turner, *Garden History – Philosophy and Design 2000 BC-2000 AD*, Spon Press, 2005. p.192.



való, szabályos formák és keretek közé kényszerítendő adottságként látták, hanem a magáért való történelem, hagyomány és érték szimbólumaként. A 18. század eleji tájképi kert-kísérleteket azonban még irreguláris, átmeneti vagy éppen rokokó kerteknek nevezik a különféle szakirodalmi források. Az igazi áttörést a tájképi kert korszak hozza meg Angliában.

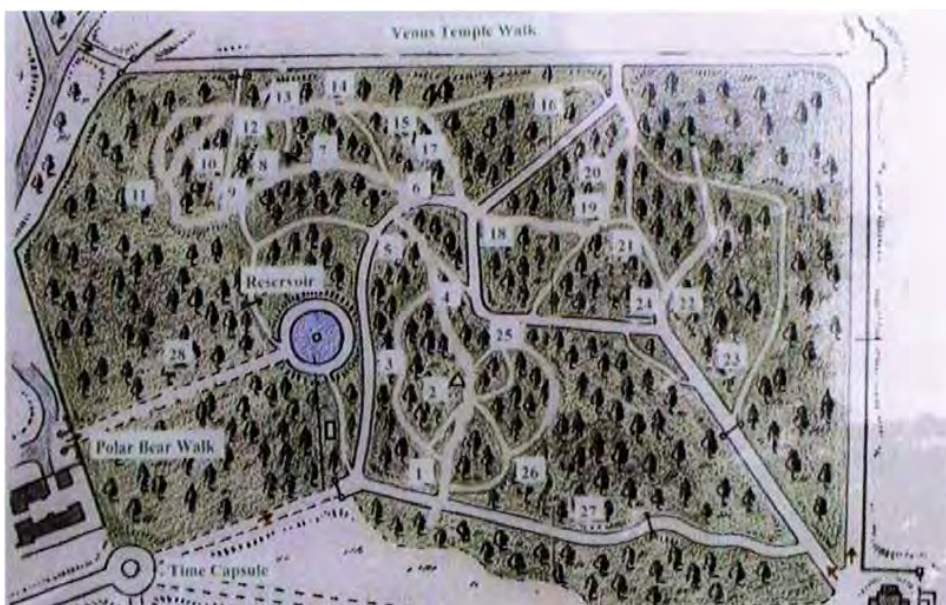
Az angol tájképi kert szinte egész korszakát áthatotta a festői hatások és megoldások keresése, de alapvetően más volt a filozófiai megközelítése a 18. század eleji, saját korszakolásom szerint a klasszikus festői kert stíluskorszakba sorolt kerteknek, mint a század második felétől a természet vadságát, eredetiségét és szépségét hirdető romantikus festői kerteknek. A klasszikus festői kertek esetében a tájképfestők képszerkesztési elvei vetülnek ki a kerti térbe, a kertet folytonosan változó képek, színpadi látványok sorozataként értelmezik. Az előtér nyugalalmát, egyszerűségét a középtérre koncentrált

történet ellenpontozza; itt kapnak szerepet az ókori szellemiséget megtestestítő antik isten-szobrok, az istenek lakhelyei, vagyis a templomok, vagy a diadalívek és kapuk, az urnák és emlékművek. A háttér maga a szabad természet, a táj, amiben a kerti kép feloldódik. Ebben a korai szakaszban a 17. századi tájképfestészet nem csak a képformálási technikát kínálta tálcán a kertművész számára, hanem tematikusan is rokonult a kertépítészet a tájképfestészettel. A kerti terek képszerű alakítása sajátos, színpadias, színházi hatást kölcsönzött a kerti részleteknek. A kertet bejárva egyik jelenet a másik után tárul fel, s mind új tartalmat hordoz. Az egyes kertszínpadi képek, kerti terek többnyire elszigetelten jelennek meg vagy csak sejtésszerű átnyitások vetítik előre a következő kerti képet. De minden épített jelenet, minden kerti kép szemlélődésre, elmélkedésre készített, s ez is volt az alkotó művész célja. „Az individuum, az egyén és a természet harmonikus kapcsolatának megélésére kívánnak lehetőséget, mintegy

színpadot teremteni a passzív szemlélet, a nem cselekvő létezés szintjén. E kertek látogatója a magányos ember, aki a természet része, társa és szemlélője.”¹⁰

Az antik témából, kultúrából való építkezés ebben a korai szakaszban nyilvánvaló, a klasszicista vagy palladianus építészeti motívumok nem funkcionális vagy tisztán csak hangsúlyképző, látványtengelyt lezáró elemek a kertben, hanem fontos mondanivalót, szellemi-eszmei tartalmat hordozó Árkádia-idézetek. „Árkádia absztrakt, a görög mitológiába beépült formája az Elysium, a szentséges és egyben heroikus táj eszménye, amely a földi élet után az öröklét kerete, helyszíne, s egyben az emberi boldogság utáni vágyakozás tárgya és szimbóluma.”¹¹

A klasszikus építészeti emlékekből és mitológiai forrásokból merített idézetek végigkísérik ennek a stílusirányzatnak az alkotóit, bárhol is, bármilyen alappal is jöttek. Alexander Pope vagy



William Shenstone költőként, William Kent festőként (inkább piktor volt, hirtőköt, sétakocsikat festett tarkára), Henry Hoare jószemű, művelt, világot látott műkedvelőként alkotott marandót és stílusalkotót a kertművészeti terén. Közülük azonban csak Kentben volt annyi tehetség, hogy ne csak idézetekkel éljen, hanem az antik építészeti formákat megújítva, meghonosítva, az angol építészeti hagyományokkal ötvözve újat hozzon létre. Kent vette észre és fogalmazta meg, hogy a természet, a táj voltaképp már maga a kert, vagy annak lehetősége. Ahogy Horace Walpole, a kor jeles esztétája, írója írta: a Három Grácia, vagyis a költészet, a festészet és a kertművészet feladata, hogy felöltöztesse, felékesítse a természetet.¹¹

A sokféle Arkádia-idézet változatossága mégsem válik zavaróvá vagy meghökentetővé a klasszikus festői kertekben, s ennek több oka van. Egyrészt a tagolt, zárt térszerkesztés, amely az egyes kert látványokat, képeket külön kezeli,

egymástól elkülöníti markáns tagolókeretező ültetvényekkel, míg az összelátású terek tiszta, egységes megfogalmazást nyernek. Másrészt a klasszikus idézetek egyszersmind belesimulnak az angol tájba, s átítatódnak az angol-brit építészeti formálás eszközeivel, anyaghasználatával és formavilágával. Harmadrészt a klasszikus építészeti idézetek nem pusztán formai megoldások, hanem a felvilágosult gondolkodást és eszmerendszert, az önálló, kreatív, szabad és felelős emberkép whig szellemiséget tükrözik.¹² Ez legtisztábban talán a Stowe kertjében lévő „brit nagyságok emlékművén” tükröződik. Az emlékmű sajátos keveréke a klasszikus formavilágnak és a zömök, kissé nehézkes angol építészetnek.

A szabadtéri képtárban az erényes brit férfiak között épp csak két uralkodó képmása tűnik fel: a whigek által is becsült III. Vilmos és a lovagkor hőse, Alfréd király. A szellemóriások közül a tudós Bacon és Newton, a költő Milton, Pope és Shakespeare, a polgári élet, a brit hirodalom felvirágzásának közsorból jött



3. kép A Moor Park egykorú ábrázolása meanderes, szerpentines útvonalat mutat, amely a szigorú architektonikus rendnek ellentmondva természetsszerű patakmedret mintáz.

4. kép Wray Wood vadaspark feltárása szerpentines úthálózáttal, s gazdag „kerti” programmal, amelyben a Stephen Switzer által tervezett különféle vízarchitektúrák játsszák a meghatározó szerepet.

FORRÁS: TWENTY FOUR HISTORIC STYLES OF GARDEN DESIGN

TOM TURNER 2008. GARDENVISIT.COM

5. kép Kent terve Rousham kertjének átalakítására a színpadkép-szerű szerkesztési elvet példázza

FORRÁS: ENGLISH HERITAGE NMRC 11999-37

7. Turner, Tom: *Garden History - Philosophy and Design 2000 BC-2000 AD*, Spon Press, 2005. p.191

8. Turner, Tom: *Twenty Four Historic Designs of Garden Design*, Gardenvisit.com, p.45.

9. Jámbor Imre: *Egy elveszett illúzió. Festői kertek a 18. század első felében*. 4D Tájépítészeti és Kertművészeti Folyóirat, Budapest, 2006. 1. sz. p.11.

10. Jámbor Imre: *Egy elveszett illúzió. Festői kertek a 18. század első felében*. 4D Tájépítészeti és Kertművészeti Folyóirat, Budapest, 2006. 1. sz. p.11.

11. *Gardens and the Picturesque*, Studies in the history of Landscape Architecture, John Dixon Hunt, MIT 1992. p.75

11. Hunt: *The British Garden and the Grand Tour*, p. 348

12. Williamson, Tom: *Polite landscapes. Gardens and society in Eighteenth Century England*. Baltimore, 1995. p. 63.



hőse, Drake kapitány, vagy éppen a jeles 17. századi, a palladionizmus atyjának számító építész, Inigo Jones kapott itt szobrot.

A klasszikus festői kert építésével a tulajdonos egyben hitvallását és politikai hovatartozását is megfogalmazta. Stowe tulajdonosa, Richard Temple, a későbbi I. Viscount Cobham akkor fogott birtoka átépítésébe, amikor kiesett Anna királynő kegyeiből whig elkötelezettsége miatt. A művelt és tanult arisztokrata számára magától értetődő volt, hogy, bár kiesett a közéleti szerepvállalásából, a közhivatali funkcióiból, mégsem zárkózott be a kastély falai közé, hanem szabad bejárást engedett birtokára a látogatóknak. Az udvartól távol, s az udvar ellenzékeként a kertművészet eszközeivel jelenítette meg erős politikai és gazdasági hatalmát és az e mögött rejlő szellemiséget. Stowe szellemi kisugárzása messzi földről vonzotta a látogatókat.

A 18. század első felében a honi és a nemzetközi turizmus fő célpontjai lettek az átépített, festői látványt nyújtó főúri tájképi kertek, amelyek csak a klasszikus ókori kultúra ismeretében voltak olvashatók és értelmezhetőek. A kevésbé tanultak számára ezért külön

„turistatérképet” is készítettek Stowe és Shenstone költő Leasowes kertjéhez,¹² mely szemléletesen és magyarázóan vezette végig a látogatót a kerten. Az eredendően individuális kertek így váltak társaságivá, s egyben a társadalmi-politikai fejlődést szolgáló terekké.

A 18. század közepén megjelenő festői kertek ezért döntően a politikai ellenzék építkezései voltak, saját programmal és mondanivalóval rendelkező művészi alkotások. Szigorúan a felső osztály, egy szűk elit kertjei, melyek részben vagy egészben, de elváltak a termelő farmgazdaságtól és ideológiai szerepet kaptak. Ezt a luxust csak igen kevesek engedhették meg maguknak. A kevesek, a kiváltságosak művészetét a gazdaságossággal kellett ötvözni ahhoz, hogy az új kertépítészeti térformálás általánosan elsöpörje a barokk nyűgét és merevségeit. A gyakorlatias szemléletű kertész, Lancelot Brown az, aki Stowe-ban Kent mellett sajátította el a kertépítészeti mesterségét, s ötvözte azt a funkcionalista, gazdaságossági, fenntartói és fenntarthatósági szemlélettel. Munkája nyomán megszületett a tájképi park, az egykori architektonikus rendű vadaspark természetelvű, másik, új formája.

A FENNTARTHATÓSÁGI ELV A TÁJKÉPI PARKBAN

A korszak nevét adó tájképi park kifejezés nem csak a nagy léptékű, több száz hektáros területre kiterjedő méretből, összetett funkcionális rendszeréből és természetes, tájképi szerkesztettségéből ered, hanem a park szó eredeti, vadasparki jelentéséből is. A Kent tanítványaként Stowe-ból induló Brown ugyanis az egykori vadasparkból vezette le a tájképi parkot. Első alkotásai (Petworth, Harewood, Bowood) valóban nagyméretű vadasparkok, gazdag rőtvadállománnyal, és nagy legegőkkel, haszonállatokkal. A tájképi park éppen azért terjedt el, mert önfenntartóvá tudott válni, mert a hatalmas réteket, mezőket, a megmaradt vagy újonnan telepített erdőket, ligeteket vadlegelőként, vadasparkként hasznosították őz, szarvas vagy épp szarvasmarha, ló és juhok tartására. A legeltetés a szántóföldi művelésnél sokkal jobban jövedelmezett, a nyereséget pedig a kertészeti természetbe lehetett visszaforgatni, s így már üvegházakra, díszkertekre is futotta. A park szegélyterületein (az ún. belt), az erdős, cserjésbozótos részeken Brown meghonosította az apróvadak tenyésztését, a fácán és a



6. kép Rousham kertjének ábrázolása William Kent tervén
ENGLISH HERITAGE, NMRC 11999-32
7. kép A brit erények emlékműve Stowe kertjében
SZERZŐ: MEZŐS TAMÁS

fogoly elszaporításával pedig új szórakozási lehetőség kínálkozott a vadászatot egyébként is igen kedvelő arisztokrácia számára. S ezzel a vadasparkok egy nagyon is valós igényre adtak választ, hiszen 1720 után tilos volt vásáron nagyvadat árusítani. Az állattartás mellett a fahozam és más erdei termékek is komolyabb bevételt jelentettek a parkokat birtokló tulajdonosoknak.

A birtokgazdasági szempontok figyelembe vétele a gyakorlatiasan gondolkodó Brown számára logikus lépés volt, a birtokosok számára pedig hihetetlen lehetőség nyílt meg. Nem csoda, hogy a 18. században újabb és újabb lendületet vett az elkerítés. 1760-ig összesen 400 ezer hold termőföld vagy közlegelő elkerítését legalizálta a parlament, míg a századfordulóra tartó 40 évben 21 000 ezer hold elkerítését, „elparkosítását” hagyták jóvá. Olykor nem csak a termelést, a közösen művelt, legeltetett területeket vonták be a tájképi parkba, hanem a települések közötti utakat is, sőt kisebb falvakat is úgy egészében.¹³ Az elkerítéssel járó társadalmi feszültségeket, a munkanélküliséget, az elszegényedést sokan egyenesen Brownnak rótták fel – tegyük hozzá, nem is egészen alaptalanul.¹⁴ A Brown féle tájképi park már nem, vagy nem elsősorban a klasszikus idézetekről és az ókori eszmék megjelenítéséről szól. Festőiségét nem a klasszikus tájképek téri kivetítéseként kell értelmezni, hanem a természetszerű hatásokra törekvő, a táj adottságait, értékeit integráló nagyvonalú

térformálásban, terepalakításban, egyszerű, de látványos növényalkalmazásban megvalósuló, szinte a láthatárig egységes koncepció szerint kifutó gondozott-formált térrendszerként. A Hogarth-féle kettős ívű vonal, az ún. szépségvonal végigvonul Brown kertjein a térfalakat alkotó erdős zöldövezetben, a szerpentin formájú, kanyargós, hosszan elnyúló tó formájában, a külső zöldöv mellett elhaladó körüljáró útból, a változatos kerti képet eredményező, finoman leívelt domborzati formákban egyaránt. Jellegzetes megoldás nála az azonos fafajokból sűrűn telepített facsoport – amin a nálunk szokásosnál lényegesen nagyobb facsoportot, inkább erdőfoltot kell érteni, tekintettel a tájképi park óriási méretére. S mindezt szőnyegszerűen egységbe fogja az angol klímában egész évben szépen zöldellő tágas és áttekinthető gyeptérfő, mely körülöleli magát a házat, s távolabbról, a finom terephullámok révén a kastély, az épületegyüttes a gyeptérfőben állónak tűnik fel. Növényalkalmazásában az angliai erdőalkotó fák uralkodnak, leginkább a tölgyek, a bükkök, s az exoták közül főként a cédrus.

Az önfenntartó tájképi parkot már nem csak a legmódosabbak, a felső osztály kiváltságosai engedhették meg maguknak. A tájképi park divatja végigsöpört Nagy-Britannián. Brown mintegy 170 parkot tervezett, segédjei, munkatársai, tanítványai pedig folytatták a munkát és tovább terjesztették az új kertstílust. A Brown féle tájképi park ugyanis nem

- 13.** Charles Quest-Ritson: *The English Garden – A Social History*. London, 2001. p.136.
14. Quest-Ritson, 2001. p. 149
15. Williamson, p.73.



8

8. kép Petworth finoman hullámzó rétjei, facsoportokkal, kanyargós tóval és a háttérben kulisszaszerűen záró, puritán homlokzatképzésű kastéllyal, mely léptékében belesimul a tájba
FOTÓ: A SZERZŐ FELVÉTELE

9

9. kép William Gilpin metszete a Brown féle szabvány tájképi park és a romantikus festői kert közötti különbséget mutatja

csak jól működtethető, biztos hozammal kecsegtető birtokrendszer volt, hanem könnyen felismerhető és érthető formai eszközrendszere miatt könnyen lehetett másolni, utánozni. A tájképi park elterjedését a belső, honi turizmus további erősödése is segítette. Castle Howard tulajdonosa, Lord Carlisle kénytelen volt új fogadót építeni a látogatók számára, mert annyira megszállták a birtokát az érdeklődők. Másutt belépődíjat is szedtek, megint másutt a nagy turistaforgalom miatti károkra panaszkodtak.¹⁶ A tájképi park már nem csak gazdaságosan fenntartható birtokként üzemelt, hanem vonzotta a különféle rendű és rangú társadalmi rétegeket, s így a társadalmi élet helyszínévént oldotta, a társadalmi rétegzettségét, demokratizálta és homogénizálta a társadalmat.

A ROMANTIKUS FESTŐI KERTTŐL A TÁJKERTIG: A KERT, MINT A TÁRSASÁGI ÉLET HELYSZÍNE

Brown tájképi parkjai nem csak a társadalmat homogénizálták, hanem a tájat is – legfőbb kritikussai szemében mindenképp, akik a természet változatosságát, vadságát, eredetiségét kérték számon a 18. század második felében százszámra épülő parkokat szemlélve. Brown talán az egyik legvitatottabb személyisége az angol tájképi kertstílusnak, aki egyrészt nagy hatású, gyorsan és sokat dolgozó kertépítő, alkotó volt, akinek művei jelentősen hozzájárultak az angol tájképi

kert elterjedéséhez Nagy-Britanniában és szerte Európában, másrészt viszont önmagát ismétlő mesterember is, aki ontotta az egy kaptafára készült terveket, s a tervek megvalósításában erőszakkal kíméletlen volt.

Szinte törvényszerűen jött a változás. Az új, friss, termékenyítő gondolatok ismét a képzőművészetből érkeztek. Az 1760-as évektől kezdve egy új művészeti ágba tört élre Anglia. William Woollett festőművész új rézmetszet készítési eljárást dolgozott ki, s ezzel az angol iskola vette át a vezetést a metszetek, nyomatok készítésében élen járó franciáktól. Az első metszetsorozatok Anglia leghíresebb festői kertjeit, tájképi parkjait ábrázolták: West Wycombe, Painshill, Woburn Farm, Kew. Az új művészgeneráció legnagyobb hatású tagja William Gilpin volt, aki romantikus rajongásában mindent gyönyörűnek tartott, amit a Természet alkotott.¹⁷ Ezzel az elméletével a festői kertek új generációját, a romantikus festői kertek irányzatát készítette elő.

Gilpin azonban elsősorban festő volt, aki a természet tanulmányozására hosszas utazásokat tett Nagy-Britannia változatosabb, tagoltabb, már-már vad tájain, így a Why folyó völgyében, a Skót Felföldön és a Tóvidéken. A természeti formák mellett a legjelesebb kertekről, parkokról is írt műelemzéseket, készített rajzokat, metszeteket (Stowe, Blenheim, Hagley, Wilton, Stourhead). De a tájképfestő ecsetje elsősorban a természet, a

fák szépségét ábrázolta, még a klasszikus festői kertekben is, amelyeket pedig eredendően a klasszikus tájképfestmények, a klasszikus kultúra által ihlettek.

A korszak másik két nagy teoretikusa, Richard Payne Knight és Uvedale Price voltak Brown legádázabb kritikussai. Gilpinhez hasonlóan a természet festőiségét, spontaneitását, változatosságát, vadságát, izgalmasságát tartották fontosnak a szabad természetben is, de az ember alkotta kertekben és parkokban is. Szakirodalmi munkásságukon¹⁸ túl azonban inkább lelkes amatőrnek számítottak. Hatásuk a gyakorlatban meglehetősen lokális maradt, hiszen saját birtokuk alakításán túl nem merészkedtek tovább. Később Price igyekezett valakit találni, aki kertelméleti nézeteihez tényleges kertépítészeti, ábrázolási segítséget adhat, s végül Gilpin unokaöccse, William Sawrey Gilpin a festői kertről alkotott romantikus elképzeléseit több helyen is átültette a gyakorlatba.¹⁹

A romantikus festői kert igazi alakja azonban Humprey Repton volt, aki meglehetősen későn, 36 évesen döntötte el, hogy Brown nyomdokaiba lép. Pályafutása során aztán fokozatosan letért a browni útról, felhagyott a tájképi park nagyvonalú és nagy léptékű ideájával, és visszahozta a növények festői látványát, változatosságát a tájképi kertekbe. A század utolsó évtizedeiben ugyanis már érezhető volt az ipari forradalom társadalmat átfőmáló hatása, feltörőben volt



egy új, módos középréteg, egy újonnan formálódó polgárság, amely a Whig pártiak műveltségével ugyan többnyire még nem rendelkeztek, de életmódjukat már igyekeztek utánozni. Ezt az új társadalmi igényt ismerte fel Repton, s lett a középosztály igényes kerttervezője. A természet jó ismerőjeként új fogalmat vezetett be az addigra már elcsépeltnak, meguntnak tartott „English garden” (angol kert) fogalom helyett. Ez volt a „landscape gardening”¹⁶, amit magyarra tájképi kertként, vagy még inkább tájkertként fordíthatunk, utalva arra, hogy a kertépítést két mesterség

együttes munkáját igényli, a tájképfestőét és a gyakorlati kertészét, s nem utolsósorban utalva Repton sajátos alkotói módszerére, amellyel a kerten, parkon, vagyis a birtokon túli tájat is mindig bevonta a látványba, akár konkrét tervi javaslatokkal is. Reptonnál a kerten, a használaton, a társasági élet számára nyújtott kellemen és kényelmen volt a hangsúly, s a gyönyörködtetést szolgáló virágskert újra polgárjogot nyert. Nála a festőiség nem mehetett a használat, a kényelem rovására. Ami Brown tájképi parkjaiban a gazdaságosságot szolgálta, az Reptonnál

16. William Gilpin: *Essay on Prints*, 1768. p.1 „The picturesque eye, in quest of beauty, finds it almost in every incident, and under every appearance of Nature. Her works, and all her works, must ever, in some degree, be beautiful.”

17. R. P. Knight: *the Landscape*, 1794., *An Analytical Inquiry into the Principles of Taste*, 1805., *U. Price: Essay on Picturesque*, 1794.

18. Legismertebb műve az Oxfordshire-ben lévő Nuneham House, ahol főként Pinusokat telepített, és amely terület később az Oxfordi Botanikus Kert magját, a Harcourt Arborétumot képezte.

19. Repton, Humphrey: *The Art of Landscape Gardening*, London 1907. p.4.

20. Humphrey Repton: *Attingham in Shropshire. Red Book*



a képi értékek gazdagítása: míg Brown a park fenntartását szarvasokkal, őzcsapatokkal, marhacsordákkal, juhnyájakkal oldotta meg, addig Reptonnak a legelésző állatok a kép változatosságát, a lépték érzékeltetését jelentették.

A romantikus festői kert minden szempontból nemzeti termék volt, a brit táj gazdagsága, változatossága, vadsága, tagoltsága adta a festői szépség-élményt. Nem az antikvitásból, nem a mediterrán Európából, nem más régiók vagy korábbi kultúrák szellemiségéből nőtt ki, mint a klasszikus festői kert, hanem a honi természet élményéből. A Természet idealizálása, a Természetért, mint Alkotóért való rajongás és a nemzeti identitás-érzet a romantikus festői kertek fő mondanivalója. A tájkert a század végére minden festői hatása ellenére egyre változatosabb eszközöket vonultat fel. A pleasure ground, a virágoskert, a gruppok, az amőba formájú virágágyások, a virágos cserjék nagy tömegben való alkalmazása a kertészet diadalát jelentette. A polgárosodó Angliában a középosztály, a dzsentri és az új, vagyonosodó városi polgárság is részt kért a rangot, jómódot, kényelmet sugalló életmódból. A kastélyt és a hozzá tartozó parkot eltartó nagybirtok

hiányában és a városi adottságokhoz igazodóan persze más lett a lépték. A gyakorlatias, a birtokának rendben tartását fontosnak tartó dzsentrikörökben, s különösen a hölgyek, a feleségek körében divatba jött a kertészkedés, a kertépítés, nem utolsósorban annak köszönhetően, hogy a királyi család nőtagjai e téren is példát mutattak. A kert már nem csak a társasági élet színtere volt, hanem a mindenki számára elérhető realitás, a kreativitás és a mindennapi gondosság jelképe. A polgárosodó Angliában a pihenő- és diszkert polgárjogot nyert, a polgári élet része lett.

A VÁROSI PARK – KÖZHASZNÁLAT ÉS KÖZÉRTHETŐSÉG

A 18. század végéig a kertépítéssel története jobbára a magánkertek építésének története. A kertek „polgárosodásának” csaknem száz éves folyamata a szűk elitől, a felső osztálytól a középosztályon át az új polgári osztályig tartott. A gyáripár, a tőkés gazdálkodás fejlődése nyomán felgyorsuló városfejlődés, a nincstelen gyáripari munkások tömegei és a nagy francia forradalom eszméinek térhódítása szerte Európában a társadalmi egyenlőtlenségekre terelte

a figyelmet. Az elégedetlenség csökkentésére, a városi lakosság életének könnyítésére született meg Hirschfeld javaslata a városi parkok létesítésére. A közparkok a „szabadság, egyenlőség, testvériség” jelszavakat fordították át a mindennapok életébe. A közpark sajátos olvasztótégely szerepet töltött be, amely a természet élményét, élvezetét kínálta egyformán mindenki számára, s amely épp ezért a különböző társadalmi osztályok és rétegek szabad találkozóhelyeként a társadalmi egyenlőtlenséget és szegregációt igyekezett csökkenteni.

A formai kialakítást tekintve a közparkok első generációja a romantikus festői kertek körébe tartozott. Az első városi parkok a közhasználatra átadott királyi, főúri vadasparkok voltak, mint például a párizsi Bois de Boulogne, amit eredetileg még XIV. Lajos nyitott meg, majd az 1770-es években történtek az első angolparki átépítések. Münchenben az Isar-menti vadasparkot a bajor választófejedelem egyenesen a francia forradalom hatására nyitotta meg, s nem sokkal ezután bízta meg Friedrich Ludwig Sckell schwetzingeri kertépítésszel az angolpark kialakításával (a müncheni városi park ma is az Englischer Garten nevet viseli).



A romantika természet iránti rajongását kiegészítette, vagy inkább felülírta a nemzettudat, a 19. században Európaszerte megerősödő nacionalizmus és patriotizmus. A parkok építészeti hangsúlyát adó klasszicista épületek, emlékművek már nem elsődlegesen a klasszikus kultúra megtestesítői voltak, hanem a nemzeti hősök, a dicső történelmi események tiszteletére és a nép okulására, lelki-szellemi nevelésére, gazdagításra emelt építmények.

A tiszta és nagyvonalú térformákat az 1820-as évektől kezdve fokozatosan váltotta fel egy eklektikus formavilág, ahol a különösen színpompás, geometrikus-rajzos virágágyak elburjánzása olykor már túlzott harsányságot eredményezett. A városi parkok több mint két évszázados története során számos funkcionális és térkompozíciós módosuláson mentek át. A tömeges használat, a gyorsan változó divat a rekreációs tevékenységek és igények körében, az átláthatóság és közérthetőség kívánalma, valamint a

nagyvárosok romló környezetminősége a városi parkok rekonstrukcióját követeli meg időről időre, részlegesen vagy teljes körűen. A városi parkok között számos történelmi kert van, melyek rekonstrukciója, értékmegőrző fejlesztése komoly kertépítészeti kihívást jelent.

Az elmélyülésre, a természet és az örök emberi értékek együttesének megismerésére és átélésére azonban ma többnyire nem a városi parkok, hanem sokkal inkább azok a történelmi kertként védett festői kertek és tájképi parkok adnak lehetőséget, amelyek évszázadokon át őrizték az Alkotás és a Természet egymásra épülő harmóniáját. Az élmény, ami egykor valóban csak a művelt kevesek kiváltsága lehetett, ma elérhető mindenki számára, ha birtokában van a látáshoz és a megértéshez szükséges tudásnak és képességnek. ©



10. és 11. kép

Repton terve Attingham birtokának rendezésére³¹. A folyó menti tájat a part rendezésével és a vízfelület növelésével nyugodt, festői előtérre varázsolta. A legelésző özek már

nem a vadászpark, hanem a tájkert látványának, a tájképfestménynek a hangulati és léptékadó elemei. **12. kép** Rousham, a Vénusz-völgy „színpadképe”
FOTÓ: SZILÁCVI KINGA

THE DEVELOPMENT FROM DEER PARK TO URBAN PUBLIC PARK

The English term 'park' originally meant a deer park. The word appeared in the middle of the 19th century in Hungarian after Bertalan Szemere's visit to England during which he realised the meaning and the importance of parks. The 18th century English landscape garden movement inspired by the new liberal philosophy and the love of classical arts, transformed the deer parks of the aristocratic society into picturesque gardens or landscape parks. In the meantime they became the necessity for the recreation of the urban population in the form of urban parks in the early 19th century.

The classical picturesque gardens created by the liberal whig aristocrats reflect the rules and precepts of landscape paintings of the 17th century, and also the revelation and experiences of 'grand tours' and the Italian landscapes with the ruins and spirit of the cultures of antiquity. The English landscape garden movement started very slowly. There were only a few classical picturesque gardens reconstructed from the formal Baroque gardens or built in the new informal mood in the first half of the 18th century. In most cases, the owners took part in the design and building process personally, or even they were the only designers. Picturesque gardens were not strictly closed lordships, but instead a new phenomenon in English society and as a piece of art they attracted many visitors. They could be used as the theatre of social events, and also a way to confirm the political strength of the Whig party. In the most famous picturesque

gardens visitors were given professional guidance to understand the philosophy of the garden, to explain the meaning and the beauty of classical architectural elements.

In a half century period, the English landscape garden developed into a strong movement, which spread around the island and transformed the landscape of most of the large estates. The idea of involving the economical aspects into landscape garden design gave an important boost in the development of the estates. From the second half of the 18th century it was not only the high society with a very strong financial background that could afford to build and keep up the large landscape gardens. The income of the deer parks, of the woods and other vegetation of belts and clumps in the landscape parks made these estates sustainable in their economical aspect, while the coherent and clear landscape forms created the traceable model for many landowners. Landscape gardeners and their followers composed hundreds of landscape parks in the same spatial system while the philosophical meaning of picturesque gardens and the ancient or medieval architectural elements have been lost.

Instead of the pure, severe and boring landscape parks, the new designers' idea was to turn back to landscape paintings, but this time it was nature in its variety and wilderness that came into the forefront of the garden concept. The idea of romantic picturesque gardens has been drawn up by philosophers, painters and artists. Gardens and landscapes, first liberated from the strict formal rules of Baroque, have become again free from artificial, artistic landscape forms.

The dramatic change in landscape gardening happened in the late 18th century owing to the industrial development and the new middle class society, the newly-wealthy, who demanded and could afford a higher living standard. The motto of the great French Revolution, the watchwords of 'Liberty, Equality and Brotherhood' inspired an urban development process to create public green areas for the recreation of urban society of any level. First some royal or principal deer parks have been turned into urban parks in the continent, later new public parks have been created integrating new public functions and simplified architectural forms into the romantic landscape garden concept, so as to supply the increasingly populous urban society with sufficient recreational possibilities and gardens that are easy to understand. ©

KESZTHELY ÉBREDÉSE A FESTETICS KASTÉLYPARK REKONSTRUKCIÓJÁNAK LEHETŐSÉGE

A KESZTHELY RENAISSANCE: A CHANCE FOR RECONSTRUCTING THE FESTETICS CASTLE GARDEN

SZERZŐ: JÁMBOR IMRE, BEDE-FAZEKAS ÁKOS,
BOHM GÁBOR, SZABÓ ZSÓFIA GABRIELLA

LEKTOR:
M. SZILÁGYI KINGA

1986 őszén a keszthelyi Helikon Kastélymúzeum megbízást adott az akkori Kertészeti Egyetem (ma Budapesti Corvinus Egyetem) Táj- és Kertépítészeti Tanszékének, hogy készítsünk szakvéleményt az akkor néhány napja megépített, a Festetics kastélypark területét drasztikusan átvágó városi forgalmi útnak a parkra gyakorolt hatásáról. A szakvéleményben két kérdésre kellett választ találni. Az egyik: Milyen károkat okoz a Pál-Bercsényi utca összekötéseként elkészült út tájképi szempontból? A másik: Milyen következménnyel jár a járműforgalom a védett park növényzetére?

Költői kérdésekre kellett választ adnunk akkor, hiszen a kérdésekben benne volt maga a felelet is. A szakvélemény záró konklúzióját azonban jó most, csaknem negyed évszázad után idézni: „A kastélypark területeinek egyesítése és rekonstrukciója előkészítésekor véleményünk szerint az úton a forgalmat meg kell szüntetni és az utat el kell bontani.” S egy bekezdéssel lejjebb: „Úgy véljük,

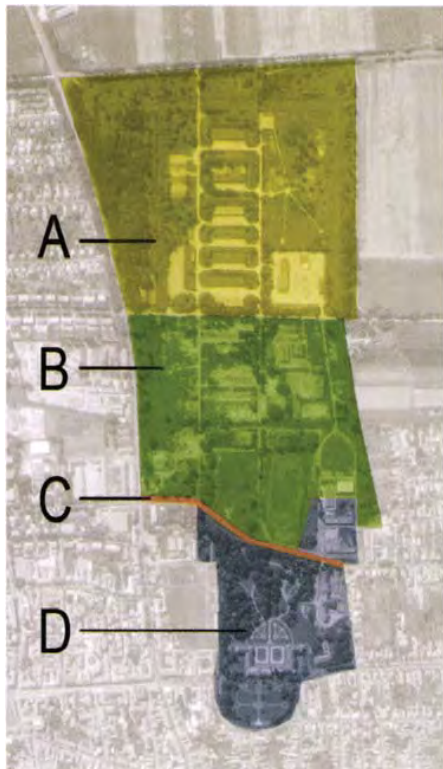
hogy e feladat aktuálissá válásáig elegendő tapasztalat és adat gyűlik majd össze, amely megerősíti, hogy a kastélyparkot kettészelő forgalmi út elbontható, annak érdekében, hogy Keszthely városa és a látogató közönség ne kárt szenvedjen, hanem értékeiben gyarapodjon” (Baloghné Ormos I.-Jámbor I., 1986). S tegyük hozzá, hogy a nemzeti örökség se károsodjon. A 80-as években még más terminológiát használtunk ugyan, de a lényeg nem változott.

A feladat aktuálissá válásáról akkor is voltak már sejtéseink, mert a Honvédség, amely a vadaskert mellett a kastélypark területéből is mintegy 28 hektárt a háború óta tartósan használatba vett, akkor, 1986-ban már a terület elhagyását tervezte.

A „útépítőket” feltehetően bátorította, hogy a park mintegy kétharmada és a vadaskert is katonai célokat szolgált, és a rekonstruált, mintegy 7 hektárnyi parkterület és a honvédség által igénybe vett

nyugati, nagyobb területrész között kialakítható egy forgalmi átvezetés, bár ehhez idős fákat kellett tömegesen kivágni a rekonstruált és védett kastélyparki területen. Ezzel az útépítéssel a park területe – mondhatnánk: akár az ország Mohács után – három részre szakadt (1. ábra).

A kastély kezelője, a keszthelyi Helikon Kastélymúzeum a kezdetektől tiltakozott az út megépítése ellen, és amikor az jogserető módon, de megvalósult, perre ment az eredeti állapot visszaállítása érdekében. A per 15 (!) évig tartott. 2001-ben született meg a jogerős döntés, hogy az érintett terület kezelője a Helikon Kastélymúzeum, aki az utat saját belátása szerint lezárhatja, elbonthatja, illetve kötelezheti az utat építőket az eredeti állapot helyreállítására, vagy az ezzel járó költségek megtérítésére. Hogy milyen módon lehet persze 120 éves fákat a letarolt területre visszahelyezni, érdekes szakmai kihívás, de a költségek minden bizonnyal horribilisak.



A Honvédség az általa használt területeket időközben elhagyta, és azok is a Helikon Kastélymúzeum kezelésébe kerültek. Ezzel létrejött a lehetőség a korábban széttagolt egykori teljes parkterület egyesítésére és a park rekonstrukciójára, hogy helyreálljon e nagyszabású, mértékadó kertművészeti alkotás.

A kastély impozáns tömegű épületéhez mérten a jelenleg látogatható, 7 hektárnyi parkterület aránytalanul kicsi, csupán torzója az eredeti, a vadaskerttel együtt közel 60 hektáros park-kert együttesnek. Ez érzékelhető is a helyszínen járva. Nem csak az épülethez mérten kicsi a kertterület, hanem az egykor volt és megszakított hosszanti térkapcsolatok, a folytatást igénylő nagyszabású térformák láttán. Olyan a kép és a térélmény, mint egy befejezetlen mondat. A rekonstrukció eredményeként azonban újra létrejöhet a kastély és a park közötti egyensúly és arányos lépték.



A kastély parkját nem csak a háború utáni, idegen használati formák (honvédségi terület, városi forgalmi út) tagolták több területrészre, hanem sajátos folyamatként maga az eredetileg egységes birtoktest is több földrészletre szakadt. Ez a folyamat már a két világháború között megindult, és a kastélypark területe több lépcsőben, fokozatosan összesen 20 földrészletre tagolódott.

A keszthelyi Festetics kastély 1952-ben műemléki védelmet nyert. A védettség arra a földrészletre is vonatkozott, amelyen az épület állt; s ez egyben az ott lévő parkrész, mint műemléki környezet védelmét is jelentette. A többi, az eredeti kastélytelekről leválasztott földrészlet védelmét azonban nem, bár azok is a kastélypark fontos részeit hordozták. A kastély telke a védelmi határozatot követően is még tovább osztódott, s képződtek olyan földrészletek, amelyek védettsége bizonytalanná vagy nehezen dokumentálhatóvá vált. Fekete Csaba és munkatársa, Csákváriné Magony Rita (2009)

telektörténeti kutatásai nyomán sikerült tisztázni a 20 földrészletből álló mai telekstruktúra – amelyen az eredeti parkterület elhelyezkedik – tulajdonjogi és védelmi viszonyait. Ennek ismeretében, és a kulturális örökség értékét, jelentőségét mérlegelve, javaslatunkra, minden, az eredeti parkhoz tartozó, és még nem védett földrészletet az illetékes szakhatóság, a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal 2009. október 5-én kelt határozatával ideiglenes védelem alá helyezett. Ez a védelem pedig már nem mint a kastélyépület műemléki környezete, hanem mint védendő történeti kert nyert megállapítást, a határozatban megfogalmazott céllal: „Történeti forráskutatás és telekrekonstrukciós vizsgálatok alapján megállapítható, hogy a kastély 19. század végére kialakult tájképi kertjének teljes területét a jelenlegi műemlék védelem nem fedi le. A Festetics kastély történeti parkjának és kertjeinek tájképi kompozíciója csak a történeti együttes egységes szemléletével és műemléki védelem alá helyezésével rekonstruálható.”



1. ábra Az egykor egységes kastélypark széttagoltsága (A: a vadaskert, honvédségi terület; B: a honvédség által használt parkterület; C: a parkot kettévágó forgalmi út; D: rekonstruált, műemléki védelem alatt álló parkterület)

2. kép Látkép a park DK-i sarkáról

A Festetics kastélypark történetét sokan kutatták, és az eredményeket publikálták is. A park fejlődéstörténetének vagy egy-egy történeti korszakának részletes leírását találjuk többek közt Péczely Piroska (1964), Alföldy Gábor (2001), Fatsar Kristóf (2008), Csepeli-Knorr Luca (2009) közléseiben. Mind-egyik szerző megegyezik abban, hogy a kert legértékesebb, legérettebb formáját II. Festetics Tasziló idején nyerte el, aki 1883-ban az angol Henry Ernest Milnert bízta meg, hogy a jelentős mértékben bővített és átépített kastély-épülethez illő tájképi parkot tervezzen. Az eklektikus, de súllyal a klasszikus festői kertek nyomdokán szerkesztett nagyvonalú térkompozíció korának egyik kiemelkedő értékű alkotása lett.

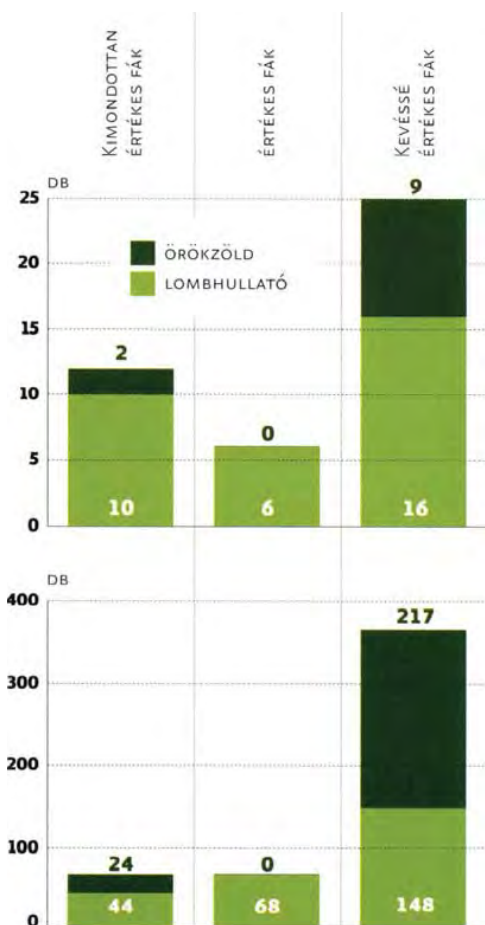
A nagyszabású tájképi park helyreállításához, rekonstrukciójához a térbeli feltételek minden szempontból adóttak. A rekonstrukció a terület adottságaiból fakadóan kettős feladatot jelent: a honvédség által korábban igénybe

vett területek szanálását (épületmaradványok, parkolók, útburkolatok, törmelékhalmozatok fedik a nagy részben elbozotosodott területet) és a park terepplasztikájának, térszerkezetének, növénygyűjtéseinek és útrendszerének helyreállítását, illetve a két parkrész, a kastélyépülethez csatlakozó, jelenleg is látogatható terület és a honvédség által korábban használt, megújítandó parkterület újbóli „összeillesztését”, az eredeti térkapcsolatok helyreállítását.

E rekonstrukciós munkánál kitüntetett szerepük van a szanálendő parkterületen még meglévő és feltételezhetően vagy bizonyíthatóan az eredeti parkszerkezethez tartozó idős, értékes fáknak, fűcsoportoknak. Ezért 2009 szeptemberében a helyszínen vizsgálatokat és felméréseket végeztünk annak megállapítására, hogy milyen arányban és területi eloszlásban található a park eredeti növényanyagának maradvány-fái a területen és milyen ezek fajösszetétele.

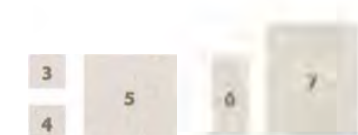
A növényfelmérés eredményét az 501 egyed tartalmazó növénykataszter szemlélteti, amit a szokásos szempontokon kívül (lombkorona-átmérő, törzsátmérő, esztétikai és dendrológiai érték) fényképes adatbázissal egészítettünk ki (2. ábra).

A kertrész mai képét meghatározzák az egykori katonai használat maradványai; feltört aszfaltburkolatok, törmelékmezők, romos épületek. Néhány tisztáson és sarjerdőn kívül a kert erősen bozotos, a romokat kúszónövények, lágyszárú gyomok borítják. Az 1993 óta parlagon hagyott területen az egykori famatuzsálemek és a katonaság által telepített, többségében örökzöld fák mellett a természetes szukcesszióknak megfelelően a pionír *Populus* taxonok, *Acer*, *Ailanthus*, *Fraxinus* és *Tilia* fajok, illetve egyéb, értékes növények vadkelései törnek föl. Több helyen megjelennek fiatal, 20 év körüli gyümölcsfák (*Juglans regia* és *Malus domestica*) is.



Erdekes és a későbbi munkák szempontjából fontos volt a nagyszámú növényegyed közül kiválasztani és kataszterezni azon példákat, melyek a későbbi parkrekonstrukció során, értékességük miatt a rekonstrukciós tervezésnél nemcsak felhasználhatók, de irányadóak is. Ennek eldöntéséhez egy adott idős fa, fácsoport esetén elsősorban annak botanikai értéke és a mérete alapján meghatározott telepítési időszak nyújtott segítséget. A felmért növényegyedeket értékük alapján három kategóriába soroltuk, melyek taxon- és egyedszám-eloszlását a 3. és 4. ábra mutatja.

A fiatal, többségben a II. Világháború után telepített, illetve magról nőtt fák, vagy az idősebb, de kisebb botanikai értékkel bíró egyedek találhatóak a „kevésbé értékes” kategóriában. Az előzőeknél értékesebb, idősebb, vagy esetlegesen Milner idejében telepített, de a kedvezőtlen környezeti feltételek miatt gyengébben fejlődő példányok az „értékes” kategóriába esnek. A legidősebb,



3. ábra A felmért növényállomány taxoneloszlása
4. ábra A felmért növényállomány egyedszám-eloszlása

5. ábra A volt katonai terület növényfelmérésének térképe
6. kép Hatalmas juhar a kerítés mentén

7. ábra A „kimondottan értékes” és „értékes” kategóriába tartozó növények taxon szerinti csoportosítása



egyértelműen Milner-korabeli egyedek alkotják a harmadik, „kimondottan értékes” kategóriát. A csoportosításnál alapvetően a helyszíni szubjektív megfigyelésre lehetett támaszkodni, hiszen a különböző korú fák egymástól jól elkülöníthetőek voltak. A helyszíni szemrevételezést a növénykataszterben rögzített tulajdonságok elemzése egészítette ki. A felmérési térképen (5. ábra) látható kategóriák a fent említett három csoporton belül megkülönböztetik az örökzöldeket a lombhullatóktól. A rajzon az egyedileg felmért fák a fiatal növényállományból kiemelve, egyedenként jelennek meg.

A „kevésbé értékes” kategóriába 148 lombhullató és 217 örökzöld faegyed tartozik. A lombhullatókhoz 16 taxon sorolható, ám ez nem az állomány széles diverzitására utal, hiszen az összes példány 78%-át *Acer* és *Tilia* fajok alkotják. Ezekon kívül értékes fák vadkélésai, illetve tekintélyes méretű *Populus* taxonok jelennek meg. A kategóriában lévő fák közel kétharmada a katonaság

által telepített fasorok része. A csoportba tartozó örökzöldek 89%-a *Picea* (*P. abies* – 65%, *P. pungens* – 24%), melyek szinte kivétel nélkül utak menti fasorokat alkotnak. A fennmaradó 24 felmért örökzöld 7 különböző faj egyedeiből tevődik össze.

Az „értékes” kategóriában csak lombhullató fákat találunk, hiszen a vizsgálati területen fellelhető örökzöldek mind egyike egyértelműen vagy az egykori kastélyparkból ránk maradt példány, vagy fiatal telepítés. A csoportba tartozó 68 fa 6 taxonból áll. 62%-uk (42 db) *Aesculus hippocastanum*, amelyek kétségkívül a II. világháború előtti telepítésből származnak (6. ábra). 60–80 cm-es törzsátmérőjük alapján azonban biztonsággal nem mondható, hogy elérik a „kimondottan értékes” kategóriájú fák életkorát. A méret alapján becsült korból arra lehet következtetni, hogy ezeket az egyedek már a Milner-féle kert építése után 30–40 évvel telepítették, kiegészítő ültetvények lehettek. A 21%-ot (14 db)



kitevő *Platanus × hybrida* fajok általában fejlettebb társaik mellett találhatóak. Ebből következtethető, hogy vagy a nagyobb fák magoncai, vagy az előbbiekkal azonos telepítésből származó, elnyomott, lassabban fejlődő egyedek. A maradék 17%-ot 5 db *Fraxinus sp.*, 4 db *Tilia cordata*, a patak mentén 2 db kifejlett *Salix alba 'Tristis'* és egy idős *Populus sp.* teszi ki.

A „kimondottan értékes” kategória a területen lévő legjelentősebb, legidősebb, vagyis jó eséllyel a kastélypark egykori milneri telepítéséből visszamaradt körülbelül 120 éves fákat foglalja magában. A régi korszakhoz köthető 68 példányból 24 örökzöld és 44 lombhullató. Az örökzöldek körébe 21 *Pinus nigra* és 3 *Pinus sylvestris* tartozik. A fekete-fenyők a parkrész területén elszórtan, több helyen is megmaradtak, jellemzően 2–3 egyedből álló facsoportokat alkotva, míg az erdeifenyők egy területre koncentrálva, de laza térállásban, szoliterként tűnnek ki környezetükből. A 44

LATIN NÉV	KIMONDOTTAN ÉRTÉKES FÁK		ÉRTÉKES FÁK	
	(DB)	(%)	(DB)	(%)
ÖRÖKZÖLDEK				
<i>Pinus nigra</i>	21	30,9	-	-
<i>Pinus sylvestris</i>	3	4,4	-	-
	24	35,3	-	-
LOMBHULLATÓK				
<i>Acer campestre</i>	1	1,5	-	-
<i>Acer pseudoplatanus</i>	3	4,4	-	-
<i>Aesculus hippocastanum</i>	4	5,9	42	61,8
<i>Carpinus betulus</i>	3	4,4	-	-
<i>Fraxinus sp.</i>	2	2,9	5	7,4
<i>Platanus × hybrida</i>	21	30,9	14	20,6
<i>Populus sp.</i>	-	-	1	1,5
<i>Quercus sp.</i>	4	5,9	-	-
<i>Salix alba 'Tristis'</i>	-	-	2	2,9
<i>Sophora japonica</i>	3	4,4	-	-
<i>Tilia cordata</i>	2	2,9	4	5,9
<i>Ulmus sp.</i>	1	1,5	-	-
	44	64,7	68	100,0
ÖSSZESEN	68	100,0	68	100,0

lombhullató fa közel fele (21 db) *Platanus × hybrida*, melyek a terület különböző részein, csoportos ültetésben jelennek meg. A 100 cm-es törzsátmérőjű platánok térállásuknak és hatalmas méretüknek köszönhetően összefüggő, zárt lombtömegükkel a park meghatározó elemei. A „kimondottan értékes” kategóriába tartozó lombos fák maradékát 23 egyed (52%, 9 további taxon) teszi ki. Az egy-egy hatalmas, idős fa szoborként bukkan elő az elhagyatott kert növényei közül. Rendkívüli értéküket tovább növeli, hogy csupán néhány példányuk maradt ránk, továbbá ezek a növények többségben dendrológiai ritkaságnak számítanak a parkban. Ezen növények fajösszetételét a 7. ábra mutatja be.

A keszthelyi Helikon Múzeum kezelésébe visszakerült parkterületről elmondható, hogy az előzetes várakozásokhoz képest jóval több, mintegy 140 különösen értékes fa maradt ránk, melyekből közel 70 példányról sejthető, hogy az eredeti telepítésekből származik. A közel fél évszázados,

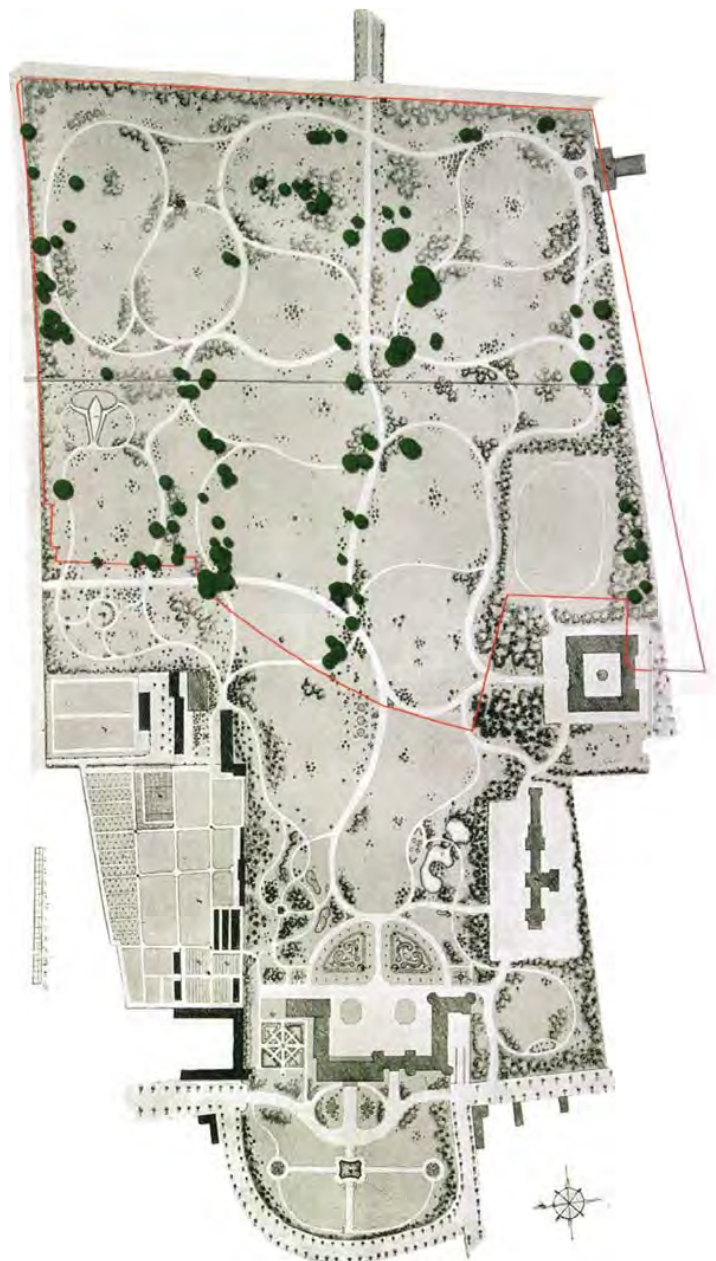
a kastélyparkoz méltatlan katonai felhasználás ellenére a terület bővelkedik a jó állapotban lévő, idős egyedekben. Ezek a Milner-kori példányok megfelelő vagy kitűnő egészségi állapotúak, életerősek, melyek még hosszú évtizedeken át díszítő elemei lehetnek a parknak. A pionír társulások, a bozótok mihamarabbi kivágásával ezen értékes példányok kiszabadításával megóvhatjuk a park egykori növényzetét a pusztulástól.

A felmérés eredményét, a milneri parkhoz, annak térszerkezetéhez és az azt feltáró sétaút-rendszeréhez tartozó fák, facsoportok térbeli elhelyezkedését és koronatómegét rávetítettük a Milner-féle tervre és várakozásunknak megfelelően nagyon sok egyezést találtunk, azaz a „maradványfák” tökéletes összhangban vannak a tervvel, a fontosabb útcsoportokban, a terv szerinti térfalak mentén rendeződnek el (9. ábra).

Térkompozíciós és dendrológiai értékükön túl, fontos információforrások,



8. kép Milner-kori feketefenyő csoport
9. ábra Milner-tervre rávetített, ma is meglévő idős fák



amelyek segítenek áthidalni a csipkerózsika álomban töltött mintegy 60 évet és emlékeztetnek a valóságra. A realitásra, amit 1986-ban leírtunk, hogy e feladat aktuálissá válásáig elegendő tapasztalat és adat gyűlik majd össze, amely megerősíti, hogy a kastélyparkot kettészelő forgalmi út elbontható, annak érdekében, hogy a kettészakított park ismét egyesíthető legyen és az eredeti tervek szerinti rekonstrukciója megtörténhessen. S ez a lehetőség a mostoha sorsú kastélyparkok között hazánkban ritkaságnak, különleges értéknek számít. Ki kell használni. ©

Irodalom:

Alföldy G: A keszthelyi Festetics-kastélypark rövid története In: Királyi és hercegi kertek Magyarországon, Mágus Kiadó, Bp. 1971.
 Baloghné Ormos I.-Jámbor I.: Szakvélemény a keszthelyi volt Festetics kastélypark területén átvezető forgalmi út környezeti hatásairól Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem, Táj- és Kertépítészeti Tanszék, kézirat Bp., 1986.
 Csepely-Knorr L.: A keszthelyi kastélypark építéstörténete, történeti és florisztikai jelentőségének értékelése kézirat Budapesti Corvinus Egyetem, Kert- és Szabadtervezési Tanszék Bp. 2009.

Fatsar K: Magyarországi barokk kertművészet (132-137 o.).

Helikon Kiadó, Bp. 2008.

Fekete Cs.-Csákváriné Magony R.: Keszthely, a volt Festetics kastély műemlékké nyilvánításának idején érvényes telekviszonyok rekonstrukciója és az érvényes védett utódingatlanok meghatározása kézirat, Bp., 2009.

Péczy P.: A keszthelyi Festetics kastély és belső berendezése Bp., 1958.

ill. újabb kiadások 1962, 1964

AWAKENING OF KESZTHELY – OPPORTUNITY FOR THE RECONSTRUCTION OF FESTETICS CASTLE GARDEN

The Festetics castle, one of the most important historic legacies of Hungarian architecture, suffered a great loss of its values after the Second World War – when a large part of the garden was occupied first by the Soviet Army, then by Hungarian troops. The 35-hectare English garden was divided into two parts by a huge protecting wall. In 1986 the 28 hectare area in military use was even more drastically cut off from the already reconstructed castle garden by a main road built by the local municipality. The road construction went on with destroying a large section of the park, and cutting down many valuable, old trees. At that point the former Horticultural University (today Corvinus University of Budapest) was asked as an external expert by the Helikon Palace Museum for a professional assessment of the impacts of the newly constructed road on the park and its probable consequences. The management of the Castle Museum filed a suit for the recovery of the territory. The case lasted for 15 years, and in the meantime, in 1993, the military left the area. Eventually, the court's verdict stated that the road was built illegally and can be demolished, and the management can oblige the road constructors to recreate the original state of the park. As the road will be torn up, the 28-hectare neglected part and the 7-hectare reconstructed part that is open for the public can be reunited. As a result of the reconstruction, the balance and proportions between the castle and the park can come into existence again.

The garden reached its most valuable and mature form under the ownership of II. Tassiló Festetics, who commissioned well-known English landscape architect Henry Ernest Milner to design the garden of his estate. To reconstruct the garden on the basis of this original plan, it was necessary to clean the territory that was used by the military. Furthermore, the plant compositions, the spatial structures and the garden roads also need to be reconstructed to allow the reunion of the two elements.

During the preparation of the reconstruction works, there is a special role of the still-extant old trees and stands of trees that probably, or in some cases, definitely originate from the Milner era. In September 2009 a geodesic map and a plant cadastre were created along with a detailed photo database. In the bushy and untended area of the former military area we have surveyed 501 trees. During the evaluation, we have created three major categories of trees. The „moderately-valuable” category contains 148 deciduous and 217 evergreen plants, which were planted certainly after the Second World War, and their good condition means they can be used during the reconstruction. The more valuable and older trees went into the second, „valuable” category. This group contains 68 deciduous trees that were planted probably 30-40 years after the establishment of the garden as an additional plantation. Those 120-year-old trees that are undoubtedly parts of the original Milner plantation from the „highly valuable” category. 44 deciduous and 24 evergreens belong to this group.

Overall we can state that the park has almost 140 significantly valuable trees in good and healthy condition, half of which is part of the original plantation. After comparing the result of our survey and the original Milner plan there are many similarities: the surveyed old trees are in full accordance with the ones on the plan, and they are located in the significant road junctions and along the visual walls of the park. The demolition of the road allows the reconstruction of the park based on the original plans. This is a very rare and special situation in Hungarian heritage preservation that the original area of a famous castle garden could be united and the wonderful English landscape garden reconstructed. We must take full advantage of this opportunity. ©

A FAMŰVESSÉG TÁJTÖRTÉNETI VONATKOZÁSAI A DÉLKELET- VÖLGYSÉGBEN A 18. SZÁZADTÓL NAPJAINKIG

LANDSCAPE HISTORY ASPECTS OF WOODCRAFT IN THE SOUTHEASTERN- VÖLGYSÉG FROM 18TH CENTURY UNTIL TODAY

SZERZŐ:
MÖCSÉNYI FLÓRA

LEKTOR:
JÁMBOR IMRE

Jelen írásban hazánk kevésbé ismert vidékén, a Délkelet-Völgységben kísérem figyelemmel az ember és a természet kölcsönhatásainak alakulását a faművesség során tárgyiasult emlékek segítségével. Három községben – Bátaapátiban, Ófaluban és Zsibriken (utóbbi ma Mőcsény községhez tartozik) – mutatom be az ács-, az asztalos- és a faragó mesterség termékeit. Targyalom létrehozásuk okát és körülményeit is annak érdekében, hogy összefüggéseiben tárjam fel az adott táj és a benne élők kapcsolatát. Vizsgálataimat a térség tájtörténetének egyik jelentős korszakhatárától az 1700-as évek elejétől kezdem és napjainkkal zárom.

A török kiűzése utáni évekre Magyarország középső vidéke, így a Délkelet-Völgység is szinte elnéptelenedett. A földet évtizedek óta nem művelték, így megyényi területek váltak pusztává vagy vadultak el. Az élet megindítása érdekében a térség újranépesítésére volt szükség. A 17. század utolsó éveiben elkezdett és a 18. század

közepéig folytatott földesúri és egyházi betelepítési intézkedések nyomán közép- és délnémet, Rajna menti, frankföldi, hesszeni, Fulda környéki népesség érkezett. A német telepesek megérkezésével új fejezet kezdődött a térség történetében, mivel az új lakosság a „magával hozott” gyakorlat szerint rendezte be életét, mely értékes vonásokkal gyarapította a tájat. A sajátosságok között elsőként a német építésmód nyomán létrehozott favázas, azaz fachwerk épületeket és azok táji összefüggéseit mutatom be.

A favázas építkezési módra egy, a PhD kutatásomhoz végzett zsibriki terepbejáráson lettem figyelmes 2006-ban. Feltételezésemet – mely szerint a Zsibriken álló gerendarácsos házak a német betelepítés kezdeti időszakából származnak – később megerősítette a fachwerk épületek témáját átfigyően megkutató Dobosyné Antal Anna könyve. (Dobosyné, 2008.) Az ő megállapításaira jómagam is támaszkodom és azokat a sajátjaimmal kiegészítem.

A telepesek tevékenysége nyomán különösen értékes építészeti emlékegy maradt ránk, mivel – Dobosyné szerint – „a betelepülők jórészt nem az új haza paraszti építkezéséhez alkalmazkodnak, (...) hanem országunkban egyedülálló módon, a hazájukból magukkal hozott technológiák szerint építették föl házaikat. Tolna és Baranya „sváb” falvaiban ezért található olyan házakat, gazdasági épületeket, melyek az Északnyugat-Európában honos fachwerk, azaz gerendarács szerkezettel épültek.” (Dobosyné, 2008. p. 9.)

A sajátos német építésmód megvalósításához és közel másfél évszázados fennmaradásához bizonyos feltételek együttes meglétére volt szükség. E feltételek közé tartozik, hogy a telepítő földesurak az ugyanarról a vidékről érkezőket – tehát az azonos vallásúakat és hagyományokkal rendelkezőket – egy faluba irányítják (Kolta, 1995), azaz szándékosan nem hoznak létre vegyes falvakat, a térség benépesítése továbbá közel azonos időben zajlik, valamint a

betelepítés összességében nagy, összefüggő területen valósul meg. Mindezek eredményeként az újonnan jött lakosság közel két évszázadig tárgyi környezetében is őrizte identitását, azaz asszimilációja jóval késleltetettebb volt, mint más vidékeken.

A betelepített német népesség, anyagi helyzetét tekintve a kisparaszti rétegből vagy a módosabb gazdák soraiból került ki. A népességmozgatás kezdetén sem a kibocsátó sem a befogadó fél nem rögzítette, hogy a lakosság mely tagjait engedje el, illetve várja, így a legelsőként „szerencsét próbálók” soraiban nincstelenek is voltak, akik kezdeti tőkájuk felélése után kénytelenek voltak hazatérni. E sikertelen próbálkozások után az el-, illetve visszatérést igen hamar anyagi korlátokhoz kötötték. A fuldai apátságba például csak az térhetett vissza, aki vissza tudott hozni 200 forintnyi összeget. Egy 1736-os toborzócédula szerint egy kiscsaládi gazdaság nélkülözhetetlen „kellékei” – úgymint ház, kocsi, eke, borona, négy ökör, két ló, négy tehén, négy borjú, két disznó és a betakarításig tartó élelmezés ára – kerültek 200 forintba (Weidlein, 1937. p. 47.). A vizsgált térségben hosszútávon élni szándékozók tehát rendelkeztek akkora anyagi háttérrel, amekkora a saját egzisztencia – köztük a lakó- és gazdasági épületek – megteremtéséhez szükséges.

A német ház magyarországi megjelenését sok kutató kétségbe vonta arra alapozva, hogy a 18. század elején a gazdagabb német területeken már összetett, többszintes favázas épületek álltak, nem pedig – mint a Dél-Dunántúlon – két-három helyiségből álló, földszintes házak. A német parasztházak fejlődéstörténetét áttekintő kutató, Karl Baumgarten azonban rámutat, hogy az egyes német fejedelemségek között igen nagy eltérés volt politikai és gazdasági tekintetben, amely az építészetben is tükröződött: bár a jómódú területeken már bonyolult, többszintes fachwerk házak épülnek, addig a frank és sváb

vidékek szegényebb, kisparaszti portáin még mindig az egyszerűbb, középkori eredetű, hosszanti beosztású, földszintes lakóépületek állnak. (Baumgarten, 1980.)

A vizsgált térségben ma fellelhető gerendavázas épületállomány létrejöttéhez további fontos körülmény volt az alapanyag rendelkezésre állása. Szilágyi Mihály írja le, hogy az első, Augsburgból érkező telepesek sok fáradsággal, hajón magukkal hozzák a házépítéshez szükséges faanyagot annak érdekében, hogy bármilyen körülmények között fel tudják építeni szokás szerinti hajlékukat. (Szilágyi, 1983.) A később érkezők már ezt nem teszik, hanem erdőben gazdag vidéken kívánnak letelepedni, ahol hagyományos építkezési módjukhoz elegendő mennyiségű fához juthatnak. Ezek alapján még inkább érthető, hogy „egymásra talált” a fachwerket építő közép-német népesség és a Dél-Dunántúl erdőben gazdag tája.

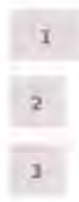
A telepítést szorgalmazó földesurak természetesen minden eszközzel elő akarták segíteni a benépesítés sikerét, ezért kedvező feltételeket teremtettek: a betelepülés kezdetén, azaz a 18. század első feléig a „végtelen” erdőségekből korlátozás nélkül, illetve csak enyhe megszorításokkal (először engedély, majd csekély fizetség ellenében) biztosították jobbágyaik számára az épület- és tűzfát. Mercy gróf, Bátaapáti földesura és az új lakosság között 1736-ban létrejött telepítési szerződés 4. pontjában például már az áll, hogy „ha egyikük új házat akar építeni, számukra a fa térítésmentes, azonban arra 3 Ft-os erdőjegyet kell váltaniok.” (Szita, 1996.) A favázas építkezés esetében az épületfa beszerzésének feltételei (a rendelkezésre állás és az ár) különösen érdekesek voltak, az építésmód jelentős faigénye miatt.

A faanyag garantálásán túl a telepesek a földesurakkal kötött szerződésekben fontosnak tartották rögzíteni a szabad építészeti kialakítást is. A Bátaapátival szomszédos Mórágyn, Kún Ferenc földbirtokos és az új, német lakosság

között 1724-ben létrejött szerződésben olvashatjuk, hogy a falut „német módra” kell felépíteni és berendezni. (Weidlein, 1937.) Ugyanezt találjuk – a jelen cikkben tárgyalt településeken kívül eső – más, ebben a korban betelepített településeken is: Majoson is „német módra” rendezhetik be a települést (Szita, 1996. p. 107-108.), Kétyen pedig egyenesen „minden gazda tetszése szerint építheti és építi lakását”. (Szita, 1996. p. 84.)

Mindezen, előbb ismertetett feltételek (azonos időben, egy tömbben, azonos hagyományokkal, gazdasági háttérrel rendelkező népesség letelepítése, a „hozott” gyakorlat szabad megvalósítása, az alapanyagok rendelkezésre állása/bocsátása) kellett ahhoz, hogy a német lakosság házai „frank” mintára fachwerk szerkezettel épülhessenek. Ezek után példákön keresztül lássuk, milyenek is voltak a német gerendavázas épületek.

Dobosyné, a Dél-Dunántúlra betelepített németesség fachwerk építkezéséről írt jeles könyvében (Dobosyné, 2008.) a telepesházak három generációját különbözteti meg. Az első generációs épületek a betelepítéstől a 18. század első feléig készültek, sok faanyagot igénylő, teljes, azaz falazatukban és tetőszerkezetükben is favázas szerkezettel. A teljes gerendavázu házak létrejöttét az ingyen vagy csekély ellenszolgáltatás fejében juttatott épületfa tette lehetővé. A fafelhasználás terén élvezett kezdeti „szabadság” azonban a 18. század közepétől egyre korlátozódik, míg végül 1772-ben Mária Terézia elrendeli, hogy „az alattvalók az épületek falait, ahol lehet, szilárd vagy legalább nyers anyagokból állítsák elő, az uradalom az erdőkből fát csak a tető, ajtó, ablakok és más hasonló készítéséhez – amennyiben ezek szükségesek – szolgáltatson ki”. (Zentai Tünde, 1989.) A korlátozások hatására a 18. század második felétől a házfalakból eltűnik a faváz és csak a tetőszerkezetben marad meg. A így épített házakat sorolja Dobosyné a második generációba.



1. kép Zsibrik, Kossuth u. 6. számú, első generációs fachwerk ház utcafrontja. / Street front of the first generation fachwerk house in

Kossuth street 6, Zsibrik A SZERZŐ FOTÓJA, 2007. **2. kép** Zsibrik, Kossuth u. 6. számú, első generációs fachwerk ház hátsó

frontja, ahol a teljes faszerkezet megmaradt. / Back facade of the first generation fachwerk house in Kossuth street 6, Zsibrik, in which the wood structure remained

both in the wall and the roof. A SZERZŐ FOTÓJA, 2007. **3. kép** Zsibrik, Petőfi u. 28. számú, második generációs fachwerk ház

utcafrontja. / Street front of the Second generation fachwerk house in Petőfi street 28, Zsibrik A SZERZŐ FOTÓJA, 2007.

A 19. század elejétől a század második feléig emelt épületek pedig a harmadik nemzedékhez tartoznak: e házakból már teljesen eltűnik a faváz, ám a korábbi építésmód „szelleme” lényegében tovább él a tömegformálásban, a ház beosztásában és számos apróbb részletben. A 19. század közepétől nem épül több, a „fachwerk-családba” sorolható ház, mert ekkorra a magyar hatás érvényesülésének hatására a térség építészete megváltozik, új korszak kezdődik: az esztergált faszlopos tornácós házak kora.

Térjünk azonban vissza a konkrét példákhoz. Zsibrik, ez a Bonyhádtól tíz kilométerre délkeletre fekvő, 1959-től Mőcsényhez csatolt kis zsáktelepülés páratlan alkalmat nyújt a fachwerk építkezés kutatására, mivel területén – egyedülálló módon – (egy) első- és (három) második generációs favázás házak is állnak. Ez a kivételes lehetőség éppen a községnek a mindennapi élet szempontjából kedvezőtlen táji adottságai: az elzártság, a rossz útviszonyok, a nehezen művelhető földek – amint azt Vályi András már 1799-ben leírja – következtében maradt fenn. A nehéz megélhetés kisebb arányban tette lehetővé az elsőként épített házak 19. századi „új stílus” szerinti teljes átépítését, így azok közül négy – átélve a második világháborút és az azt követő, itt a végletekig ható falusorvasztást – máig áll. Zsibriken található egy (Kossuth utca 6.), azon két, ma is meglévő első generációs fachwerk lakóházból (1. kép), melyet Dobosyné korábban is említett, teljesség igényével készített vizsgálata feltárt; a másik három lakóház (jelenlegi ismereteink szerint) második generációs. Ez utóbbiak közül egy kiváló állapotban (Petőfi utca 28.), míg kettő (Kossuth utca 12. és 16.) sajnos az összedőlés szélén áll.

A Kossuth utca 6. szám alatti háznál megfigyelhető az első generációs telepesházak összes jellemzője. Ezek röviden összefoglalva a következők: Kiemelt kőalpra épített, egymenetes

(egymás után sorolt helyiségek), háromszobás (szoba-konyha-kamra) elrendezés. A tető első és hátsó oromfalának tartószerkezeti funkciója van, azaz az oromfal magában foglalja a gerendázatot is. A szabad fafelhasználás korszakában az ácsmester és az építető méltán büszkélkedhetett technikai tudásával, módosságával, ezért a korábbra datálható házak esetében faragással, hornyolással díszített gerendázat látszik, nem vakolták le őket (2. kép). Az utcafronti oromfal látszó gerendarácsozata a ház legfőbb díszje. A padlásnak fontos tárolási funkciója van, ezért általában kétszintes, ebből következően meredek hajlásszögű (48°-52°-os) a tető, mely egyedülálló német fachwerk sajátosság, a magyar háztípusoknál nem fellelhető. A tető fedésére először csak zsúpszalmát (hosszú szárral leartott és cséphadaróval kicsépelet rozsszalmát), később cserépet is használtak. A magyar építkezésben használt gerendáknál vastagabbakat alkalmaztak. A falak gerendaszerkezetében mindig van a (vízszintes) talp- és koszorúgerenda között középen futó, merevítést elősegítő derékkoszorú. (A falazat átépítései miatt a Kossuth u. 6. számú háznál a derékkoszorú csak az udvari oldal egy szakaszán maradt meg.) Az udvar felé a tető a házfalon jóval túlnyúlik, így széles, oszlopokkal soha nem alátámasztott ereszalja jön létre. A földemekeket béllestes megoldásra emlékeztetően, „viklisen” fedték. A viklis födém úgy készült, hogy a keresztirányú tetőgerendák közé egymás mellé szorosan, méretre vágott farúdra (viklifára, a Wickelholz-ból, der Wickel = göngyöleg) föltekert, hosszúszállú, sárral rögzített rozsszalma-hengereket helyeztek. Az így kialakított tartószerkezetet alulról és fölülről betapasztották és alulról bemeszelték. Dobosyné szerint ez a fejlett fedési rendszer a németek által terjedt el a Dunántúlon. (Dobosyné, 2008. p. 81.)

A Kossuth u. 6. számú háznál a teljes fachwerk szerkezet csak az épület utolsó helyiségénél, a délre néző hátsó

falazatban maradt meg. Ennek valószínűleg az a magyarázata, hogy az északi tájolású utcai front a faszerkezet szempontjából kedvezőtlenebb kitettség miatt hamarabb tönkrement és ezért a korábbi renoválások során vályogtéglára cserélték. A házat az utóbbi években teljesen felújították, melynek során kis mértékben törekedtek a korhűsögre, e miatt különös szerencse, hogy ma is látható az első oromfal és a hátsó falazat teljes fachwerk szerkezete.

Zsibriken, a Petőfi u. 28. szám alatt áll a másik jó állapotban lévő⁴, de mai állapotában már a második generációba (falazatában már nincs faváz) sorolható fachwerk ház (3. kép). A jelenlegi nagy valószínűséggel nem egyezik meg az eredeti állapottal. A feltevés alapja az, hogy bár a falazatban nem található faváz, a homlokzati oromfal látszó gerendarácsa mégis nagyon sűrű, összetett mintázatú, ráadásul faragással, hornyolással díszített (4. kép). A két jelenség egymásnak ellentmond, mivel értelmetlen pazarlás lett volna a fafelhasználás korlátozásának idején ilyen dús (nagy faigényű) szerkezetet készíteni azzal a szándékkal, hogy az még „közszelemre” is kerüljön (díszítettség). A helyzet tisztázásához az épület részletes feltárására lenne szükség, addig csak merész feltételezés, hogy talán ez az épület is régebbi a többi második generációs háznál.

A Délkelet-Völgység mai tájalakítását jelentősen befolyásoló, igen fontos térségi sajátosságra mutat rá a következő épület, az ófalui tájház felújításának története. A Zsibrik mellett is elfolyó Rákpatak völgyében feljebb haladva, erdős dombok közé mélyen „bezárva” találjuk az egykori irtványfalut. Ófalu elzártságát az is jól szemlélteti, hogy a kiépített út hiánya miatt sokáig „Heckentapper-nek”, azaz bozóttaposónak csúfolták a környékbéliek a település lakosságát. Ebben a községben, a Kossuth Lajos u. 38. szám alatt, egy harmadik generációs (favázat ténylegesen nem tartalmazó, de az építésmód szellemiségét még tükröző)

- 1 „Zsibrik. (...) szántó földgyei egyenest-
lenek, borai sem derekasak, határja 3
nyomáshéli, réttje alkalmas szénát
terem.” (Vályi, 1799.)
2. A másik ház Kalaznón található, ezen
kívül még három első generációs, ma
már nem álló (bólyi, lengyeli és závodi)
fachwerk lakóház ismert irodalmi forrá-
sokból.





4. kép Zsibrik, Petőfi u. 28. számú ház sűrű, hornyolt oromzati gerendarázata. / Dense, carved front wood attic of Petőfi street 28, Zsibrik
A SZERZŐ FOTÓJA, 2007.

5. kép Ófalu, Német Nemzetiségi Tájház, harmadik generációs fachwerk ház (Kossuth Lajos u. 38.) / Third generation fachwerk house (Kossuth Lajos street 38), the German Ethnographic

Collection in Ófalu
A SZERZŐ FOTÓJA, 2007.



„fachwerk” épület található. A 19. század első harmadában a módos Hahn család által épített épületegyüttesre 1968-ban figyeltek fel a falukutatói program során, mely a szakmai javaslat hatására 1972-től országos műemlék lett. A porta – egy nagyobb karbantartás után (újra-szűpolás, tapasztás, meszelés) – 1980-tól Német Nemzetiségi Tájházként látogatható (5. kép) és az érdeklődők igen értékes tájékoztatást kaphatnak benne úgy a térség egykori és mai német lakosságának építészetről, mint a mindennapi életéről.

Az előző bekezdésben említett, tájalakítást befolyásoló fontos térségi sajátosság a második világháborút követő szinte teljes népességcsere. A kollektív bűnösség igazságtalan elvére alapozva a térségben élőket – egy település, Ófalu kivételével – két hullámban (1945-ben és 1947-1948-ban) elűzték otthonaikból és a többséget sajnos a kétszáz év óta hazájuknak tekintett földről is. Helyükre máshonnan elűzöttek, menekültek költöztek. Évtizedekbe telt, mire a térség új

lakossága az elszenvedett megrázkódások és a szétszórás, valamint a németektől jelentősen eltérő hagyományok következtében nem érezték idegennek magukat az új vidéken. Természetes, hogy nem kötődtek szorosan a „kapott” tárgyi örökséghez sem. Ófalu ilyen szempontból egyedülálló kivétel, mivel ott nem volt kitelepítés”. Lakossága ma is az 1750-es években betelepített németek leszármazottaiból áll, akik nagy odafigyeléssel ápolják hagyományait, így a tájházat is.

A tájház-együttes 1999-ben, a lakóház tetejét ért villámcsapás következtében lángot fogott. A falu népe a veszéllyel nem törődve, azonnal elkezdte az oltást, sőt a kiállítási anyag (az őseiktől örökölt és a közösség javára átadott tárgyak) mentését is. A hatékony közbelépés eredményeként „csak” a zsűpfedés, a tetőszerkezet és a lakóház harmadik helyiségének födémgerendázata semmivált, illetve sérült meg menthetetlenül. Bár a tűz után feltáruuló összkép tragikus volt, a falu lakosságában fel sem merült

a tájház elbontása, holott az elsőként bevont statikus szakértők ezt javasolták. Természetes volt, hogy a tájházat – lényegében annak elpusztult tetőszerkezetét – eredeti állapota szerint újjá kell építeni. A tetőzet rekonstrukciója – az eredeti állapot pontos felmérésének hiányában – a fachwerk tetőszerkezetekről összegyűlt információk általánosítása alapján történt: a német házakra jellemző meredek, széles eresztű, zsűpfedéses, vízvetős tetőt állítottak vissza.

Gondot okozott azonban a fedésre szánt zsűpszalma beszerzése, mely probléma rávilágít a területhasználat utóbbi évtizedekben történt megváltozásra: a hetvenes évek végén, a tájház első nagyobb tatarozásakor még helyben is rendelkezésre állt a szükséges rozszalma (tehát a helybeliek ekkor még természetették saját felhasználásra), míg huszonöt évvel későbbre már felhagytak vele. Az újraszűpoláshoz ugyanis a hagyományos, hosszúszerű, kézzel aratott és kicséplé (betakarítógép által nem összetört) rozsszalmára volt szükség,



melyből azonban sem a közelben sem a távolban nem volt elegendő mennyiség. Megoldásként egy évig ponyvával takarták le a tájházat, amíg a szükséges rozst helyben megtermelték.

A tájház felújítása a falu lakosságának példamutató szervezőkészségét és összefogását dicséri. Gyűjtést rendeztek a községben és Németország különböző területein. A helyreállítás szervezését és kivitelezését Hahn Antal (talán nem csak névrokonság az eredeti építőkkel) helyi építési vállalkozó végezte, a tetőfedéshez szükséges zsúpszalmát szintén falubeliek ajánlották föl. A viklis földém készítését az ófalui Lippert Antal tanította be, míg a hozzá szükséges agyagot abból a faluhoz közeli, rég nem használt agyaggödörből termelték ki, amelyre az idősebbek még jól emlékeztek. (Dobosyné, 2008. p.185.) A közösség összetartó erejének meglétét jelző fenti vonások annak a körülménynek is köszönhetőek, hogy a ma itt élő generációnak van alkalma elődei örökségéhez kötődni.

Szintén az ófalui tájház az, amely jó kiindulópont a térség faművészete további „ágainak”: az esztergályozás, a klumpafaragás, a faszerszám-készítés és az egyéb, kisebb faeszköz-készítés bemutatásához. A kiállítási anyagban ugyanis több, a faiparossághoz kapcsolódó érdekes fotó és tárgy látható. Elsőként legyen szó az esztergályozásról.

A dombok közé zárt, kevés jól szántható földdel rendelkező Ófalui lakossága mindig is foglalkozott keretkiegészítésként kézművességgel. A 19. század második felében e tevékenységek közül az esztergályozás emelkedett ki. A műhelyek távolabbi vidékeken is ismert termékei voltak az esztergált vázú bútorok (asztal, ún. svábszék, ágy, rokka) (6. kép) és az egy törzsből készített tornácoszlopok. A fachwerk építkezésben – mint azt korábban leírtam – soha nem alkalmaztak oszlopot az ereszalja megtámasztására, arra a német ház szerkezeti felépítése miatt nem volt szükség. A favázás házépítés hanyatlásával párhuzamosan a 19. század

3. a Kossuth u. 6. számánál nem, csak a Petőfi u. 28. és a Kossuth u. 16. számoknál

4. 1998-ban Mersits Ildikó építész tervei alapján helyreállították (Dobosyné, 2008. p. 114.)

5. Az együttesből a lakóház harmadik generációs „fachwerk”, a gazdasági épületek (ólak, pince, szin, istálló) nem favázások.

6. A helybeliek elmondása szerint bár Ófalui népet is „elhajtották” a vasútálmásig, de ott napokig nem kaptak mozgást, így hazatérhettek.

7. A vízvetőkről pontos felmérés állt rendelkezésre.

második felétől magyar hatásra jelentek meg a térségben a ma is általánosan jellemző tornácos házak, így a tornácoszlopok is. Az eddig egyedülállóan magas tető aránya megváltozott, az ereszalja tornáccá szélesedett, melyet oszloppal (általában fa, de néhol fém is előfordult) kellett megtámasztani. Az oszlopokat sokféle faragott motívummal díszítették: a fachwerk oromfal helyett ezek lettek az új stílusú ház legfőbb ékei (7. kép).

A kitelepítés elmaradása okán a faiparosság művelése a betelepítés óta folyamatos Ófaluban: az esztergályos mesterség ma is megtalálható, jelesül Pausch Antal faragómester, és unokája műhelyében (8. kép). „Tóni bácsi” saját elmondása szerint nagyapja honosította meg az esztergályást Ófaluban. Az általa használt első, még lábbal hajtott eszterga a tájház istállójában (az esztergálás téli idény-munka volt, amit a kevésbé hideg istállóban végeztek) megtekinthető. Az esztergagépet azóta már villanymotor hajtja, de a Pausch-műhelyből ma is kerülnek ki a régi minta szerint egy hársfatörzsből esztergált, majd kézi faragással díszített tornácoszlopok. Ezek mellett a hagyományos svábszéket, de ágyat és egyéb használati- és dísz tárgyakat is készítenek. Ófaluban rajtuk kívül még két másik asztalos-vállalkozás is foglalkozik faiparral.

Az esztergált vázú bútorok kapcsán kell említést tennünk az Ófaluvall szomszédos Bábaapátiról. Innen és Zsibrikről terjedt tovább ugyanis az ún. „svábszék” készítő mesterség. Bábaapátit a környéken „mindig a szegény falvak közé sorolták – joggal”, olvasható a község szülőtte által a településről írt monográfiában. (Kolta, 1995., p. 45.) A nehezen szántható, hullámos domborzat, a gyenge-közepes minőségű föld és – különösen a 19. századra – a termőterülethez képest nagy

számú lakosság nehéz megélhetést biztosított. A töredék földterülettel rendelkező vagy semennyi földdel nem bíró kisházas és prësházas, illetve napszámos réteg tagjai számára sokszor a kisipar jelentett némi kiutat.

A 19. sz. végén az önellátó kisipari tevékenységből áruteremelő szintre emelkedett Bábaapátiban az esztergált, gyékényfonatos faszékkészítés és a klumpafaragás. A jellegzetes „svábszék” vázát keményfából esztergálták, ülőkéjét pedig a közeli Sárközben vágott gyékénnyel fonták be. A gyártást családi munkamegosztással és idény szerint végezték: nyári és női tevékenység volt a gyékényvágás és -fonás, míg a famegmunkálást a férfiak végezték télen. Az elkészült darabokat a szomszédos falvakba a hátukon a készítőik vitték eladni, míg a távolabbi, pécsváradi és bajai piacokra szekeres „kupecek” szállították.

Mára már meghökkentően hathat, ami a német népesség körében általános volt: a klumpaviselet. Az utcai sárban, gazdasági munkákhoz, udvari tevékenységekhez stb. facipőt, azaz klumpát hordtak, amely alá kötött papucsot, ún. patschkert húztak. A németek fejlett lakókultúrájában a sáros klumpát a küszöbön kívül hagyták és tiszta lábbal, patschkerban léptek a szobába. A 19. század végén a facipőfaragás 40 család megélhetését segítette Bábaapátiban, emiatt a települést „klumpagyárnak” is hívták.

A térség faműves termékei között fontos megemlíteni még a kézi faszerszámokat (favilla, kisgeregelye, szélesgeregelye) és szerszámnyeleket (kasza-, ásó-, kapa-, lapátnyel), a gazdagon díszített rokkákat és a földművelés szerszámait (faeke fa részei, puttony, mérőedények). E tárgyakat valamennyi

községben keresetkiegészítés céljából készítették a szegényebb családokban. Háztartásonként általában többféle árut is előállítottak, melyeket maguk adtak el a környék településein. A fenti mesterségeknek a második világháborút követő kitelepítések miatt ma már nincs élő művelője a falvakban, azokat csak a térség szépen ápolt tájházaiból ismerhetjük meg (9. kép).

A fentieket összefoglalva elmondható, hogy a délkelet-völgységi tájba megérkező német népesség – a kedvező feltételek között – hozott tudása szerint rakta le új élete alapjait. Az új körülmények, adottságok folyamatosan módosították a magukkal hozottat, így az lassan átalakult. Az évszázadok alatt lejátszódott folyamat során a táj és a benne élő emberek között erős kapcsolatok alakultak ki, mely viszony egyik meghatározó eleme, hogy az ember kötődött a tájhoz, és egyes esetekben ma is kötődik a tájja változtatás során tárgyiasult elemekhez. Ahol e szálak máig szakadatlanok, ott a kapcsolat tettekben is megnyilvánul, mint azt az ófalui tájház példája is mutatja. Jelen cikkkel az volt a szándékom, hogy jómagam is tápláljam a délkelet-völgységi népesség és a táj közötti kapcsolat életerejét. ©

6	8
7	9

6. kép Esztergált „sváb” bútorok az ófalui tájházban. / Lathed furniture in the ethnographic collection in Ófalu
A SZERZŐ FOTÓJA, 2007.



7. kép Esztergált tornácoszlopok Ófaluban. / Lathed wooden eavesdrop pillars in Ófalu
A SZERZŐ FOTÓJA, 2007.



8. kép Pausch Antal esztergálómester műhelye. / Lather workshop of Herr Antal Pausch in Ófalu
A SZERZŐ FOTÓJA, 2007.



9. kép A klumpafaragás eszközei a mórágyi tájházban. / Tools of clog carving, ethnographic collection, Mórággy
A SZERZŐ FOTÓJA, 2007.



SUMMARY

LANDSCAPE HISTORY ASPECTS OF WOODCRAFT IN THE SOUTHEASTERN-VÖLGYSÉG FROM 18TH CENTURY UNTIL TODAY

In this paper I follow the interaction of nature and man in the Southeastern-Völgység through the study of woodcraft goods. I show products made by carpenters and woodcarvers lathe operators and clog-carvers in three villages: Zsibrik, Ófalu and Bátaapáti. In order to discover the connections of inhabitants with this landscape I also deal with reason and circumstances of production.

By the beginning of 18th century - after the Turkish rule - the middle part of Hungary, especially the Dunántúl, basically died out, repopulation was needed. Landlords started resettling the land, which lasted until the mid-18th century. The new settlers came from the middle parts of the German area (Franken, Hessen, Rheinland) and with their arrival a new chapter began in the life of Southeastern-Völgység.

The German population could carry on the traditional way of life also in the new landscape, as favourable conditions were found and also given by the landlords. Dense forests grew in the area and unrestricted usage of timber was granted, moreover settlers were let to build up the demolished villages according to their traditional way of architecture. Thus the constructed buildings were single-floored linear arranged houses based on a wooden structure, the so-called "fachwerk".

An outstanding researcher of the fachwerk topic (Anna Dobosy-Antal) differentiates three generations of such houses. The 1st generation buildings, which can be dated from the starting of resettling until the mid-18th century, can be identified by their full (both in the walls and roof) wooden structure. In this period timber usage was free or only seldom limited. From the mid-18th century this freedom was limited: people could use timber only for the roofs. This regulation resulted the second generation of fachwerk houses, which were built until the mid-19th century. Since then wooden structure extincted from both the walls and the roofs and only the spirit of the earlier fachwerk architecture could be recognised. Such houses constitute the third generation.

First generation fachwerk houses could found be very scarcely: only two of them stand

today, one of these in Zsibrik. Uniquely, apart from this, three other wooden buildings - second generation-houses - can be seen in this little village. One though is concerned to be also first-generation because of its carved attic, but this supposition should be confirmed by detailed exploration. All typical features of fachwerk houses can be studied here, these are: risen stone foundation; linear arrangement; wooden roof structure appears on the attic, this is the main decoration of the house; two-storied loft, thus the roof is steeper (48°-52°) than of the Hungarian house-types; roofs were first covered with rye thatch, later also with tiles; there is a wide eave without supporting pillars.

In the next village, Ófalu stands an ethnographic landmark, a third-generation fachwerk house. In 1972 it became national monument and since 1980 it houses an open ethnographic collection (showing the life of the village in the 19th century). In 1999 a disaster showed how deeply the inhabitants are bonded to the house. In a big storm a lightning struck the thatched roof, which caught fire immediately. The population of Ófalu moved without delay, fought the fire and saved the collection. Unluckily the disaster totally destroyed the roof. Inhabitants intended to rebuild their landmark although the first involved structural engineers advised to break it down. The reconstruction was carried out by extensive teamwork and huge enthusiasm of locals.

The above mentioned approach of locals enlightens an important feature of the region, which significantly affects the landscape. After WW II (in 1945 and 1948) German inhabitants of the area were undeservedly relocated to Germany (and elsewhere in Hungary) and a new mixed population moved/was settled in the territory. These disastrous episodes resulted in a totally shaken new folk, who felt themselves stranger for decades in the area. Naturally they were not tightly bonded to the "inherited" material objects as well. Ófalu is a surprising exception in this sad story, as there was no relocation (the train did not come for them for days so they could go home from the station). Present locals are descendants of the 18th century settlers who - as they have the opportunity - attentively keep their traditions.

In Ófalu another branch of woodcraft can be studied too. Since the second half of 19th century lathing made the name of the

village known also in the wider region. Most important product of lathe operators was the wooden eave pillar. From the 19th century the architectural style changed due to Hungarian influence: non-pillared fachwerk houses were altered, the eave was widened and was supported with lathed and carved wooden piles. Most of today's houses reflect this period in which the pillars became the new ornaments of the buildings. Wood craftsmanship is ongoing in Ófalu since the 18th century, apart from the Pausch workshop, where they produce even today lathed wooden eave pillars, two other wood manufactories work.

Bátaapáti was well known in the end of the 19th century for the lathed "German" chairs and clogs. This village was always counted as poor as it lies in a narrow valley and agricultural land was never enough compared to the number of its inhabitants. People of the poverty-stricken grades complemented their income with woodcraft. The special chairs were home manufactured by familywide division of labour. Clogs were also important goods so some 40 families carved them in the end of the 19th century.

Summarizing the article it can be stated that through centuries of interaction of human and nature in the Southeastern-Völgység, a strong connection was developed. Man was bonded to the landscape. Where there was no break in this relationship the bonding can be seen also through action, as we could see in Ófalu. With this article I intend to grow the vigour of the connection between landscape and its inhabitants. ©

BÍRÁLÓI BESZÁMOLÓ A MAKEOSZ ELSŐ MAGYAR KERTÉPÍTŐ VERSENYÉRŐL¹

REPORT FROM THE FIRST HUNGARIAN GARDEN CONSTRUCTING COMPETITION

SZERZŐ:
BALOGH PÉTER ISTVÁN

LEKTOR:
M. SZILÁGYI KINGA

ÜGYTÖRTÉNET - ÁLTALÁNOS BENYOMÁSOK

Idősebb kollégáink elbeszéléseiből tudhatjuk, hogy valaha hazánkban is hagyomány volt a kertépítő versenyeknek – igaz, ez akkoriban, nem lévén magán-cégek, sokkal inkább az országszerte zajló szakképzés részének volt tekinthető. Ezzel egy időben hazánk is rendszeresen részt vett a nemzetközi megmérettetéseken, ahol szakembereink megtapasztalhatták a nagyszabású seregszemlék hangulatát, minőségét. A néhány éve új vezetőséggel működő MAKEOSZ tanult a jó példákából: a hosszú ideje sikeresen működő Hortus Hungaricus kiállítással szövetkezve életre hívta a - minden bizonnyal hagyományteremtő - versenyt. A rendezők célkitűzése szerint a minőségi kertkultúra egyik csúcshelye jöhet így létre két okból is: „Először is, mert európai szakemberek közreműködésével és a hazai kerttervezők és kertépítők legjobbjainak részvételével fogjuk lebonyolítani

a versenyt. Másodszor azért, mert ekkora média nyilvánosságot az elmúlt években nem nagyon kapott olyan kertészeti rendezvény, amely a kertkultúrát a minőségi szakmunkán keresztül népszerűsíti a nagyközönség számára.”²

Az Első Magyar Kertépítő Verseny 22 résztvevővel, több mint 65 szakmai vállalkozás és tucatnyi szponzor együttműködésével valósult meg. A 20 négyzetméteres „versenykertekben” minden induló szabadon választott tematika mentén valósíthatta meg pályaművét. A szabadtéren kialakított versenystandokat sorossal osztották ki a jelentkezők között, a kertek kivitelezésére két nap állt rendelkezésre. A kiállítás megnyitására és a kertek értékelésére 2009. szeptember 18-án került sor, a zsűri elnöke, szakmai vezetője a komoly nemzetközi kiállítási és értékelési tapasztalatokkal rendelkező holland tájépítész, Nico Wissing volt.³ Az értékelési rendszer alapját a nemzetközi megmérettetések (Chelsea Flower Show, World Skills) tapasztalatai

¹ A beszámoló készítéséhez felhasználtam a zsűri írásos értékelését: http://www.makeosz.hu/doc/emko_zsuri_ertekeles.pdf

² <http://hortushungaricus.hu/hu/hu-hortus-hungaricus/elso-magyar-kertepito-verseny>

³ A zsűri további tagjai: Balogh Péter István (Budapesti Corvinus Egyetem), Dezsényi Péter (Deep Forest Kft.), Vincze Tamás (Magnólia Art Kertépítő Kft.)



határozták meg – jelen versenyhez igazítva. A kertenként adható összesen 100 pont végül az alábbi szempontokat tükrözte: a kert ötlete, „filozófiája”: 15 pont, terv: 20 pont, innováció: 15 pont, az építés minősége: 20 pont, növényalkalmazás: 10 pont, összhatás: 20 pont.

A bejárás során a kertek azonosító tábláit eltávolították, a kertek építői nem tartózkodhattak a helyszínen – így az értékelés teljes diszkréció mellett folyhatott. A zsűritagok együtt járták be a kerteket, szemrevételezték illetve „kipróbálták” valamennyit (ők voltak az egyetlen látogatók, akik be is léphettek az amúgy csak megsejmlésre készült kertekbe); majd külön-külön pontozták és értékelték az egyes alkotásokat. A bejárás után, a zsűri ülése során minden tag megnevezte az általa az első tíz helyre sorolt kertet – a tízes szám hátterében az a korábbi döntés állt, hogy egy fődíjat és három-három arany, ezüst és bronzérmét oszt majd ki a testület. A későbbi győztest a zsűritagok közül

hárman rangsorolták az első helyre, így a nagydíj sorsa hamar eldőlt. A további kategóriák kialakulásakor is csak árnyaltnyi különbségek mutatkoztak az értékítéletekben, általában szótöbbséggel dőltek el az eredmények, a „matematikát” – tehát az adott pontszámok átlagolását, ütköztetését – csak egy-két nehezen eldönthető esetben kellett alkalmazni. A díjazott kerteken kívül természetesen még számos kert kiívta ki a zsűri szakmai elismerését, elvértve akadt csak olyan alkotás, amelyeknél a negatív érzések kerekedtek volna fölül.

Ajánlások

Igazi ünnepe volt ez a napsütéses hétvége a kertépítő szakmának, és alig akadt olyan szereplő, aki máris ne a jövő évi hasonló, vagy inkább még jobb folytatást említette volna, mint legfőbb feladatot. Ennek elősegítése érdekében a zsűri ajánlásokat fogalmazott meg a jövő versenyei számára.

Javasolja, hogy az éves eseménynek mindig lehet valamilyen témája,

„kulcsszava”, ami tematizálja a kerteket. E mellett esetleg külön kategóriában indulhatnának az „elvontabb”, „művészibb” karakterű kertek.

Mivel idén nem volt egyértelmű követelmény, ezért a „kert filozófiája” írásos formában nem juthatott el minden esetben a zsűrihez, pedig ez alapfeltétele a „gondolattól a megvalósulásig” folyamat reális értékelésének.

A jövőben az értékelés szempontjai legyenek előre nyilvánosak. A rendszerbe a zsűri javasolja bevenni a fenntarthatóság szempontját, az összes adható pontszám 10%-ának erejéig.

A zsűri összeállításában a tervezők és kivitelezők szakmai aránya maradjon egyensúlyban.

Külföldi zsűritag részvétele esetén – az idejéhez hasonló módon – szerencsés a belső kommunikációt idegen (leginkább angol) nyelven folytatni, hiszen egy közel nyolc órás értékelési folyamatba a tolmácsolás nemigen fér bele.



1. kép A nagydíjas kert részlete / Detail from the award winning garden
FOTÓ: KÉKEDI BÁLINT, 2003.

2. kép Az egyik aranyérmes kert: „Garden 2020” / One of the gold medalist gardens: „Garden 2020”

3. kép Az egyik aranyérmes kert: „Olvasósarok” / One of the gold medalist gardens: „Reading-corner”



AZ ELSŐ MAGYAR KERTEPÍTŐ VERSENY NAGYDÍJÁNAK GYŐZTESE A „KERT A VÁROS FELETT” CÍMŰ ALKOTÁS.⁴

A győztes kert egyszerre felel meg a bemutató kertekkel szemben támasztott különleges attraktivitás, valamint a valós tetőkertekkel szemben támasztott használhatóság feltételeinek. Területkihasználása remek, az alapsík egyszerre nemes, sötét tónusú körburkolatú járófelület és magas minőségű vízarchitektúra. A térfalak változatos formai kialakítása nem válik öncélúvá, a halvány bézs színű növényládák és futórácsok több látószögből is változatos, harmonikus összképet nyújtanak. Növényválasztéka elsősorban a „szakásos” cserje- és évelőfelületek mellett a bemutatókerti látványelemek (függőleges zöld falak) gondoskodnak további szép részletekről. A zsűri értékelése külön kiemelte, hogy a kert nem csak kívülről vonzó, hanem a benne tartózkodás is harmonikus, kellemes érzés.

A kert kivitelezési minősége – örömteli módon gyakorlatilag valamennyi pályamunkával egyetemben – szinte hiba nélküli, igen magas színvonalú.

ARANYÉRMES KERTEK:

Olvasósarok³

Egyszerűségében kiváló, nagyvonalú alkotás, ahol az alapsík gyepfelülete, növényfoltjai; a világos, egyedi műkőfalak és vízarchitektúra; a szellős, mégis karakteres áttört térfalak és a színes berendezési tárgyak alkotnak egységes, nyugodt, pihenésre csábító kompozíciót. Növényhasználatában a díszfüvek, laza lombzatú évelők mellett a vörös lombú japánjuhar és a nyírt lomblevelű örökzöldek dominálnak. Az egyszerű világos zúzottkő burkolat kiemeli az alkotóelemek szolid harmóniáját.

Garden 2020⁵

Karakteres, bátor kompozíció, „klasszikus” kiállítási kert, érdekes vízió ismert elemek sajátos újrafogalmazásával.

4. Virágoskert-Építés Kft., tervező: Szabó Levente; kivitelezte: Both Éva, Kelemen Judit, Orosz József, Rácz Csaba, Laknerfi László, Gáfor Gergely

5. Barack-Virág Kft., tervező: Teletaj Kft., Levente Dóra; kivitelezte: Barack-Virág Kft., Kosztka Ernő

6. Garden 2000 Kft., tervező: Pannonexport Kft., Geiger Nóra; kivitelezte: Garden 2000 Kft., Bieber István



Az egész felvetés alapvető érdekességét a valódi építőanyagok és növények alkotta előtér, valamint a futurisztikus festett háttér vizuális kapcsolata adja. A fával és kövel töltött gabionfalak feszes keretet biztosítanak a természetközeli karakterű növényalkalmazásnak – amelynek egyértelműen a díszfüvek egyedi, a falak tetején megjelenő alkalmazása az egyik legérdekesebb mozzanata.

Biotó

Az egyik leggondosabban épített, ápolts, fenntartott kert a versenyben, amely természetes bájával, hibátlan kivitelezésével, egyedi, ódon hangulatával lenyűgözte a látogatókat – szakembereket és laikusokat egyaránt. Fő jellemzői a sötét, mohos, vulkanikus tömbkövek, a „lángkezelt” fatörzsek, a keleties hangulatot árasztó laza növények, és az egész kompozíciót átható kifinomult részletképzés. A sötét bazaltzúzalék nagyvonalú harmóniáját csak a hívogatónak szánt, de némileg diszsonáns tűzrakóhely rontotta le.

EZÜSTÉRMES KERTEK:

Keleti hangulat - nyugati kényelem

A japánkertek formaelemeit ötvözi kortárs tetőkerti megoldásokkal, motívumokkal, merész színekkel és hangulatos részletekkel. Maradásra csábító „hely”, amely még vonzóbb lehetett volna több növény harmonikus alkalmazásával. Némí vitára adott alkalmat, hogy a szórt és kiselemes burkolatok társaságában, szőnyegszerűen a műfű is megjelent a kert alapsíkján. Míg néhányan egyértelműen elutasították a „nem igazán ökotudatos” megoldást, akadt, aki ilyen urbanus, architektonikus környezetben elfogadhatónak tartotta.

Újrahasznos ökokert

Korszerű témafelvetés, hiszen a pazarló „újanyag-felhasználás” környezetünk alakításában is égető probléma. A kellemes kompozíciójú kert ezért épített elemiben a már egyszer felhasznált anyagokat – vasúti talpfákat, rozsdás vascsövet, régi üstöt, betonzúzalékot – részesíti

előnyben. Növényválasztékában a honos, klimatikus szempontból legmegfelelőbb fűfélék, évelők dominálnak – harmonikusan övezve lombhullató cserjékkel és némi oszlopos tiszafával.

Fészek

Egy igazán érdekes, fiatalos, dinamikus kertkompozíció, ahol bátran alakított ketrészekben jól megférnek egymás mellett a keleties hatásokat tükröző, pallóburkolatú teaház, a válogatott alapanyagból felépülő kőkert, és az évelőkkel gazdagon szegélyezett gyepfelület. Mint igazán jó példa arra, hogy a harmónia – diszharmonia határmezsgyéje milyen keskeny is, a kert jócskán megosztotta az értékelőket: volt zsűritag, aki aranyérmesnek javasolta, míg másnál történetesen az első tízbe sem fért be.



- 4. kép** Az egyik ezüstérmes kert: „Fészek” / One of the silver medalist gardens: “The nest”
- 5. kép** Az egyik ezüstérmes kert: „Keleti hangulat – nyugati kényelem” / One of the silver medalist gardens: „Eastern mood – western comfort”
- 6. kép** Az egyik ezüstérmes kert: „Újrahasznos ökokert” / One of the silver medalist gardens: „Recycled eco-garden”
- 7. kép** Az egyik bronzérmes kert: „I élek nyugalma” / One of the bronze medalist gardens: “The stillness of the soul”
- 8. kép** Az egyik bronzérmes kert: „Vidéki hangulat” / One of the bronze medalist gardens: “Countryside feeling”
- 9. kép** Az egyik bronzérmes kert: „Toscana” / One of the bronze medalist gardens: “Toscana”

BRONZÉRMES KERTEK:

Lélek nyugalma¹¹

Tradicionális, szimbolista japán kerti részlet, ahol a jól eltalált arányok, kiváló minőségű anyagok, remek növények és a professzionális kivitelezés találkozik egymással. Felmerült a kérdés, hogy vajon mindez mennyire innovatív, de az összehatás végül mindenkit meggyőzött.

Vidéki hangulat¹²

Kedves, eklektikus színeket a versenynek ez a pályamunka: egy kulisszahomlokzat előtti kerti idill, hangulatos tárgyak (gereblye, porcelán teáskészlet, „sparhelt”) és növények némileg spontánnak ható – épp ezért teljes mértékben szerethető – összevisszasága, sajátos kompozíciója.

Toscana¹¹

Egy olyan kert, amelyik nem vállalt túl sokat, de azt igazán szépen teljesítette. Visszafogott alapkompozíció, szép, bár kevésbé mediterrán összehatású élőcsoport, egy asztal és két szék némi térburkolaton – valamint egy kőfal. De ez a kőfal olyan szép volt, hogy önmagában ezért érdemes volt Szigetszentmiklósrá utazni.



- 7. BIOTÓ Kft.**, tervező: Tarcsai Andrea, kivitelezte: Szucsik Attila, Szabad István, Domonyi Tamás, Tőke Hunor, Herwerth András, Erberling Karl
- 8. Prime-Garden Bt.**, tervező: Prime-Garden Bt., Maros Krisztián; kivitelezte: Prime-Garden Bt., Maros Krisztián, Bilicsics Attila
- 9. Csemete-KERTMŰHELY®**, tervező: Csemete-Kertműhely®, Somorjai-Tamássy Zsolt, Solfi Gabriella, Fehér Anita (egyetemi hallgató), Szabó Péter; kivitelezte: Csemete-Kertműhely®, Somorjai-Tamássy Zsolt, Szabó Péter
- 10. Stipa Kertészeti Bt.**, tervező: Hess Nóra, Hess Alexandra, Stipa Kertészeti Bt.; kivitelezte: Mátyás Dénes, Varga András (E.v.), Stipa Kertészeti Bt., Pusztai László
- 11. Bagoly Klán**, tervező: Bagoly Klán; kivitelezte: Berkes Gyöngyi, Sienger Gábor, Biczó József, Sutyor János
- 12. Szabó Kertépítő Kft.**, tervező: Szabó Kertépítő Kft.; kivitelezte: Szabó Kertépítő Kft., Szabó László (üzgyvezető), Neogrady Péter, Ludézer Róbert, Takács Ferenc, Kausz Gábor, Allan Umana, Márvány Kristóf, Simon János¹³ Gyermelyi Kertépítő Kft., tervező: Gyermely-Kertépítő Kft., Hullár Norbert; kivitelezte: Gyermely-Kertépítő Kft., Hullár Norbert, Nagy Sándor, Vargáné Mócsényi Zsófia, Varga Péter, Tóth Péter, Kis László

DUNA-MENTI LAKÓPARKOK BUDAPESTEN

GATED COMMUNITIES ALONG THE BANK OF THE DANUBE IN BUDAPEST

SZERZŐ: KANCZLERNÉ
VERÉB MÁRTA

LEKTOR:
SCHNELLER ISTVÁN

A közelmúltban a Budapesti Corvinus Egyetem Tájépítészeti Karának Településépítészeti Tanszékén nem kisebb feladatra vállalkoztunk, mint hogy a rendszerváltozás óta Budapesten épült lakóparkokról a beépítés jellegzetességeit bemutató katasztert készítsünk. Első körben a Dunával határos kerületeket vizsgáltuk végig és az ott található lakóparkokat elemeztük.

MI IS A LAKÓPARK?

A válasz elsőre senkinek nem okozna nehézséget, a hazai szakemberek számára mégis a mai napig vita tárgya a lakópark fogalma. A szó a német „Wohnpark” tükörfordítása, és bár a magyar építőipar rendszerint német kifejezéseket vesz át, ebben az esetben ez tévedésnek bizonyult. Németországban szinte nincs olyan lakóegyüttes, amit keríteni és zárni kellene, köszönhetően annak a viszonylag kiegyensúlyozott szociális helyzetnek és jóléti társadalomnak, ami nem teszi szükségessé az elzárkózást. A Wohnpark kifejezés általában sok (bér)lakást tartalmazó, nagy sűrűségű, magas szintszámú társasházakat takar a városok valamely frekvenciált helyén (ld. Wohnpark Donau-City, Bécs).

A magyarországi lakóparkok nagy része ennél sokkal közelebbi rokonságban áll azzal a lakóegyüttes típussal, aminek angolul „gated community” a neve, és az Egyesült Államoktól (ahol a legnagyobb számban található) Dél-Amerikán, Afrikán és Kínán keresztül Moszkváig igen elterjedt (Nyugat-Európára nem jellemző). Legfőbb jellemzője a zártság, az ellenőrzött belépés.

A magyar definíciós kísérletek áttekintésekor is ezt a típust ismerjük fel. Körner Zsuzsa kritériumai között¹ első helyen a telepszerű beépítés, a belső úthálózat és az egységes kezelés szerepelnek, de másodsorban felsorol olyan paramétereket is, mint például a legfeljebb 1,5-es szintterület-sűrűség és a legalább 40% zöldfelületi arány.

Egy másik definíció Cséfalvay Zoltántól² származik, aki kizárólagos kritériumként a belépés kontrollja mellett dönt, bár nála is felmerülnek egyéb szempontok, mint például a közös tulajdon megléte vagy a közös öngazgatás valamilyen formája (amelyek általánosak az amerikai lakóparkoknál), de ezeket a magyar gyakorlattal összeegyeztethetetlennek tartja.

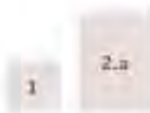
A Településépítészeti Tanszék által végzett kutatásban minden olyan projektet vizsgáltunk, melyet a fejlesztő vagy az

értékesítő lakóparknak nevez. A részletes elemzésre kerülő objektumok körét a lakásszám alapján szűkítettük, így a belső és az átmeneti zónában a 100 lakás feletti, a külső és a hegyvidéki zónában az 50 lakás feletti projekteket vizsgáltuk.³

A FOLYÓ KÖZELSÉGE

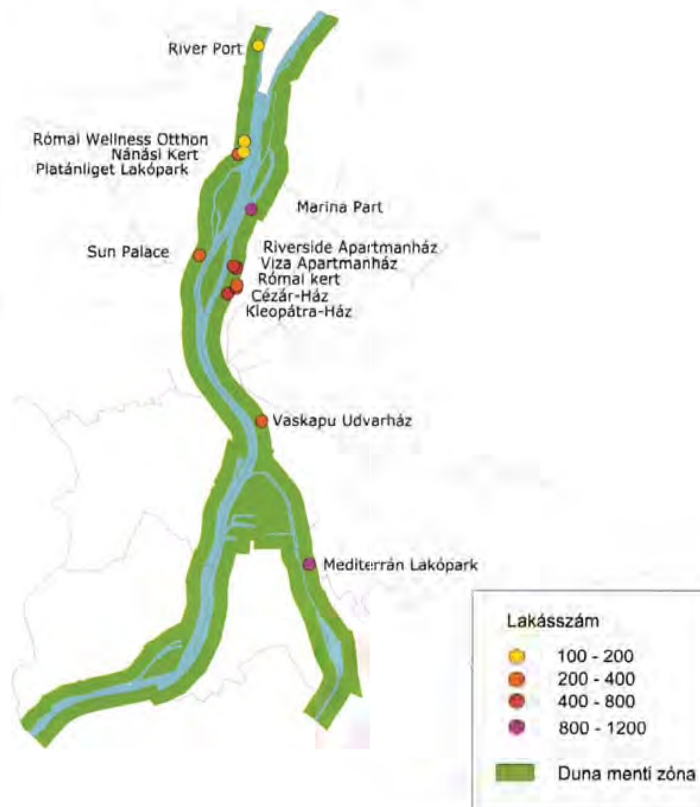
Ha egy pillantást vetünk az új építésű lakóegyüttesek elhelyezkedésére (ld. 1. ábra - a térképen minden 1996 óta épült 100 lakásnál nagyobb projekt szerepel), azt láthatjuk, hogy elsősorban az átmeneti zóna, másodsorban a Duna vonzza a lakópark típusú lakásépítést. Előbbi az összeomlott ipar után maradt barnamezős térség, amely nagyméretű, olcsó telkeivel válik népszerűvé, még akkor is, ha a megépült ingatlan környezetében sokszor több évig is elhanyagolt ipari épületek állnak, és ez sokszor erősen visszaveti a vásárlókedvet. A Duna menti sáv esztétikai és ökológiai értékeivel „hódít”. A két zóna metszéspontjában - Óbuda, Angyalföld, Ferencváros és Lágymányos korábban ipari hasznosítású vízparti részei - különösen erős a lakásépítési hajlam, ezért ezekre a területekre a városnak fokozottabb figyelmet kellene fordítania.

Lakóparkok megoszlása lakásszám szerint



1. ábra Újjépítésű lakó-együttesek Budapesten 1996. óta
FORRÁS: SZERZŐ

2.a ábra lakóparkok a Duna menti zónában, lakásszám szerint
FORRÁS: SZERZŐ



A Duna-menti zóna kifejezés Budapest Településszerkezeti Tervében jelenik meg, közelítőleg a partvonalától számított 500 m-es távolságban jelölhető ki.

A zónába eső, vizsgált lakóparkok a 2.a ábrán és 2.b táblázatban láthatóak (északról délre haladva a felsorolásban). A fentiek igen jól elkülönülő csoportokat alkotnak, melyeken belül a közös jellemzők leginkább a beépítés nagyságrendjében és a szabadterek strukturálásában jelentkeznek. Az elhelyezkedés is szoros összefüggésben van ezekkel a paraméterekkel, hiszen a telkek mérete vagy összevonhatósága nagyban függ a város szerkezeti pozíciójától és előző funkciójától. (A város peremén található nagy kiterjedésű lakóparkok létrejötté elképzelhetetlen az újlipótvárosi, kisméretű tömbökben, ahol egy kialakult lakóterülethez kell az új beépítésnek alkalmazkodnia.) Jó lenne, ha a beépítés karakterét meghatározó tényezők között itt felsorolhatnám a Dunát, mint a legfőbb orientációs irányt, de sajnos folyóparti vagy -közeli lakóparkjainkra egyáltalán nem jellemző a vízzel való kommunikáció. A város, úgy tűnik, nem él a lehetőséggel, hogy a még megmaradt átalakuló területek körültekintő szabályzásával, sok megghiúsult kísérlet után végre kapcsolatot létesítsen a Dunával.

SZÉP AZ IDŐ, SZÁZ EVEZŐ...

A Római part az egyik kedvelt területe az ingatlanfejlesztőknek még akkor is, ha a vízparti luxuslakások valójában luxusüdülők – hiszen a Nánási út/Királyok útja és a Duna közti sáv, ahol ma már négy nagyobb lakópark is található, üdülőterület keretövezetbe tartozik. Sem ez nem csökkenti a lakópark-építési lázat, sem az a tény, hogy az építési terület nagy része árterület.

A legészakibb fekvésű River Port, a Római Wellness Otthon két üteme (3. kép) és a Nánási Kert valóban inkább emlékeztet üdülőtelepre, mint városi lakóegyüttesre. Központi elemük a medence vagy a csónakház (mely a Nánási Kertnél és a Római Wellness Otthon második üteménél a meglévő, műemlék csónakház megtartását jelenti), ami általában díszletként jelenik meg, és nem tagolja ténylegesen a térszerkezetet. A legfeljebb F+4 szintes épületek óriási teraszokkal épülnek, és a megőrzött idős fák már beköltözéskor kellemessé teszik a lakókörnyezetet. Ha meg kellene nevezni az „eredeti” (amerikai típusú) lakóparkokra leginkább emlékeztető projektet a budapesti lakáskínálatból, a Nánási úti ingatlanok bátran versenyezhetnének (igaz, azzal kiesnének, hogy hivatalosan nem lakások).

1. Körner Zsuzsa-Nagy Márta: A településépítés története Magyarországon 1945-től napjainkig
2. Cséfalvay Zoltán: Kapuk, falak, sorompók
3. Budapest Településszerkezeti Terve által használt zóna-lehatárolások



2.b táblázat

A Duna-menti zónába eső lakóparkok

3. ábra A Római Wellness Otthon II. üteme

FORRÁS: SZERZŐ

4. kép A Platánliget Lakópark az Újpesti híd felől

FOTÓ: SZERZŐ

5. ábra

A Platánliget Lakópark helyszínrajza

FORRÁS: HEVESI ÉS PÁP ÉPÍTÉSZETI STÚDIÓ

6. kép A Marina Part a folyóparti sétány felől

FOTÓ: SZERZŐ
7. kép A Marina Part teljes területe
FORRÁS: GOOGLE EARTH

BUDA	PEST
River Port	Marina Part
Római Wellness Otthon	Riverside Apartmanház
Nánási Kert	Viza Apartmanház
Platánliget Lakópark	Római Kert
Sun Palace	Cézár Ház
	XIII. kerület Kleopátra-Ház
	IX. kerület Vaskapu Udvarház
III. kerület	XX. kerület Mediterrán Lakópark

Az Újpesti vasúti híd és a Pók utcai lakótelep közé szorult a Platánliget Lakópark (5. ábra), mely formai jegyeiben a lakótelephez illeszkedik – itt már eltűnik a Római parti lakóparkok laza elrendezése, a szűk terek ellenére a belsők mégis rendelkeznek valamiféle intimitással, és a meglévő, idős fák is jelentősen emelik a lakópark presztízsét (4. kép).

AZ ÓRIÁSOK

A XIII. kerületi FOKA-öböl partján terül el a Marina Part, Budapest legnagyobb összefüggő új lakóterülete. A hajdani MAHART szerelőtelepen épülő komplexum több mint 20 hektáros területén 2000 lakást terveznek felépíteni (7. kép). A lakópark markánsan telepszik a folyóra, és bár a part menti épületek lépcsőzetes teraszokkal lejtnek a víz felé, mégsem sikerült igazi kapcsolatot

teremteni a folyóval (6. kép). A négyzet-hálós belső úthálózat által közrefogott tömbök más és más típust képviselnek a földszinten összefogott lakótornyoktól a keretes beépítésig. A legtöbb tömbbelsőben intimnek szánt lakóudvarok találhatóak, de a szintszám (9-10 szint) és a beépítési sűrűség eredményeképpen kedvezőtlen, sötét és szűk terek jöttek létre.

A Duna-menti zóna másik nagy területű lakóparkja a XX. kerületi Mediterrán Lakópark (8. ábra). A Soroksári Duna-ág mellett található 9,5 hektáros terület a nagyok közé számítható. Alaprajzi elrendezésén látszik valamifajta igyekezet egy Dunára reagáló térkompozíció létrehozására, de az épületek olyan nagy tömegek, köztük olyan kevés a kommunikáció, hogy nem érezni a térkapcsolatokat, csak egyfajta prérihangulatot, amit nyilván a fás növényzet hiánya is erősít (9.

kép). Elgondolkodtató, hogy a lakóparkot északról határoló kis szocreál stílusú lakótelep (Zamárdi u.) léptéke, térarányai mennyivel kellemesebb utcaképet eredményeznek, mint a Mediterrán Lakópark kör köré szervezett, meghatározó tájékozdási pontok nélküli elrendezése. Egyetlen igazán dicsérhető tulajdonsággal bír a lakópark: besétálhatunk a közepére anélkül, hogy biztonsági örök állnák utunkat, ez a többi vizsgált lakóparkról nem mondható el.

A TÖRPÉK

A XIII. kerületről bátran állíthatjuk, hogy a felépített lakóparkok mennyiségét tekintve verhetetlen, noha itt a lakópark kifejezés a legtöbb esetben erősen vitatható. A kerület sűrű városias jellege és a számtalan alulhasznosított ipari terület adja a lehetőséget a beépítésre, melyet rendszerint tömbönként valósítanak meg. Megfigyelhetünk egy sajátos beépítési típust, melyet földszinten összefogott keretes vagy tömbös beépítésnek nevezhetünk. A XIII. kerületben a Riverside Apartmanház, a Római kert, a Cézár-ház és a Kleopátra-Ház jó példája ennek a típusnak.

Az Újlipótváros szövetében foghíjként megmaradt, mára megszűnt ipari funkcióval megáldott tömbökön felépített „lakóparkok” jellemzője, hogy földszintjükön a beépítés 100%-os, a kert pedig e fölél, az épített szerkezetre kerül. A lakók számára tökéletes biztonságot és nyugalmat biztosít ez a megoldás, de a



belső területeket elszigeteli a várostól (10. kép). Az eddigiekben tárgyaltak esetén legalább vizuális kapcsolat marad a közterület és a lakópark magáncélú szabadterei között, itt azonban ez a kapcsolat is elvész, a járdáról csak a földszinten elhelyezkedő garázs kapui és falai látszanak. Félő, hogy ahogy ezeknek a városból kiszakadó szigetszerű területeknek a száma nő, úgy válnak egyre elhanyagoltabbá a köztük maradó közterületek.

MEGŐRZŐTT IPARI MEMENTÓK

Mivel sok lakópark épül hajdani ipari területen, műemléki vagy egyszerűen csak jó állapotú üzemeépület mellett/helyén, újabban gyakran jelennek meg a régi kapuk, falak, épületrészek karakteres hangulatelemként (noha az új épület ritkán képes megtalálni az összhangot a régivel). A XIII. kerületi Cézár-Ház a hajdani villanytelep több emelet magas neoklasszicista kapuját őrizte meg, sőt fő motívumává tette (11. kép).

A III. kerületi Sun Palace az „óbudai loftok” egyik képviselője. Egykori harisnyagyár falai közé költözött be a lakópark, kapcsolatot teremtve a környék múltjával (12. kép). Bár a falak

megnyíltak a lakóközösség előtt, ami a korábbi állapothoz képest kétségtelenül előrelépés, a belső kert mégis elzárt a környékbeliek elől.

Az előzőhöz sokban hasonló példa a IX. kerületi Vaskapu Udvarház (15. kép), ahol a hajdani szeszgyárhoz tartozó kis raktárépületet őrizték meg és „ragasztottak hozzá” egy jóval több szintes lakóépületet (13. kép). A megmaradó épületek hívatottak megőrizni valamit a környék karakteréből, ugyanakkor nehézségeket is állítanak a tervezők elé.

SZABAD ITT A TÉR?

A lakópark-jelenség és a szabadterek használatának változása a városban sokkal több figyelmet érdemelne a jelenleginél. A lakópark alapkritériuma – ahogy a definícióknál láttuk – a zártság. Ahol nem emelünk falakat, sorompókat az nem biztonságos és nem fogják megvenni – gondolkozik az átlagos befektető. Vajon tényleg nem fogják? Vajon a vásárlók igénye az, ami kikényszeríti ezt a paranoiás bezárkózást? Vagy esetleg mestersegesen gerjesztett igényről van szó?

Ezek megválaszolhatatlan kérdések,



de foglalkozni kell velük, mert a köz elől elzárt lakóterületek száma növekszik, és belátható időn belül szembe kell néznünk a falakon kívül rekedt közterületeken jelentkező használati, közbiztonsági, esztétikai és egyéb problémákkal.

Összességében megállapítható, hogy Budapest folyóparti vagy folyóközeli lakóparkjai nem teremtenek kapcsolatot a vízzel, van ugyan, ahol látszik ennek a szándéka, de a koncepció alulmaradt a „minél több eladható lakás”-elvvél folytatott versenyben. A szintszámok nem csökkennek, a beépítés nem lesz

szellősebb a víz felé közeledve, a funkciók nem válnak változatosabbá, hogy a lakosságot kivonzzák a partra, pedig erre Nyugat-Európa bőven szolgáltat pozitív példákat. Érdemes lenne kihasználnunk a földrészünket elárasztó „víz és város”-mániát, megfontolni a tapasztalatokat és jobban vigyázni az értékes Duna parti területeinkre. ©

IRODALOM:

Körner Zsuzsa-Nagy Márta: A telepszerű lakásépítés története Magyarországon 1945-től napjainkig
Cséfalvay Zoltán: Kapuk, falak, sorompók



8. ábra

A Mediterrán Lakópark

FŐRÁS: SZERZŐ

9. kép A Mediterrán Lakópark kietlensége

FOTÓ: NEICHL MIHÁLY

10. kép A Római-kert és első emeleti tetőkertje

FOTÓ: SZERZŐ

11. kép a Cézár-Ház kapuzata

FOTÓ: SZERZŐ

12. kép Suri Palace

- az egykori hárisnyagyár

FOTÓ: SZERZŐ

13. kép Vaskapu Udvar, más néven Pikkoló Palota

FOTÓ:MM MŰVEK ÉPÍTÉSIRODA

14. ábra Vaskapu Udvarház

FOTÓ: SZERZŐ

15. kép Duna-part 2009.

FOTÓ: SZERZŐ

GATED COMMUNITIES ALONG THE BANK OF THE DANUBE IN BUDAPEST

The article based on a research work about gated communities of Budapest gives a short description of several types of new housing through some characteristic projects. Although it's a global phenomenon, there are some ethimological problems around the name „lakópark” (close translation: „dwelling park”) which is used for gated community in Hungarian, and there's no exact definition of it. In Budapest new housing developments are focusing on the brownfield zone and the Danube. The biggest developments are in the intersection of these two area, but the small-scale exclusive gated communities are also near to the water. If we walk along the riverbank from the north to the south border of the city we can find almost every types of gated housing.

First type is the most near to the American origin. Some small communities were built upon the flood area of the Danube, so they are in exactly recreation area instead of residential area. Despite they represent a high living standard, a rare building structure, with huge terraces and gardens. (Examples: Római Wellness Otthon, Nánási Kert, Platánliget Lakópark.)

Next group contains the huge gated communities at the Danube: the Marina Part in the 13rd District and the Mediterrán Lakópark in the 20th district. The first one's area is more than 20 hectares, and it will contain 2000 dwellings which is an enormous size. The high of the builngs (9-10 storeys) doesn't allow us to create a real green surface in the small courtyards.

In the 13th district we can observe another form: small housing development built on a single block, 100% coverage of a ground, and a small roof garden on the first floor.

(Examples: Riverside Apartmanház, Római-Kert, Klopátra-Ház, Cézár-Ház.)

There's a special type - sometimes same projects with the previous group - where the new housing development sets up on a former industry, and keeps something from the past - usually only a wall or a gate - and that makes the main attraction of the new building. (Examples: Sun palace, Cézár-Ház, Vaskapu Udvarház.)

It seems that the gates are the only criterium of calling a housing development „gated community”. So why the gates? Is there a real afraid of criminalism - like in the USA - or is there a need set up by investors? These are important questions, because the growing numbers of these closed „islands” will damage the common areas of the city.

Housing developments along the riverbank sadly skip the opportunity to connect the River and the City. We have so much good examples in Europe, it would be necessary to plant them into Hungarian practice. ©

KREATÍV STRATÉGIÁK ÉS
A KÖZTÉRI MŰVÉSZET SZEREPE
A VÁROSREHABILITÁCIÓS
FOLYAMATOKBAN
SZABAD TEREK KÖZÖSSÉG-TEREMTŐ
SZEREPÉNEK MODELLEZÉSE MŰVÉSZETI
ESZKÖZÖKKEL

*CREATIVE STRATEGIES
AND STREET ART IN THE PROCESS
OF URBAN RENEWAL
MODELLING THE SOCIAL COHESION ROLE
OF URBAN OPEN SPACES*

SZERZŐ:
TIHANYI DOMINIKA

LEKTOR:
ALFÖLDI GYÖRGY

BEVEZETŐ

Ezen írás az „Őn itt áll” című – *Lendvai Gábor és Tihanyi Dominika, az Újirány csoport tájépitészei által jegyzett* – köztéri művészeti projekt amerikai elismerése kapcsán születik. Az ASLA (American Society of Landscape Architects) által évente megrendezett nemzetközi megmérettetésben idén 49 munka került díjazásra. Ezek között szerepel a Budapesten, Szegeden és Győrött megvalósított interaktív orthofotó játék is, melyet kommunikáció kategóriában talált díjazásra méltónak az amerikai zsűri.

Ez az alkalom lehetőséget kínál a díjazott munka bemutatása mellett a köztéri művészet mai szerepvállalásáról, és a városi lét lassan két évszázados dilemmája kapcsán a városrehabilitációs folyamatok szerepváltozásáról bővebben szólni. Ezen műfajok között felfedezett párhuzam vezet el – a városok élhetőbbé tételének szempontrendszerében – a köztéri művészeti akciók városrehabilitációs folyamatokhoz való kapcsolódásának lehetséges módjainak kifejtéséhez. A bemutatott elmélet gyakorlati megvalósításaként végül a Palotanegyed rehabilitációjához kapcsolódó akciósor kerül bemutatásra.

KÖZTÉRI MŰVÉSZET SZEREPVÁLTOZÁSA

A *public art*¹, vagyis a *köztéri művészet*, legegyszerűbben úgy határozható meg, mint a *nyilvános térben megjelenő művészet*. A nyilvános tér lehet belső és külső, illetve szabad tér, amely bárki számára elérhető és közfunkciókat lát el. Ennek megfelelően a galérián kívül létrehozott alkotások legfőbb hozadéka az, hogy

a kultúrát és a művészetet bárki számára elérhetővé teszik. A köztéri szobráshoz képest műfaji és tartalmi kötetlenség jellemzi. A továbbiakban tárgyalt témákhoz kapcsolódva, számos válfaja közül a *társadalmilag elkötelezett művészetet (socially engaged art, vagy new genre public art)*, emelném ki. Tartalmilag az e műfajt képviselő művészeti munkák a társadalom által közvetlenül megélt tapasztalatokra alapozva biztosítják azt a kapcsolódási felületet a mű és a néző közt, amely során az alkotások képesek ténylegesen megszólítani, illetve akár bevonni az embereket az alkotás folyamatába, mely által a mű valós értelmét elnyeri. A kilencvenes évekre már elterjedt műfaj művészettörténeti gyökerei Walter Benjamin írásaiban, előzményei az avantgárd és neoavantgárd művészet irányzataiban a hatvanas évek kritikai írásaiban illetve a szituacionistáknál lelhetőek fel, számos elmélet szerint. A társadalmilag elkötelezett munkák jellemzője a *közösségi szerepvállalás*, az autonóm, individualista művészetfelfogással szemben. E kontextusban a művészeti alkotások szerepe megváltozik: közérthetőségre törekednek, társadalmi problémákra reflektálnak, akciók és modellek formájában jelennek meg a szabad térben, társadalmi kommunikációt generálva. Céljuk a dialógus és a kreatív eszmecsere előmozdítása a különféle szereplők aktív bevonásával. Ezekben az esetekben a párbeszéd a műalkotás intergráns részévé válik, mely ezáltal egy aktív, generatív folyamatá alakul. Ennek kapcsán alkotja meg Grant H. Kester a dialógusra épülő művészet (*dialogic art*) fogalmát.

Az orthofotó játék is a dialógusra épülő köztéri művészeti munkák közé sorolható: kétirányú folyamatot indukál,

1. „A reprezentatív jellegű és tradicionálisan értelmezett „köztéri szobrászat” fogalmát műfajilag és tartalmilag is kitágító, a 60-as évek kommunikációs igényeivel fellépő társadalmi mozgalmával párhuzamosan kialakuló „galérián kívüli művészetre” alkalmazott terminus, mely a társadalmi nyilvánosság tereiben és annak problémáihoz kötődő, kötetlen műfajú, legtöbb esetben helyspecifikus és minden esetben kontextusfüggő, a művészek bevonásával, vagy művészek kezdeményezésére létrejövő, viszont elsődlegesen a nem művészet-orientált közönségreget megcélzó illetve bevonó, s e közönség felőli visszacsatolás igényén alapuló tevékenységeket foglalja magába. A fogalom a 90-es években vált bevetté és elterjedté.” Süvecz Emese (www.intermedia.c3./pst/public.html)
2. Dr. Jámbor Imre: *Kertépítészeti tér, szabad tér, zöld tér, Tájépitészet c. Tudományos szakmai Folyóirat 1.szám, 1. évfolyam, 2000.*
3. Claire Bishop e tekintetben a részvétel és az együttműködés momentumára utal. Kessler szerint a megértés, illetve a közérthetőségre való törekvés tekintetében. (Bálint Mónika, *Köz-tér; Köz-ügy; Várostervezési folyamatok és public art*, Bálint Mónika, Kálmán Rita, Polyák Levente, Katarina Sevic, *Köztes terek, IMPEX – Kortárs Művészeti szolgáltató, Budapest, 2008.*)
4. SI csoport: A látványelvű kapitalizmus, a jóléti társadalom diadalmenete ellen látványosan és radikálisan fellépő csoport. A Szituacionalista Internacionálét a Lettrista Internacionálé egy része, a COBRA csoport alapítja meg 1957-ben. A mozgalom fő terméke az általa kiadott folyóiratok. A folyóiratok főszerkesztője Guy Debord. (Erhardt Miklós, *A Fordító utószava*, p. 152. in: *Guy Debord, A spektakulum társadalma*, Balassi kiadó – BAE Tartóshullám, Budapest, 2006)



1. kép „Ön itt áll!” c.
Orthofotó játék,
Nyugati téri aluljáró,
Budapest /
„You Are Here!”
Interactive Mapping
Project, Nyugati
Station Underpass,
Budapest
FOTÓ: SZOHR GÁBOR

2. kép „Ön itt áll!” c.
Orthofotó játék,
Megyeháza tér, Győr
/ „You Are Here!”
Interactive Mapping
Project, Megyeháza tér,
Győr
FOTÓ: TIHANVI
DOMINIKA

3. kép „Ön itt áll!”
c. Orthofotó játék,
Nyugati téri aluljáró,
Budapest / „You Are
Here!” Interactive
Mapping Project,
Nyugati Station
Underpass, Budapest
FOTÓ: MUSZBEK
IOHANNA

4. kép „Ön itt áll!”
c. Orthofotó játék,
Megyeháza tér, Győr
/ „You Are Here!”
Interactive Mapping
Project, Megyeháza tér,
Győr
FOTÓ: TIHANVI
DOMINIKA

ahol a néző aktív részvétele szükséges a munka kibontásához, kiteljesüléséhez, tehát jelentős társadalmi aktivitást igényel. Sok más dialogikus munkához hasonlóan olyan teret nyit, ahol az emberek megszabadulhatnak a rájuk nehezedő szerepektől és kötelezettségektől, új és előre nem látott módokon lépve egymással kapcsolatba. Célja „szabad” tereket alkotni a fogyasztói terekben,⁵ olyan konstruált szituáció létrehozásával, mely mentén előidézhető ad-hoc közösségeket szolgáló térélmények.

ORTHOFOTÓ JÁTÉK

Az „Ön itt áll!” című orthofotó játék a főváros Atlantisz programjának keretén belül került megvalósításra, 2004-ben. A program a budapesti köztérek megújításához kapcsolódva olyan köztéri alkotásokat hivatott támogatni, melyek felhívják a figyelmet a közösségi helyszínek rejtett, eddig ki nem használt lehetőségeire, és a városlakókat megszólító, kreatív megoldásokat keresnek a városi környezet formálására. A pályázati kiírás a Nyugati téri aluljáróban elhelyezendő, a klasszikus köztéri szobrokkal szemben kétirányú kommunikációra épülő – tehát nem csak szemlélhető, hanem megszólítható – alkotások igényét fogalmazta meg.⁶

Erre a kiírásra reflektált az „Ön itt áll!” című, interakcióra invitáló köztéri művészeti alkotás, mely három hónapig volt látható a Nyugati téri aluljáróban. A Budapestről készült 360 m²-es, színes fotó megállásra, illetve folyamatos barangolásra készítette a járókelőket, hatása olyan volt, mintha repülőgépről szemlélnék a várost. A megváltozott hangulatú helyszín képes volt idegen,

eltérő társadalmi háttérű emberek egymáshoz fűződő viszonyát teljesen megváltoztatni. Az emberek mosolyogva, egy közös élmény részeseként csodálták és fedezték fel városukat. Az élmények hatására, a felszabadult légkörben információ cserélték egymással, segítettek egymásnak a tájékozódásban, amely viszonylag nehéznek bizonyult az utca-nevek hiánya miatt. Együtt keresték és jelölték meg a kihelyezett matricák segítségével otthonukat, iskoláikat, kedvenc helyeiket, a városban szerintük fejlesztésre szoruló területek helyszíneit. A matricázás lehetőséget teremtett az emberek számára kifejezésre juttatni városukkal kapcsolatban érzelmeiket, ami a városvezetés számára is hasznos információt hordozott. Az emberek véleménye egy pár nap leforgása alatt egyértelműen és szemléletesen kirajzolódott az orthofotó területén. Ilyenformán a játék a közvélemény kutatás egy alternatív formájaként is értelmezhető volt.

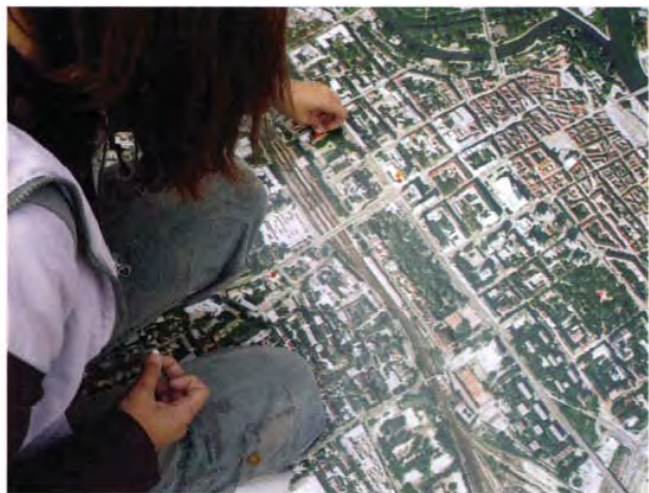
A projekt sikeressége több módon is mérhető. Az egyik a személyes tapasztalati út, mely során egyértelműen érezhető volt az orthofotó területén egyfajta más állapot: nyitottság az emberek részéről mind a projekt felé (a folyamatos használat során nem került megroggyantásra) mind egymás iránt. Az interakcióra való nyitottságot az a 18 000 db kihelyezett matrica igazolta, mely megközelítőleg 3 nap alatt már az orthofotó felületét színesítette. Az emberek kreatív hozzáállását pedig a matricákból kirakott alakzatok mutatták.

Ezen megfigyelések összessége alátámasztja az ilyen típusú művészeti alkotások létjogosultságát. Reményeink szerint az ilyen típusú valós térben megélt események rámutatnak a szabadidő aktív társas élményének alternatívájára

5. Bálint Mónika, Köz-tér; Köz-ügy; Várostervezési folyamatok és public art, Bálint Mónika, Kálmán Rita, Polyák Levente, Katarina Sevic, Köztes terek, IMPEX – Kortárs Művészeti szolgáltató, Budapest, 2008.

6. Nicolaus Bourriaud nyomán, Relational Aesthetics, Les presses du réel, 1998/2002.

7. A Budapesti minta után a Képző- és Iparművészeti Lektorátus által, 2007-ben, vidéki városokra kiírt public art pályázatán további két helyszínen került a munka megvalósításra, a győri Megyeháza téren (100 m²), illetve Szegeden az Aradi vértanúk terén (100 m²).



a magányos, izolált tevékenységgel szemben. Az orthofotó 'játék' valójában egy kísérlet. Segítségével egy olyan atmoszférát modellezhetünk, mely azt az állapotot mutatja be, amikor a tér minőségi tágulása által a mindennapi lét pozitív töltettel társul. Maga az orthofotó olyan segédeszközként értelmezhető, ami idegenek közt kommunikációt indukál, melynek eredményeképpen felszabadult, otthonos légkör alakul ki. Ez egyben leképezi azt a városi hangulatot, mely a nyitott társadalom térbeli kivételése.

A VÁROSREHABILITÁCIÓS FOLYAMATOK SZEREPVÁLTOZÁSA

A városi mindennapokra áttérve Georg Simmel már a 20. század elején, a *Die Grosstadt und das Geistesleben* (1903) című írásában a városi összetettség által generált, megváltozott emberi viszonylatokra hívja fel a figyelmet, miszerint a változásoknak köszönhetően új társadalmi kötelek jönnek létre és ennek

hatásaként, az emberek kénytelenek egymás felé új attitűdöket kialakítani. A modern város átalakítja az embereket, az időhöz és térhez fűződő viszonyukat megváltoztatva felborítja a szabadság és létezés alapvető fogalmainak értelmét. Ez a modernizáció által generált, már lassan másfél évszázados felvetés⁸ akkori és mai aktualitása megkérdőjelezhetetlen. A teljes elidegenedés víziója újra és újra felmerül, mint baljós kép. Ezt megelőzendő, az összefogást erősítő, közösségeket teremtő platformok kialakítására van szükség. Ilyen közösségi platform maga a szabad tér, amely a demokráciának azt a fajtáját hirdeti, amely a diverziót erősíti, és amely a fizikai és pszichikai jólét alapját képezi.

Ez az alapvető gondolat az, amely a 19. század közepén városaink strukturális átalakítását megalapozta, és városi közparkjainkat, mint a társadalmi interakció tereit létrehozta. Hasonlóan a 19. század végi szemléletbeli változásokhoz, a 20-21. századforduló környékén is hasonló paradigmaváltást

8. Meglehető módon, az úgynevezett fogyasztói társadalom kialakulásának jelensége már az 19. század közepén a városi lét dilemmájára irányítja számos gondolkodó figyelmét. Walter Benjamin figyelemfelkeltő, olykor színpadias akciói (pl. a lassú életet szimbolizáló teknősbéka sétáltatás a párizsi utcákon) kifejezik kritikai attitűdjét a modern városi élet uniformitása, gyorsasága és anonimítása, azaz a kapitalista társadalom cél- és haszonelvűsége iránt. Az industrializáció által generált társadalmi és gazdasági változások szerinte a művésztől megkövetelik, hogy a metropolisz forgatagába vetve magát a „járda botanikusává váljon”.



tapasztalhatunk, amelynek gyökerei nyugaton az 1960-as években keresendők, melyet a globalizációs, urbanisztikai, és ökológiai tendenciák határoznak meg.⁹ A helyi lakosság érdekeit figyelembe vevő, érzékenyebb rehabilitációs modellek kidolgozása a 90-es évekig várat magára. Az ilyen új szemléletű metodikát integrált városrehabilitációnak hívják. Lényege az összefüggő rendszerekben való gondolkodás, ahol egy időben zajlik a fizikai rehabilitáció a társadalmi, gazdasági, kulturális fejlesztésekkel, ahol a helyi közösségek aktívan részt vesznek a megújítás folyamatában.

Ma az általánosan elfogadott vélemény az, hogy ez az út vezethet a városok reneszánszához. A világ számos pontján megvalósult, új elméleti alapokon nyugvó rehabilitációk sora bizonyítja, hogy ez a nyitott rendszerben gondolkodó módszer valóban meghozza eredményét és előrevetíti a 21. századra azt a módszert a városfejlesztésben, mely a helyi értékek fejlesztésén alapul, és felismeri, hogy a politikai, gazdasági, társadalmi, fizikai

és pszichológiai stabilitás alapja az erős közösségek meglétében rejlik.¹⁰

A KÖZTÉRI MŰVÉSZET REHABILITÁCIÓS FOLYAMATOKBA VALÓ INTEGRÁLÁSÁNAK ELMÉLETE

Amint láthatjuk, az integrált városrehabilitációs folyamatok és az új, társadalmilag elkötelezett művészeti kezdeményezések fontos jellemzője a felhasználók aktív bevonása a tervezési/alkotási folyamatokba. Lényegében mindkettő a széttagozott emberi viszonyrendszerek rekonstrukciójára törekszik. Ezek megszűnése a városok fejlődésével járó, felgyorsult életmódra és a nagycsaládok felbomlása által kialakult új típusú, izolált szomszédsági viszonyok hatására vezethető vissza. A következőkben bemutatandóak szerint a public art akciókat, mint a városi átalakulási folyamatokat kiegészítő és azzal összefonódó képződményeket programozottan be lehet építeni

9. Amerikai vonatkozásban többek közt Jane Jacobs, Lawrence Halprin munkásságára gondolva. Deák Ildikó, *A városrehabilitáció új útjai, Új magyar építőművészet melléklete (Utóirat)*, Budapest., Gyorsjelentés kiadó, 2004/6. Sheila Harvey, Ken Fieldhouse, *The Cultured Landscape, Designing the environment in the 21st century*, Routledge, New York, 2005.

10. Hopkins John, *Music-makers and the dreamers of dreams*, p.50 in: Sheila Harvey, Ken Fieldhouse, *The Cultured Landscape, Designing the environment in the 21st century*, Routledge, New York, 2005.



5. kép Szélfűtött idézetek a Palotanegyedben, BME alkotóhét / *Quotations on the pavings of Palotanegyed*, by architect students of BME
Fotó: HÜTTL SÁCI, 2009.

6. kép Tükrös játék a Palotanegyedben, BME alkotóhét / *Mirror Installations, in the Steets of Palotanegyed*, by architect students of BME
Fotó: SOMOGVI BÁLINT, 2009.

7. kép Palotanegyed felfestés, a rehabilitáció területét kijelölő minták / *Palotanegyed repainting, patterns mark out the rehabilitation site*
Fotó: LÁSZLÓ GERGŐ



az átalakításba, a figyelemfelkeltés és társadalmi aktivitás, valamint a kommunikáció beindítását megelőzve, elősegítve az előzőekben említett izolált állapotok feloldását. A public art akciók tartalmi kidolgozásukkal, szisztematikus felépítésükkel és ütemezésükkel a megújítás folyamatába integrálva, egy adott rehabilitáció szerves részét képezhetik.

A mindennapok tapasztalatával ellentétben, az egymástól függetlenül létrejövő ideiglenes köztéri művészeti projektek, valamint a különféle felmérések mind azt bizonyítják, hogy az emberek nagy százaléka nyitott egy közösen kitűzött cél eléréséhez szükséges aktív részvételre. Erre épül az elmélet, miszerint kisléptékű köztéri akciók megteremthetik azt a lehetőséget, melynek köszönhetően az emberek közti kommunikáció és a szerveződések elindulhatnak, akár egy egész városrész megújítása/regenerálása kapcsán. Az akciók a terület mélyebb megismerését, a lokális értékek felkutatását, és annak megjelenési formáinak megfogalmazását teszik lehetővé,

egyben érdekeltté téve az átalakulás folyamatában a helyi lakosságot. A rehabilitáció ezen kiegészítő eleme a folyamatos visszacsatolások által egy belső megújulás terét és idejét teremti meg.

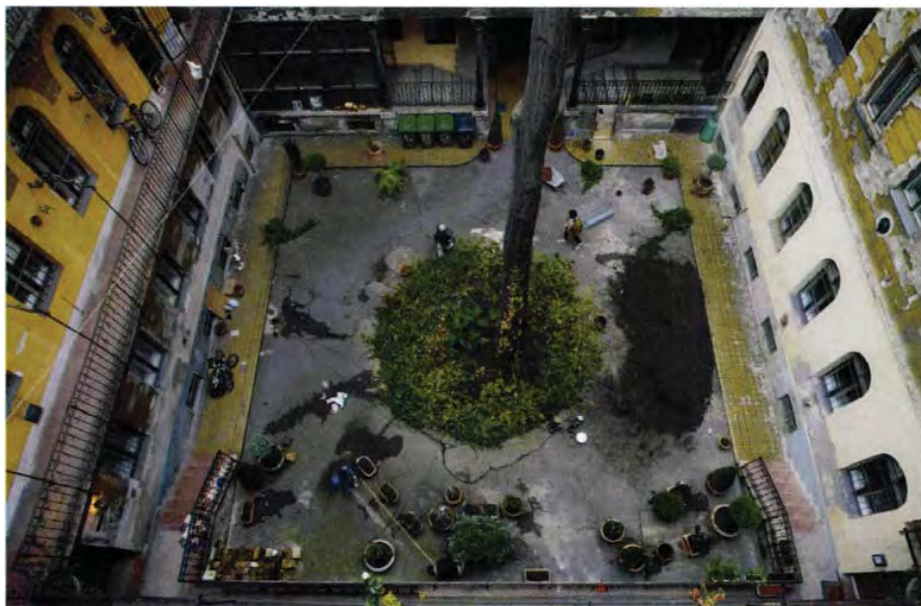
A PALOTANEGYED REHABILITÁCIÓJÁT KIEGÉSZÍTŐ MŰVÉSZETI AKCIÓSOR

A Rév 8 Zrt. és az Újirány csoport együttműködésében a Palotanegyed¹¹ integrált rehabilitációja esetén a fenti elmélet gyakorlati megvalósulásának első kísérleti szakasza zajlik. A rehabilitációt kiegészítő művészeti akciósor fő célkitűzése a negyed valós arculatának megteremtése, egy stabil térbeli rácsrendszerhez hasonló hálózati kapcsolatrendszer kialakításán keresztül, mely a művészeti akciók során jön létre az abban résztvevő emberek közt. Ennek szerves hozzájárulása a helyi tudás alapján kialakított fizikai arculat. Így elmondható, hogy a kötődést erősítő és a lokális értékeket felszínre hozó akciósor célja kettős:

11. Kérdőív „Európa Belvárosa Budapest”, Palotanegyed városrehabilitációs Program megvalósításához; Kérdőív a Belsőudvar program megvalósításához
12. A Palotanegyed területét a pesti városszerkezetet meghatározó sugárutak (Üllői út, Rákóczi út) és a gyűrűs nyomvonalak (József körút, Múzeum körút) jelölik ki. (Rév8 Zrt. Európa belvárosa, Megvalósíthatósági tanulmány: Kulturális-gazdaság Fejlesztési Program, Budapest, 2007.)

8 és 9. kép

Belsőudvar Program,
Palotanegyed / Inner
court Program,
Palotanegyed
FOTÓ: KOCSIS
ZOLTÁN, 2009.



- Társadalmi vonatkozásában olyan kommunikációs felületet teremt a rehabilitációval szoros összefüggésben, mely a helyi értékekre, illetve potenciálokra irányítja a figyelmet, és ezek kapcsán aktivizálja a lakosságot.

- Fizikai vonatkozásában a különféle városarculati elemek meghatározására törekszik. Az akciók segíthetnek meglévő struktúrákat újraértelmezni, azokat megtartva új gondolati síkon azokat kiegészíteni, kiteljesíteni, felerősítve láttatni.

A kettős cél kirajzolja a Palotanegyed arculatának irányvonalát, mely egy „élő galéria” képében kerülhet megfogalmazásra. Az akciók e központi gondolat mentén kerülnek kidolgozásra.

Az akciósor két fő csoportra bontható: a mikro- és a makro projektekre.

A mikro projektek a magánterületeket érintő pontszerű beavatkozások. Erre példa a belsőudvar program, mely a bérházak belső udvarainak megújításában aktivizálja a helyi lakókat.

A program során a kiválasztott bérházak

belső udvara és a kapuzata kerül átalakításra, installáció jelleggel, lemodellezve az udvarok kiaknázatlan potenciálját, a közösségi térhasználatot illetően. Az önkormányzati támogatás fejében a lakóközösség aktív részvétele szükséges: részt vállalni az átalakítás folyamatában a koncepcióalkotástól a megvalósulásig. A cél, olyan közösségi térre alakítani a belső udvarokat, ahol a lakók a mindennapokat színesítve saját közösségi eseményeket tudnak lebonyolítani, élő helyszínné téve a közös, addig inaktív területet. Ennek fontossága a működő lakóközösségek rekonstruálásában rejlik, mely a befogadó társadalmi közeg egyik miniatúr pillére. E program hosszútávú működtetése során a pontszerű beavatkozások összessége olyan alapokat teremthet, mely a helyi erők gyökerének tekinthető, és a mélyebb változás lehetőségét garantálja.



A makro projektek csoportja azt a közterületi akciósort takarja, mely 'hard' és 'szoft' elemekre bontható. A 'hard' elemek csoportjába azon akciók tartoznak, melyek a végleges arculati elemek kialakítását modellezik le művészeti eszközökkel. Ennek első elemeként egy monologikus munka került megvalósításra. Az akció során a Palotanegyed, mint rehabilitációs terület valós térben történő kijelölése került megvalósításra, egyszerű street-art eszközökkel. Az akció eredményeképpen egy virágminta véletlenszerű megjelenése díszíti a járdákat a városrészben. Az aszfaltra festett tapétaminta csatornafedők, parkolósávok, repedések által generált téri helyzetekre reagál, kiegészítve azokat átértelmezett képeket hoz létre a járdák felületén. Így válik például egy csatornafedőből keretbe foglalt kép. A területen végighaladva mindig újabb és újabb formációkat fedezhetünk fel, melyek megállásra készítenek. Ez egyfajta városi játék, ahol az újabb képeket várva az otthonosság érzetét élhetjük

meg a projekt személyes hangvétele kapcsán. A Palotanegyed szó a keletkezett képekbe komponálva került felfestésre, így egyértelművé téve a felfestések célját¹³. A felmérések szerint ennek hatásaként a Palotanegyed területét számos esetben a minták segítségével azonosították be az emberek. Az akció folytatásaként másodéves építészhallgatók – a BME alkotóhete alatt készített – munkái kerültek megvalósításra a területen. A szél tematikára és a helyi mélyebb kulturális értékekre reflektálva, Krúdy Gyulától tipikusan pesti témájú „szélfútta idézetek” kerültek felfestésre a járdák aszfaltfelületeire. Továbbá tükróinstallációk kerültek kihelyezésre a műemléki értékeket tükrözve. A köztéri akciók sora folytatódik az elkövetkező másfél év folyamán, a tervek szerint a továbbiakban a kávézó- és bolttulajdonosok, valamint a helyi lakók aktív bevonásával, a Palotanegyed területét valóban élő galériává alakítva, a külső látogatók számára újabb és újabb meglepetéseket tartogatva. A 'szoft' elemek

13. A projektben részt vettek: Gál Béla, Tibor Tamás, Tihanyi Dominika, Vass-Eysen Áron

csoportjába azon akciók tartoznak, melyek eseményszerűek. Ezek köztéri kulturális programok, az idős korosztályt megcélzó események, a boltokkal közösen indított akciók, tematikus piacok, illetve helyi szépitő akciók. Ezek mind a helyi adottságokra épülő, a régi hagyományokat kortárs szellemben felkaroló, köztérhasználatot generáló rendezvények.

Ebben az összetett folyamatban elengedhetetlen az önkormányzat aktív szerepe, mely egyfajta kapaszkodót jelenthet az önállóan nehezen szerveződő közösségek számára, így egy adott cél érdekében előrelépési felületet biztosít az embereknek. A fentiekben vázolt kísérlet olyan lehetőségeket rejt magában, mely egy speciálisan magyar helyzetre érzékenyen reagálva építi fel azt a tervezésmetodikát, mely mentén az adott budapesti városrész arculati identitása aprólékos munkával, de nagy pontossággal meghatározható lehet. Ez

lehetőséget teremt felszínre hozni és erősíteni a helyi potenciálokat, annak érdekében, hogy városrészek a globalizálódó világ lokális értékekre alapozott versenyében megfelelően helyt tudjanak állni.

A fentiekben bemutatott elméletek és gyakorlati próbálkozások azt a hitet hivatottak alátámasztani – és kis léptékben bizonyítani –, mely szerint a jelenlegi izolált állapotok feloldhatóak és alapkövei lehetnek a nyitott, befogadó és együttműködő társadalom kialakulásának.¹⁴ Ezen munkák lényegében a szabad terek közösségteremtő szerepét próbálják művészeti eszközökkel modellezni, annak fontosságára irányítva a figyelmet. ©

14. Ságvári Bence-Dessewffy Tibor: *A Kreatív gazdaságról, Európa és Magyarország a kreatív korban, Demos Magyarország, Budapest, 2006*

IRODALOM

Bálint Mónika, Köz-tér; Köz-ügy; Várostervezési folyamatok és public art in: Bálint Mónika, Kálmán Rita, Polyák Levente, Katarina Sevic, Köztes terek, IMPEX - Kortárs Művészeti szolgáltató, Budapest, 2008.
Bourriaud Nicolas, Relational Aesthetics, Les presses du réel, 1998/2002.
Deák Ildikó, A várórehabilitáció új útjai, Új magyar építőművészet melléklete (Utóirat), Budapest., Gyorsjelentés kiadó, 2004/6.
Debord Guy, A spektákulum társadalma, Balassi kiadó - BAE Tartóshullám, Budapest, 2006. (Magyar fordítás: Erhardt Miklós)
Finkelpearl Tom, Dialogues in Public Art, The MIT Press, Massachusetts, 2001.

Dr. Jámbor Imre: Kertépítészeti tér, Szabad tér, zöld tér, Tájépítészeti c. Tudományos szakmai Folyóirat 1.szám, 1. évfolyam, 2000
Rév8 Zrt. Európa belvárosa, Megvalósíthatósági tanulmány: Kulturális-gazdaság Fejlesztési Program, Budapest, 2007.
Ságvári Bence-Dessewffy Tibor: A Kreatív gazdaságról, Európa és Magyarország a kreatív korban, Demos Magyarország, Budapest, 2006
Sheila Harvey, Ken Fieldhouse, The Cultured Landscape, Designing the environment in the 21st century, Routledge, New York, 2005.
<http://www.intermedia.c3./pst/public.html>

SUMMARY

CREATIVE STRATEGIES AND STREET ART IN THE PROCESS OF URBAN RENEWAL – MODELLING THE SOCIAL COHESION ROLE OF URBAN OPEN SPACES

The American Society of Landscape Architects has awarded 49 projects this year. Receiving Honor Award in communication category – as the only Hungarian Project – is the Interactive Mapping Project, the work of Gabor Lendvai and Dominika Tihanyi, landscape architects of Újirány Group.

This occasion gives the opportunity to present the project in detail. It also gives a chance to deal with the broader urban context of the project, dealing with the theme of changes taking place in the field of public art and urban rehabilitation methodologies. The parallel drawn between the involvement of the two fields leads to the presentation of a method that interweaves public art projects into the process of rehabilitation, which is now being realized in the case of the rehabilitation process of Palotanegyed.

Changes concerning the role of public artworks can be clearly defined since the '80-s, when a new form of art, the socially engaged art, starts to arise. The role of these artworks shift from self expressive acts to actions and models of communal spirit. The roots of community-based art projects can be traced back to the writings of Walter Benjamin and Bertold Brecht, the premises can be seen in the avantgards and the neoavantgards, critical writings of the '60-s, and the situationalists – as defined by Claire Bishop. The social context of these works can be summed up in their aim to enhance social communication, to open discussion and dialogue. Opposed to object making the projects are more performative and process based in approach. In this context this uprising artform is defined as dialogic art by Grant H. Kester, where the dialog actually becomes an integral part of the artwork itself.

It can be said that the Interactive Mapping Project is such a dialogic experiment. The artwork was the winning entry in a public art competition that created temporary interactive art installations placed on the floor of the hub and in two other cities outside Budapest. With the help of the game people were invited to take part in a playful experience concerning their city, and their actual surroundings. During the 3 months period of time Nyugati Station underpass was temporarily converted into a public forum where the state of the city was discussed among its citizens. It became a place where social,

ethnic, and economic boundaries were erased and people came together to share stories and ideas about the city in which they live. On the large surface of the orthophoto people were also able to mark their homes, most liked places and places to be developed, with the help of stickers. Over time, the map was transformed from a simple orthophoto into a multi-dimensional model that represented how people viewed the city. Patterns began to emerge as certain places accumulated more labels than others. In this sense the Interactive Mapping Project can be interpreted as an alternative form of public research.

Such changes – as in the public art sphere – can be also seen in the involvement of the rehabilitation methodologies. Starting as early as in the 19th century, the question of modern city altering people's relations is still an actual one. This thought lead to quite a sum of new theories that deal with the dilemma of city development: eg. the participation models of the '60-s or the critical writings and acts of the situationalists, but these ideas were never truly incorporated on higher levels of city planning. Nevertheless by the '90-s it has become clear that the physical improvement of cities does not draw the longterm welfare of the city quarters. It has also become clear that sustainable development cannot be managed without the participation and knowledge of local citizens. Due to this enlightenment new strategies had to be set up in the course of rehabilitational issues. The new solutions integrate cultural, economic, social development in the course of rehabilitation dealing with all as one corporate system. This is why it is called integrated rehabilitation, which also strengthens local identity guaranteeing longterm changes. The approach emphasises the regeneration of life in urban areas.

This is the area where the fields of public art and rehabilitational processes meet: both sharing the idea to generate better quality life in the open spaces of cities. In our belief with the appropriate content, systematic build-up, and with the detailed phasing of public artworks, they can be integrated into the rehabilitation process of city areas. In this context the chain of public art events become an active, integral part of the regeneration process, acting as surfaces enhancing communication, and social activity.

In the cooperation of Rév8 Zrt. and Újirány Group the method is now put into practice in the case of the rehabilitation of Palotanegyed, situated in the 8th district of Budapest. The aim

of integrating public artworks in the procedure is to find the image of the citypart mentioned above, upon local knowledge that is added by local people involved in the projects. In order to activate people in the process we aim to create communicational platforms that draw attention to local values and potentials. Platforms that enhance communication between local people to share local knowledge, in order to create a stable network of citizens taking active part in changing their surroundings, both in mental and in physical sense. The art projects/events focus on both the privately owned public spaces, like the inner courts of houses (micro projects), or the public spaces owned by the city: streets, squares (macro projects). Micro projects aim to transform the inner courts of houses into community places. The people living in the buildings are involved in the act from the planning phase up to the executional part of the renovation creating the sense of belonging. The macro projects consist of a chain of public art projects and events in strong connection with each other. Their aim is to focus attention on the local heritage of the place, creating surfaces through which communication between people can be generated. The first project realized is one that uses simple street art tools. A pattern is painted on the asphalt surfaces of the street creating pictures. The patterns mark out the Palotanegyed rehabilitation site so people can actually learn in real time and space where the changes will arise. The next realized project drew attention to the local cultural context of the area. Quotations of a well-known Hungarian writer, Gyula Krúdy, were painted on the surface of the asphalt randomly in contextual connection with Pest. Mirror installations were also placed on the walkways, reflecting monumentally protected statues, building-parts. The upcoming projects and events will eventually involve local shopkeepers and dwellers in the process, which in the next years will turn the streets of Palotanegyed into an ever evolving, interactive gallery.

Referring to Félix Guattari, we believe that the above mentioned microscopic attempts – although seemingly illusory – meet their aim at transforming society step-by-step by focusing attention on the creation of local neighbourhood communities. The projects try to create and model the possible meanings of open spaces that can be defined as community places, the places of inclusivity. ©

SZERZŐK/TÁMOGATÓK

DR. JÁMBOR IMRE

egyetemi tanár

Budapesti Corvinus Egyetem
Kert- és Szabadtértervezési Tanszék
1118 Budapest, Villányi út 35-43.
Tel.: +36-1-482-6290
E-mail: imre.jambor@uni-corvinus.hu

DR. M. SZILÁGYI KINGA

egyetemi tanár

Budapesti Corvinus Egyetem
Kert- és Szabadtértervezési Tanszék
1118 Budapest, Villányi út 35-43.
Tel.: +36-1-482-6511
E-mail: kinga.szilagyi@uni-corvinus.hu

DR. BALOGH PÉTER ISTVÁN

egyetemi adjunktus

Budapesti Corvinus Egyetem
Kert- és Szabadtértervezési Tanszék
1118 Budapest, Villányi út 35-43.
Tel.: +36-1-482-6289
E-mail: peter.balogh@uni-corvinus.hu

MÖCSÉNYI FLÓRA

okl. tájépítésmérnök

Nemzeti Fejlesztési és Gazdasági
Minisztérium
Tel.: +36-1-386-8889
E-mail: flora.mocsenyi@uni-corvinus.hu

KANCLERNÉ VERÉB MÁRIA

tájépítésmérnök, Ph.D. hallgató

Budapesti Corvinus Egyetem
Településképzési Tanszék
1118 Budapest, Villányi út 35-43.
E-mail: maria.vereb@uni-corvinus.hu

TIHANYI DOMINIKA

okl. tájépítésmérnök
DLA hallgató

Moholy-Nagy Művészeti Egyetem
Építész szak
Újirány csoport, UILandscapeArchitects Kft.
1088, Lőrinc pap tér 3.
E-mail: dominika.tihanyi@uila.hu

BEDE-FAZEKAS ÁKOS

egyetemi hallgató

Budapesti Corvinus Egyetem
Tájépítészeti Kar
E-mail: bfakos@gmail.com

BÖHM GÁBOR

egyetemi hallgató

Budapesti Corvinus Egyetem
Tájépítészeti Kar
E-mail: bohmgab@t-online.hu

SZABÓ ZSÓFIA GABRIELLA

egyetemi hallgató

Budapesti Corvinus Egyetem
Tájépítészeti Kar
E-mail: zsofka.szabo@gmail.com



MAGYAR ÉPÍTÉSZ KAMARA



NEMZETI KULTURÁLIS ALAP



ORMÓS IMRE ALAPÍTVÁNY